

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA PRÁVA**

**KOMPARÁCIA TRESTNÉHO A CIVILNÉHO PROCESU
V STAROVEKOM RÍME**

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Studijní program:

Právo

Katedra:

Katedra právních dějin

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Praha 2015

Mgr. Ing. Světopluk KUSALA

Prehlásenie

Prehlasujem, že som predkladanú rigoróznú prácu vypracoval samostatne, všetky použité pramene a literatúra boli riadne citované a práca nebola využitá na získanie iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 27. 2. 2015

Podpis

Pod'akovanie

Ďakujem môjmu školiteľovi Prof. JUDr. Michalovi Skřejpkovi, DrSc., za pomoc pri výbere vhodnej literatúry, prameňov a za pripomienky, podnety a neoceniteľné odborné rady pri spracovaní tejto rigoróznej práce.

Obsah práce

Úvod	5
1. Legisakčný a komiciálny proces.....	8
1.1. Legisakčný proces.....	9
1.2. Komiciálny proces.....	21
1.3. Komparácia legisakčného a komiciálneho procesu.....	25
2. Formulový proces a proces pred porotami.....	30
2.1. Formulový proces.....	32
2.2. Proces pred súdnymi porotami.....	46
2.3. Komparácia formulového a porotného procesu.....	58
3. <i>Cognitio extra ordinem</i>.....	62
3.1. Kogničný proces pri súkromných sporoch.....	64
3.2. Kogničný proces v trestných veciach.....	72
3.3. Osobitné typy konaní <i>extra ordinem</i>	79
3.3.1. Osobitné civilné konania.....	79
3.3.2. Senát v úlohe trestného tribunálu.....	80
4. Mimosúdne prostriedky riešenia civilných sporov a trestných konaní.....	82
4.1. Svojpomoc vo verejnom a trestnom práve.....	83
4.2. Prétor a ním vytvorené prostriedky prekonávania archaického <i>ius civile</i>	87
4.3. <i>Coercitio</i> rímskych magistrátov pri trestnej represii.....	94
5. Typický prípad rozdielu medzi civilným a trestným procesom – súkromný a verejný výkon rozsudku.....	99
5.1. Výkon odsudzujúceho rozsudku v rámci súkromného procesu.....	99
5.2. Odsudzujúci rozsudok a trestné právo.....	106
Záver.....	112
Zoznam použitej literatúry.....	114
Zoznam použitých prameňov.....	119
Resumé.....	124
Kľúčové slová.....	126

Úvod

O tom, akým spôsobom rímske právo ovplyvnilo vývoj právneho myslenia v kontinentálnej Európe, bolo už napísaných mnoho prác, takže popisovanie tejto skutočnosti by bolo príslovečným nosením dreva do lesa. Rímske právo predstavuje veľmi atraktívny cieľ skúmania práve preto, že počas svojho vývoja prekonalo dlhú cestu stáročiami, ktorá trvala viac ako tisíc rokov – od založenia Ríma až do smrti východorímskeho cisára Justiniána v roku 565 n. l.. Táto jeho púť bola charakteristická tým, že sa toto právo vyvíjalo kontinuálne, bez rôznych historických predelov, akými sú napríklad okupácia nepriateľským štátom a s ňou spojené zavedenie cudzieho právneho poriadku, čo spravidla vyúsťuje do prerušenia vývoja tak, ako tomu bolo napríklad v súvislosti s kodifikáciou občianskeho práva v 1. ČSR z roku 1937. Pozornosť býva zameraná predovšetkým na civilné právo, aj keď rímske právo tvoria aj ďalšie významné právne odvetvia. Napriek mojim skromným vedomostiam z oblasti rímskeho práva môžem povedať, že základná znalosť ústavného vývoja v Ríme a jeho trestného práva, ktorú som nadobudol pri písaní svojej diplomovej práce, mi umožnili lepšie pochopiť aj právo súkromné, hlavne z chronologického hľadiska. Pri vývoji právneho poriadku spolu jednotlivé odvetvia priamo súvisia, navzájom sa ovplyvňujú, prípadne dochádza k presunu jednotlivých inštitútov z jednej oblasti do druhej. Takýto vývoj prekonal aj rímsky civilný a trestný proces, ktorých komparácia v jednotlivých obdobiach je náplňou tejto rigorózneho práce.

Práca čerpá z dostupnej literatúry, ktorá bola uverejnená v českom, slovenskom, poľskom a anglickom jazyku. Na tému civilný a trestný rímsky proces bolo publikovaných už mnoho prác. Vo väčšej miere však majú širší záber a nevenujú sa iba problematike rímskeho procesného práva. Civilný proces je pokrytý prakticky vyčerpávajúcim spôsobom, podklady pre trestný proces sa už vyhľadávajú ťažšie. Tradične je táto matéria vhodným spôsobom spracovaná v učebniciach rímskeho práva pre právnické fakulty v ČR¹ a SR², pričom slovenská verzia obsahuje podrobný popis

¹ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN

² BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3. vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X

civilného procesu s bohatými odkazmi na pramene rímskeho práva, česká zas vo svojej poslednej časti podáva prehľadný a ucelený výklad o vývoji rímskeho trestného práva vrátane trestného procesu. Mnoho informácií o civilnom procese sa nachádza v publikáciách popredných českých predvojnových romanistov, hlavne J. Vážného³, L. Heyrovského⁴ a O. Sommera⁵. Významné poznatky o súkromnom a trestnom konaní obsahujú aj práce M. Bartoška⁶ a M. Skějпка⁷.

V zahraničnej literatúre podáva W. Litewsky⁸ ucelený prehľad o všetkých typoch trestných procesov, vrátane organizácie súdnictva a jednotlivých fáz procesných postupov. Práce v anglickom jazyku sa zaoberajú trestným procesným postupom iba rámcovo⁹, R. A. Baumann¹⁰ nám zas poskytuje obsiahly výklad o konaní pred súdnymi porotami a o *cognitio extra ordinem* na počiatku principátu, tieto práce však prakticky neobsahujú informácie o konaní pred ľudovými zhromaždeniami (*iudicia populi*).

V tejto práci sa venujem analýze a teoretickému zhodnoteniu poznatkov získaných z dostupných domácich a zahraničných zdrojov a prameňov rímskeho práva o civilnom a trestnom procese v antickom Ríme a následnej komparácii procesných postupov využívaných v civilnom a trestnom práve. Na základe odporúčania svojho školiteľa som sa rozhodol v práci venovať nasledovným okruhom:

- legisakčnému a komiciálnemu procesu,
- formulovému procesu a procesu pred porotami,
- *cognitio extra ordinem*,

³ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s.

⁴ HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*. 1. vyd. Bratislava: PF UK Bratislava, 1925. 400 s.

⁵ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5

⁶ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. vyd. Praha: Academia, 1995. 280 s. ISBN 80-200-0545-5

⁷ SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, ss. 35 – 164.

⁸ LITEWSKI, W. *Rzymski proces karny*. 1. vyd. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 149 s. ISBN 83-233-1607-4

⁹ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6

¹⁰ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X

- mimosúdnyim prostriedkom riešenia civilných a trestných sporov,
- a typickému prípadu rozdielu medzi civilným a trestným procesom – súkromnému a verejnému výkonu rozsudku.

Hlavným cieľom práce je komparácia legisakčného a komiciálneho procesu, konania *per formulas* a pred *quaestiones perpetuae* a tiež aj charakteristika *cognitio extra ordinem* v civilných a trestných veciach. Ďalšie vymenované okruhy tvoria parciálne ciele práce.

1. Legisakčný a komiciálny proces

Staroveký Rím v čase od svojho vzniku do víťazstva v 2. púnskej vojne, kedy sa s konečnou platnosťou stal stredomorskou veľmocou, prekonal značný vývoj. Na počiatku sa jednalo o nevelký italský mestský štát s nie príliš rozvinutým hospodárstvom, ktorý musel bojovať so susednými kmeňmi o svoje prežitie. Iba pre porovnanie, v období rannej republiky mal Rím podľa sčítania obyvateľov (*census*) v roku 459 pred n. l. 117319 obyvateľov¹¹, v roku 293 pred n. l. počas 3. samnitskej vojny to bolo 262321 obyvateľov¹². Po hospodárskej stránke mal štát, na počiatku s kráľovským zriadením, roľnícky charakter. Na jeho čele stál kráľ (*rex*), senát (*senatus*) a zhromaždenia ľudu - a to vo forme zhromaždení kúrií (*comitia curiata*), neskôr aj zhromaždení centúrií (*comitia centuriata*). Obyvateľstvo bolo diferencované podľa bohatstva na dve vrstvy. Patriciovia mali zastávať úrady, kňazské hodnosti a súdiť, plebejci zase obhospodarovať polia, chovať zvieratá a vykonávať námezdné práce.¹³ V roku 510 pred n. l.¹⁴, kedy bol podľa legendy vyhnaný z Ríma kráľ *Tarquinius Superbus*, sa začína obdobie rímskej republiky. Tu sa vzťahy medzi patricijmi a plebejcami začínajú postupne vyostrovat'. Na miesto kráľa nastúpili dvaja, na rok volení úradníci (*magistratus*) – konzuli (*consules*). Prvý problém medzi uvedenými dvoma vrstvami obyvateľov predstavovala práve možnosť obsadenia aspoň jedného tohto postu plebejcom - podarilo sa im to v roku 367 pred n. l.¹⁵, od ktorého už mohli tento úrad zastávať. Tento rok je významný pre vývoj rímskeho práva aj tým, že patriciovia, nakoľko nechceli zveriť do rúk plebejca aj výkon súdnej moci, zriadili úrad mestského pretora (*praetor urbanus*), ktorý bol zo začiatku dostupný iba im.¹⁶ Práve tento úradník zohral v ďalšom období veľkú úlohu pri rozvoji práva a pri riešení sporov medzi občanmi.

¹¹ Liv. III 24.

¹² Liv. X 47.

¹³ Dionysios 2,9. (Tento preklad prevzatý z SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva. Fontes iuris romani*. 2. vyd. Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2004. 375 s. ISBN 80-86199-89-4)

¹⁴ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 3.

¹⁵ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 7.

¹⁶ Liv. VI 42.

S narastajúcimi majetkovými rozdielmi vyvstal aj ďalší problém, ktorý tvorila vysoká zadlženosť obyvateľstva, pretože už miestami ohrozovala obranyschopnosť štátu. Dlžníci toho času podliehali osobnej exekúcii, t. j. veriteľ ich mohol zabiť, predať do otroctva, alebo väzniť. Neskôr bola zmiernená tým spôsobom, že dlžníka bolo možné väzniť do času, kým veriteľovi neodpracoval dlh. Boj o prežitie štátu vynútil zákaz tohto postihu dlžníkov počas vojnového stavu¹⁷.

Aj tieto okolnosti spôsobili, že štát bol nútený potláčať čoraz viac svojpomoc a hľadať iné spôsoby riešenia sporov o právo a trestných činov, čo viedlo k vzniku legisakčného a komiciálneho procesu počas republiky.

1.1 Legisakčný proces

System legisakčného procesu predstavoval najstaršiu formu súdnej ochrany práva a pravdepodobne vznikol zo starších foriem súkromnej ochrany, ktoré sa postupne formovali a súčasne ohraničovali pod vplyvom pontifikálnej jurisprudencie a účasti štátneho orgánu, ktorý sa do procesného konania začleňoval. Tento systém tvorilo päť legisakcií:

- *legis actio sacramento*,
- *legis actio iudicis arbitrive postulationem*,
- *legis actio per conductionem*,
- *legis actio per manus iniunctionem*,
- a *legis actio per pignoris capionem*¹⁸.

Prvé tri z nich boli rozhodujúce, ďalšie dve boli exekučné. Táto kapitola sa venuje iba rozhodujúcim, pretože rozsudok a jeho výkon je predmetom výkladu piatej kapitoly.

¹⁷ Liv. II 24.

¹⁸ Gaius IV 12. (Tento a nasledujúce preklady Gaia prevzaté z KINCL, J. (preklad). *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007. 326 s. ISBN 978-80-7380-054-3) – týmto spôsobom chrakterizuje legisakcie aj odborná literatúra (BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 123.). Posledne menovaná legisakcia je však aj podľa tejto literatúry výnimkou zo zásady konania v dvoch fázach, ktoré sú popísané nižšie – *in iure* a *apud iudicem*. Z tohto dôvodu ju časť rímskych právnikov za exekučnú nepovažovala (Gaius IV 29.) s odkazom na to, že k zmocneniu sa zálohu dochádzalo mimosúdnou cestou a nie pred prétorom a navyše za neprítomnosti odporcu. Preto sa táto legisakcia v kapitole o výkone rozsudku ani nespomína.

Civilné práva v najstaršej dobe vznikali výlučne na základe zákona alebo starej obyčaje, čo sa odzrkadlilo aj na charaktere legisakčného procesu. Tieto staré normy boli prísne formálne, a preto aj jednotlivé legisakcie museli dodržiavať predpísaný formalizmus jednotlivých slov a symbolov. Pri čo aj malom odchýlení sa od nich došlo k strate sporu. Už jeden z najvýznamnejších rímskych právnikov Gaius popisoval, ako musel ten, čo žaloval za porezanie viniča spomenúť „stromy“, lebo tak to stanovil zákon XII tabúl¹⁹.

Nájdeť však nejakú podobu medzi vtedajšou rímskou žalobou a jej súčasným poňatím? Pri ich komparácii zistíme, že nachádzame množstvo rozdielov. Treba však podotknúť, že žaloba v rímskom ponímaní, tak ako takmer všetky právne inštitúty, prešla značným vývojom. Pri pohľade na dnešný stav zisťujeme, že subjektívne právo je právnym základom ochrany, ktorá sama sa uskutočňuje formálnym prostriedkom – žalobou. Charakterizuje ju abstraktná forma, čo v praxi znamená, že je možné ju použiť na ochranu akéhokoľvek subjektívneho práva. Rímsku žalobu naopak vystihuje tesná spätosť s právom ktoré uplatňuje, takže je výrazom funkcií práva. Systém právnej ochrany v rímskom súkromnom práve sa javí ako súbor konkrétnych *actiones*, v ktorých sa jednotlivé subjektívne práva rozvíjajú. Klasickému právu bol všeobecný nárok na právnu ochranu cudzí, tú poskytovalo len v určitých pevne vymedzených prípadoch. Každá *actio* bola presne viazaná na konkrétny skutkový dej²⁰. Ešte aj v klasickom období vychádzali rímski právnici z ochranej stránky subjektívneho práva. Výraz *actio* preto označoval ako materiálne subjektívne právo, tak aj jeho procesnú ochranu. Inak povedané, *actio* vyjadrovala vždy iba konkrétne subjektívne právo a každé takéto právo malo k dispozícii svoju žalobu. Ak sa niekto dovoľáva v súčasnosti súdnej ochrany svojich subjektívnych práv, nemusí ich v žalobe kvalifikovať ako jej základ – to je vecou súdu. Oproti tomu pre klasický súdny proces bolo príznačné, že žalobca, ktorý sa o súdnu ochranu uchádzal, musel vedieť o ktorú konkrétnu žalobu sa môže oprieť. Bolo teda nevyhnutné vedieť si zodpovedať otázku, aká žaloba (*qualis actio*) je v jeho situácii vhodná na použitie. Dnešná žaloba predstavuje jednostranné právne jednanie žalobcu voči žalovanému. Rímska *actio* naproti tomu síce vychádzala jednostranne od

¹⁹ Gaius IV 11.

²⁰ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 39.

žalobcu, vrcholila však v dohode o spore (*litis contestatio*). V nej si sporové strany v prítomnosti prétora dohodli sudcu a podmienky, za akých žalovaný súhlasí, aby ho sudca odsúdil v prospech žalobcu. *Actiones* delíme podľa rôznych kritérií. Základné delenie nám ponúka Gaius:

*ET SI QUAERAMUS quot genera actionum sint, verius videtur duo esse, in rem et in personam*²¹.

/A keď si položíme otázku, koľko že druhov žalôb je, zdá sa pravde bližšie, že sú dva./

*In personam actio est, qua agimus cum aliquo, qui nobis vel ex contractu vel ex delicto obligatus est, id est cum intendimus DARE, FACERE PRAESTARE OPORTERE*²².

/Osobná žaloba je tá, ktorou žalujeme niekoho, kto nám je obligačne zaviazaný, (teda žaloba), ktorou vznášame nárok ŽE MÁ POVINNOSŤ DAŤ, VYKONAŤ, POSKYTNÚŤ./

*In rem actio est, cum aut corporalem rem intendimus nostram esse, aut ius aliquod nobis competere, veluti utendi aut utendi fruendi, eundi agendi aquamve ducendi vel altius tollendi prospiciendive; aut cum actio ex diverso adversario est negavita*²³.

/Vecná žaloba je tá, ktorou vznášame nárok, že buď (nejaká) hmotná vec je naša, alebo že nám svedčí nejaké právo, napríklad užívacie alebo užívacie a požívacie, právo na prechod, preháňanie (dobytky) či odvádzanie vody, alebo právo stavať nad určitú výšku či právo na výhľad; alebo ak má žaloba pri zámene postavenia strán negatívnu podobu./

²¹ Gaius IV 1.

²² Gaius IV 2.

²³ Gaius IV 3.

Uvedené delenie vyplývalo z posúdenia faktu, či sa jednalo o absolútne alebo relatívne subjektívne právo. Vecná žaloba (*actio in rem* alebo *vindicatio*) chránila absolútne subjektívne právo a jej dôvodom bola existencia toho práva. Osobná žaloba zas chránila relatívne subjektívne právo a bola podmienená nesplnením povinnosti žalovaným. Pôvod rozdielu medzi týmito *actiones* spočíval v *legis actio sacramento*. Ďalej sa žaloby delili²⁴ podľa právneho základu nárokov na civilné²⁵ (*actiones civiles*) a prétorské²⁶ (*actiones honorariae*). Diferencia bola aj medzi žalobami prísneho práva²⁷ (*actiones stricti iuris*), žalobami spočívajúcimi na dobromyseľnosti²⁸ (*actiones bonae fidei*) a arbitrárnymi žalobami²⁹ (*actiones arbitrariae*). Rozlišovali sa aj priame a nepriame žaloby a podľa sledovaného cieľa a ďalej tiež meritórne, exekučné a určovacie žaloby. Podľa predmetu žalobnej žiadosti sa rozoznávali vymáhajúce (*actiones rei persecutoriae*), trestné³⁰ (*actiones poenales*) a zmiešané³¹ žaloby (*actiones mixtae*). A nakoniec sa žaloby podľa svojho trvania delili na trvalé³² (*actiones perpetuae*) a dočasné³³ (*actiones temporales*). Toľko k charakteru a základnému triedeniu rímskych *actiones*.

Právna ochrana pomocou legisakčného procesu bola v období republiky pre sporové strany bezplatná, čo vyplývalo zo skutočnosti, že ako strany sporu vystupovali majetné osoby, pre ktoré bola účasť na rozhodovaní sporov z veľkej časti vecou občianskej cti a osobnej prestíže. Žalujúca strana sa nazývala *actor (qui agit)* alebo

²⁴ Uvedené delenie žalôb je prevzaté z BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 108 - 111.

²⁵ Tieto sa opierali výhradne o civilné právo.

²⁶ Opierali sa o jurisdikciu prétora, ktorý uplatňované subjektívne právo uznal tým, že príslušnému právnenému vzťahu poskytol právnu ochranu. Patrili sem fiktívne žaloby (*actiones ficticiae*), žaloby zo zámenou subjektov a žaloby osnované na faktickú situáciu (*actiones in factum conceptae*).

²⁷ Ich znenie zodpovedalo presne určitému typu kontraktov a nepripúšťalo sa vziať na zreteľ osobitosti prípadu.

²⁸ Rovnako predpokladali civilný záväzok, nezneli však na určité plnenie. Vsúvala sa do nich doložka dobromyseľnosti (*ex fide bona*).

²⁹ Boli to osobné aj vecné žaloby, pri ktorých dával sudca pred vynesení odsudzujúceho rozsudku žalovanému na výber vrátenie predmetu sporu žalobcovi čím sa vyhol odsúdeniu, alebo odsúdenie.

³⁰ Smerovali na vymoženie peňažnej pokuty (*poena*) od páchatel'a deliktu a mali byť náhradou za pôvodnú odvetu.

³¹ Vymáhali zároveň protihodnotu ako aj pokutu.

³² Vo všeobecnosti nepodliehali nijakému časovému obmedzeniu.

³³ Možnosť ich uplatnenia bola obmedzená a ak si oprávnený v prekluzívnej lehote svoje právo neuplatnil, strácal ho.

petitor, odporca bol označovaný ako *reus* alebo *adversarius*³⁴. Sporovou stranou bol vo väčšine prípadov jednotlivec, mohli ňou byť však aj viacerí jednotlivci spoločne, napríklad spoluvlastníci (*litis consortium*). Tieto strany disponovali celým sporom, mohli ho uviesť do pohybu, v rámci možností ho usmerňovať, rovnako ho mohli kedykoľvek ukončiť späťvzatím podanej žaloby, uznaním, alebo zmierom. Hovoríme o dispozičnej zásade, ktorá je charakteristická pre všetky tri procesné systémy v rámci civilného konania v Ríme. Legisakčný proces bol prístupný iba pre rímskych občanov. Rímske procesné právo rozoznávalo dva druhy procesnej spôsobilosti:

- spôsobilosť byť účastníkom civilného sporu či už ako žalobca, alebo ako žalovaný, ktorú nemali otroci a ženy podriadené otcovskej alebo manželovej moci,
- a spôsobilosť na procesné úkony, teda vystupovať v procese s právnymi účinkami, ktorá chýbala nedospelým, duševne chorým a ženám³⁵.

Už od začiatku tohto procesu bola požadovaná osobná prítomnosť sporových strán a zo zásady bolo vylúčené zastúpenie (výnimočne bolo pripustené v prípade osôb chorých alebo v zajatí).

Pri legisakčnom procese bola sudcovská úloha rozdelená medzi štátneho úradníka, magistráta a súkromného sudcu. Úlohou magistráta bolo zahájenie súdneho konania a určenie predmetu právneho sporu, kde vzal na vedomie tvrdenie sporových strán a potom nasledoval buď jeho priamy ochranný zákrok alebo odkázal spornú vec na sudcu. V druhom prípade už bol na vlastné vyšetrenie a rozhodnutie sporu príslušný súkromný sudca³⁶. Preto samotné konanie prebiehalo v dvoch fázach:

- *in iure* (pred štátnym súdnym predstaviteľom),
- a *apud iudicem* (pred súkromným sudcom).

³⁴ MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6, str. 130.

³⁵ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 121.

³⁶ HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*. 1. vyd. Bratislava: PF UK Bratislava, 1925. 400 s., str. 2.

Výnimkou zo zásady týchto dvoch fáz procesu predstavovala iba *legis actio per pignoris capionem*.

Samotný proces sa zahajoval výzvou žalobcu dostaviť sa pred súd (*in ius vocatio*)³⁷. Doručenie tejto výzvy žalovanému bolo vo výlučnej kompetencii žalobcu bez akejkolvek garancie jeho dostavenia sa pred súd magistrátom. *In ius vocatio* bolo možné urobiť na akomkoľvek mieste, kde žalobca stretol žalovaného. Postupom času nebolo povolené za týmto účelom vkročiť do domu alebo z neho žalovaného odviecť. K tomu zákon XII tabúl v troch fragmentoch z I dosky stanovuje nasledovné:

SI IN IUS VOCAT, [ITO]. NI IT, ANTESTAMINO: IGITUR EM CAPITO³⁸.

/Ak volá na súd, [nech ide]. Ak nejde, nech vezme svedkov: Potom nech ho odvedie./

SI CALVITUR PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO IACITO³⁹.

/Ak sa zdráha, alebo ak uteká, nech na neho vloží ruku./

SI MORBUS AEVITASVE VITIUM ESCIT, [QUI IN IUS VOCABIT] IUMENTUM DATO, SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO⁴⁰.

/Ak je prekážkou nemoc alebo staroba, nech mu ten [kto volá na súd] dá povoz, ak nebude chcieť, nemusí ho dať./

Zákon teda v prvom fragmente stanovuje povinnosť žalovaného dostaviť sa na výzvu žalobcu spolu s ním pred súd. Keďže konanie procesu je uskutočniteľné iba za

³⁷ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 121.

³⁸ I 1. (Tento a nasledujúce preklady Zákona XII tabúl prevzaté z SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva. Fontes iuris romani*. 2. vyd. Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2004. 375 s. ISBN 80-86199-89-4)

³⁹ I 2.

⁴⁰ I 3.

prítomnosti oboch strán, znenie druhého fragmentu umožňuje žalobcovi, ak žalovaný nemienil dobrovoľne reagovať na jeho výzvu, za prítomnosti svedkov vložiť na neho ruku a násilím ho odvieť pred prétora. Ak by sa našiel niekto (*vindex*), kto by zakročil v prospech žalovaného poskytnutím garancie, že sa žalovaný dostaví pred súd v iný deň, nemohol ho žalobca odvieť. *Vindex* musel byť spôsobilý a teda z rovnakej spoločenskej triedy⁴¹. Tretí fragment zasa poukazuje na žalobcovu povinnosť poskytnúť žalovanému povoz v prípade, že o to požiada.

Zmyslom fázy *in iure* (pred štátnym súdnym predstaviteľom⁴²) bolo nastolenie sporu presne podľa formálnych schém, čo si vyžadovalo prítomnosť oboch strán. Sporové strany sa dostavili pred prétora, ktorý úradoval na *comitium* v Ríme, kde na vyvýšenom mieste stálo jeho kreslo (*sella curulis*). Žalobca prehlásil, aký nárok si uplatňuje (*editio actionis*). Žalovaný, po oboznámení sa s predmetom sporu, mohol žiadať o odloženie súdneho roku, aby mu bolo umožnené sa o veci lepšie poučiť. V takomto prípade však musel dať *vadimonium* – na záruku postaviť vhodných garantov (*vades*) toho, že sa dostaví k opätovnému prejednávaniu *in ius*⁴³. Prétor skúmal, či sú splnené procesné podmienky – procesnú spôsobilosť strán, ich legitimáciu k procesu a či sa uplatňovaný nárok zakladá na civilnom práve. Rovnako muselo byť isté, že ide o spor svojprávnych rímskych občanov. Ak niektorá z týchto podmienok nebola splnená prétor konanie nepovolil (*denegatio actionis*).

Ak boli tieto predpoklady splnené, žalobca v slávnostnej schéme vyhlásil svoje právo, ktoré sa opieralo presne o slová zákona. Potom sa v takej istej forme vyslovil aj žalovaný, prípadne mlčal, lebo si svojim právom nebol istý. Aká bola táto forma ich vyhlásení záležalo na tom, podľa ktorej legisakcie sa v konkrétnom prípade postupovalo. Účelom bolo jasným a zrozumiteľným spôsobom konštatovať vzájomne si odporujúce stanovisko strán k predmetu sporu a tiež aj ich súhlas s podrobením sa výroku rozhodcu sporu. Žalobca tvrdil povinnosť žalovaného, tento ju popieral alebo v prípade, že išlo o vlastnícku žalobu, žalobca vindikoval vec ako svoju a žalovaný zas

⁴¹ I 4.

⁴² V kráľovskej dobe ním bol kráľ, za republiky konzuli a od roku 367 pred n. l. mestský prétor (*praetor urbanus*).

⁴³ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 16.

ako svoju, čím poprel žalobcovo právo. Žalovaný mohol tiež žalobcov nárok uznať (*confessio in iure*). V takomto prípade a tiež v prípade, že nemal argumenty na svoju obranu, magistrát neodkazoval spor na sudcu ale sám autoritatívne potvrdil (*addicere*) žalobcovo vyhlásenie o jeho práve, ktoré malo význam odsudzujúceho rozsudku⁴⁴. Ak usúdil, že žalobcovo vyhlásenie nie je v súlade so zákonom, žalobu odoprel (*actionem denegat*). V prípade, že došlo k dohode o rozhodnutí sporu (*litis contestatio*), magistrát žalobu priznal a sporové strany odkázal na sudcu, aby spornú vec preskúmal a vyniesol rozsudok (*sententia*)⁴⁵.

Ďalšia časť kapitoly je venovaná trom procesným legisakciám, nazývaným aj ako spôsoby konania (*modi lege agendi*). Prvou a najstaršou z nich bola *legis actio sacramento*. Mala všeobecný charakter a žalobca ju mal k dispozícii v prípade, v ktorom zákon nestanovil špeciálnu žalobu alebo spôsob ochrany⁴⁶. Bolo možné ju použiť ako žalobu vecnú, ako vindikáciu veci, dedičstva, otcovskej moci a aj ako žalobu obligačnú⁴⁷. V konaní *in iure* žalobca predpísanými slovami a eventuálne aj symbolmi vyzval žalovaného k stávke, aby každý z nich sľúbil určitú obeť (*sacramentum*) bohom (v neskoršom období štátu), ak sa jeho tvrdenie preukáže ako nepravdivé. Výška sacramenta závisela od hodnoty predmetu sporu. Ak bola hodnota vyššia ako 1000 assov, jednalo sa o čiastku 500 assov. Pri nižšej hodnote predmetu sporu to bolo 50 assov a táto pokuta platila aj v prípade, že spor vznikol o otroka bez ohľadu na jeho cenu⁴⁸. Pri *legis actio sacramento* boli možné dva procesné postupy:

- *legis actio sacramento in personam*,
- *a legis actio sacramento in rem*.

Pri prvom sa jednalo o spor o absolútne právo, v druhom prípade bolo predmetom sporu právo relatívne. Okrem prítomnosti sporových strán sa pri *legis actio sacramento in rem* vyžadovala aj prítomnosť veci o ktorú sa spor viedol. Ak povaha veci neumožňovala jej

⁴⁴ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 126.

⁴⁵ BLAHO, P. – REBRO, K. *Římske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 123.

⁴⁶ Gaius IV 13.

⁴⁷ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 18.

⁴⁸ Gaius IV 14.

prítomnosť, bola prinesená jej časť. Jednalo sa napríklad o jeden kus dobytku pri stáde, prípadne jeho srst', z lode alebo zo stĺpa sa odlamoval nejaký kúsok⁴⁹. Pri nehnuteľnosti to bývala hruda zeme z pozemku alebo tehla zo stavby. Vindikácia takejto časti sa vykonávala tak, ako keby bola prítomná celá vec. Celý spor sa začínal vindikáciou a kontravindikáciou strán a vyúsťoval do stávky. Žalobca prehlásil, že je vec jeho vlastníctvom podľa kviritského práva a na znak toho na ňu položil prút (*festuca, vindicta*)⁵⁰. To isté predniesol a urobil žalovaný. Proti sebe stáli dve rovnaké tvrdenia sporových strán. Magistrát im prikázal pustiť vec. Potom žalobca vyzval žalovaného, z dôvodu protiprávnej vindikácie, na stávku podľa hodnoty predmetu sporu. Žalovaný stávku prijal s tým, že tiež vyzval na rovnakú stávku žalobcu a obe strany zložili určenú sumu. Ak žalovaný výzvu na stávku neprijal, potvrdil tým nepravdivosť svojho stanoviska. Víťaznej strane sa po rozhodnutí predmet stávky vrátil, v prípade strany, ktorá stávku prehrala pripadol bohom (neskôr štátu). Predtým, ako magistrát spor odovzdal sudcovi na rozhodnutie, musel zariadiť, akým spôsobom sa naloží so spornou vecou do vydania rozhodnutia. Magistrát teda dočasnú držbu veci pririekol (*addictio vindiciarum*) jednej zo strán, alebo tretej osobe ako uschováateľovi. Po vydaní rozsudku bola odovzdaná strane, ktorá spor vyhrala. Pri *legis actio sacramento in personam* sa konanie *in iure* nezačínalo vindikáciou a kontravindikáciou, pretože nešlo o spor o absolútne právo. Žalobca formálne tvrdil, že žalovaný je mu zaviazaný podľa civilného práva a žiadal ho, aby toto jeho tvrdenie uznal, alebo poprel. Ak žalovaný popieral, vyzval ho žalobca na stávku rovnakým spôsobom ako pri *legis actio sacramento in personam*.

Ďalej už konanie pokračovalo fázou *apud iudicem*. V nej sudca, povolaný dohodou strán súčasne s magistrovým poverením na vyšetrenie veci, mal, ako nestranný občan vydať rozhodnutie (*sententia*). Tu by bolo vhodné popísať, kto mohol spor rozhodovať. Obvykle to bol jediný sudca (*unus iudex*), prípadne rozhodca (*arbiter*)⁵¹. Pri sporoch s cudzineckým prvkom a v mimoriadných prípadoch, ktoré si vyžadovali urýchlené

⁴⁹ Gaius IV 17.

⁵⁰ Nahrádzal kópiu (*hasta*), symbol rímskeho vlastníctva.

⁵¹ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 115.

vybavenie veci bývali za rozhodcov volení *recuperatores*. Bývali najmenej traja. Výlúčení boli ženy, nedospelí a osoby hluché alebo nemé.

Úloha sudcu bola obmedzená na zistenie skutočnosti, ktorá strana vykonala stávkku podľa práva a ktorá protiprávne. Žalovaného buď rozsudkom odsúdil (*damnatio*) alebo oslobodil (*absolutio*)⁵² Spor sa teda nerozhodoval priamo, ale ako prejudícium, teda ako predbežné rozhodnutie sporu o stávke⁵³. Aj vo fáze *apud iudicem* sa požadovala prítomnosť oboch sporových strán⁵⁴. Rímske právo už v tomto období poznalo kontumačný rozsudok a preto, ak sa niektorá strana na konanie pred sudcom počas dopoludnia nedostavila, bol popoludní vydaný rozsudok v súlade s tvrdením prítomnej strany⁵⁵. Dĺžka konania bola ohraničená dobou západu slnka⁵⁶.

Dve najstaršie legisakcie, *legis actio sacramento* a k nej príslušiacia exekučná *legis actio per manus iniectioem*, znamenali v prípade úspechu žalobcu pomerne veľmi tvrdý postih pre žalovaného. Nesporne obsahovali prvky odlišného využívania svojpomoci, čo sa odrážalo v praxi, a preto si plebejci v Zákone XII tabúl' vymohli vyhovujúcejšiu a miernejšiu *legis actio iudicis arbitrive postulationem*. Nasledujúce zákonné úpravy zdokonalili a obohatili celý systém legisakčného procesu⁵⁷. Bola jednou zo špeciálnych legisakcií a umožňovala uplatňovanie nárokov, u ktorých to bolo možné podľa zákona. Jednalo sa o Zákon XII tabúl', v zmysle ktorého bol tento procesný postup možný pri vymáhaní dlhu zo stipulácie (*stipulatio*)⁵⁸ a podľa rovnakého zákona aj v prípade rozdelenia pozostalosti medzi spoludedičov. *Lex Lincinnia* rozšírila jej pôsobnosť aj pre prípad žaloby na rozdelenie akejkoľvek spoločnej veci medzi spoluvlastníkov⁵⁹. Názov tejto legisakcie pochádza zo žalobnej žiadosti, aby prétor dosadil sudcu alebo rozhodcu. Konanie sa vyznačovalo svojou jednoduchosťou a neprinášalo riziko sakramentálnej pokuty. Po ustanovení sporu sa vo fáze *in iure* pred

⁵² VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 20.

⁵³ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 125.

⁵⁴ I 7.

⁵⁵ I 8.

⁵⁶ I 9.

⁵⁷ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 123.

⁵⁸ Jednalo sa o verbálny kontrakt, ktorý spočíval vo formálnom sľube zaviazaného niečo dať, urobiť alebo ručiť v prospech druhej strany. Bolo možné ňou založiť iba jednostranné obligácie.

⁵⁹ Gaius IV 17.

prétorom formálnym pomenovaním nároku a jeho popretím okamžite pristúpilo k menovaniu sudcu, ktorý potom žalovaného buď odsúdil alebo oslobodil. Na rozdiel od *legis actio sacramento*, kedy sa sudcova činnosť vo fáze *apud iudicem* obmedzovala na zistenie, ktorá zo strán učinila stávkou podľa práva, pri tejto legisakcii rozhodoval sudca priamo o sporovej veci a žalovaného rozsudkom odsúdil (*damnatio*) alebo oslobodil (*absolutio*)⁶⁰. Pri *in ius vocatio*, *confessio in iure*, kontumačnom rozsudku a limite konania bol postup rovnaký, ako bol popísaný pri *legis actio sacramento*.

Najmladšou zo všetkých piatich legisakcií bola *legis actio per condictioem*. Umožňovala uplatňovanie nasledovných nárokov:

*Haec autem legis actio constituta est per legem Siliam et Calpurniam, lege quidem Silia certae pecuniae, lege vero Calpurnia de omni certa re*⁶¹.

/Táto legisakcia (t.j. per condictioem) bola potom zavedená zákonom Siliovým a Calpurniovým, zákonom Siliovým pre pevne určené peňažité čiastky, zákonom Calpurniovým však pre všetky pevne určené veci (ostatné)./

Zaviedol ju *lex Silia de condictioe* (alebo *de legis actione*), ktorý bol prijatý niekedy tesne pred rokom 204 pred n. l.⁶² a jej názov je odvodený od slova *condicere*, ktorého významom je oznámiť, vyzvať, a aj dohovoriť. Z uvedeného Gaiovho výroku vyplýva, že spočiatku mohla byť využívaná na vymáhanie peňažitých záväzkov a neskôr aj na vymáhanie akýchkoľvek dlhov. Oproti predchádzajúcim dvom legisakciám pri nej nachádzame celý rad odlišností. Úvodná časť konania sa odohráva *extra ius*, nebola teda zahajovaná pred magistrátom, ale za prítomnosti svedkov, mimo úradný dosah. Žalobca, alebo v tomto prípade skôr budúci žalobca tu prehlasuje, že druhá strana je jeho dlžníkom a súčasne žiada o uznanie svojho nároku. Ak dlžník nárok protistrany

⁶⁰ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 20.

⁶¹ Gaius IV 19.

⁶² SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 15.

neuznal, bol vyzvaný, aby sa na tridsiaty deň dostavil pred magistráta za účelom menovania sudcu. Táto lehota poskytovala dlžníkovi možnosť dodatočne splniť dlh⁶³. V uvedenom čase mohol zvážiť, či sa do sporu pustí, alebo nie. Po nesplnení nasledovalo konanie *in iure* pred magistrátom, na ktorom bol dosadený sudca. Aj v tomto prípade rozhodoval sudca vo veci samej a rozsudkom vyslovoval odsúdenie žalovaného, alebo jeho oslobodenie. Táto legisakcia bola zahalená množstvom nejasností, o čom svedčia aj názory významných rímskych právnikov:

*Quare autem haec actio desiderata sit, cum de eo quod nobis dari oportet, potuerimus aut sacramento aut per iudicis postulationem agere, valde quaeritur*⁶⁴.

/Ale je veľmi sporné, prečo (vôbec) táto žaloba bola potrebná, keď to, čo (dlžník) mal povinnosť nám dať, sme mohli žalovať pomocou (legisakcie) „per sacramentum“ alebo „per iudicis postulationem“./

Nespornou výhodou oproti predchádzajúcim dvom legisakciám bolo poskytnutie tridsať dňovej lehoty dlžníkovi na splnenie záväzku, ktorá však poskytovala výhodu hlavne veriteľovi, pretože výsledok každého súdneho konania býva neistý a je spravodlivé, aby dostal ešte ďalšiu možnosť získať naspäť to, o čo bol ukrátený na svojich právach⁶⁵.

Legisakčný proces, akokoľvek bol postačujúci v období jednoduchého hospodárskeho a právneho života rímskej spoločnosti, po premene rímskej republiky na svetové impérium veľmi rýchlo zastaral. Veľkou nevýhodou sa javila jeho nepružnosť, ktorá súvisela s jeho prísnou viazanosťou na civilný zákon, formálnosť a jeho dostupnosť iba pre rímskych občanov. Je len pochopiteľné, že právna prax za pomoci laickej jurisprudencie hľadala spôsoby, ako tieto nedostatky prekonať, alebo sa im vyhnúť. Podarilo sa to v 2. storočí pred n. l. širším zaangažovaním mestského

⁶³ SKŘEJPEK, M. *Mystérium kondikce*. In: ŽIDLICKÁ, M. – SALÁK, P. *Actiones, condictiones, exceptiones*. 13. Setkání právních romanistů České a Slovenské Republiky 13.-14.5.2011. 1. vyd. Brno: MU Brno, 2011. 139 s. ISBN 978-80-210-5680-0.

⁶⁴ Gaius IV 20.

⁶⁵ SKŘEJPEK, M. *Mystérium kondikce*. In: ŽIDLICKÁ, M. – SALÁK, P. *Actiones, condictiones, exceptiones*. 13. Setkání právních romanistů České a Slovenské Republiky 13.-14.5.2011. 1. vyd. Brno: MU Brno, 2011. 139 s. ISBN 978-80-210-5680-0.

a cudzineckého prětora do procesného konania novým spôsobom, formulovým procesom. Samotný proces definitívne zrušila *lex Iulia iudiciorum privatorum* z roku 17 pred n. l.⁶⁶. Na záver podkapitoly uvádzam citát, ktorý výstižným spôsobom charakterizuje dôvody neskoršej nevôle Rimanov voči legisakčnému procesu:

*Sed istae omnes legis actionem paulatim in odium venerunt. Namque ex nimia subtilitate veterum qui tunc iura condiderunt eo res perducta est, ut vel qui minimum errasset, litem perderet. Itaque per legem Aebutiam et duas Iulias sublatae sunt istae legis actiones effectumque est, ut per concepta verba, id est per formulas litigemus*⁶⁷.

/Postupom doby upadli však všetky tieto legisakcie v opovrhnutie. Lebo starí (právnici), podieľajúci sa vtedy na tvorbe práva, to svojím prílišným puntičkárstvom priviedli až tak ďaleko, že kto sa len máličko zmýlil, prehrával spor. A tak zákonom Aebutiovým a dvoma zákonmi Juliovými boli tie legisakcie zrušené a zavedené konanie nové, ktoré vedieme pomocou „slovného zhrnutia“ (per concepta verba), to je pomocou formulí./

1.2 Komiciálny proces

O legisakčnom procese v súčasnosti máme k dispozícii množstvo zachovaných prameňov a odbornej literatúry, veď aspoň základné informácie o ňom nám poskytuje takmer každá učebnica rímskeho práva. Žiaľ, rovnaké tvrdenie neplatí pre trestný komiciálny proces. Dá sa dokonca povedať, že v tomto prípade je informácií poskromne. Romanistická literatúra sa tejto téme nevenuje buďto vôbec⁶⁸, alebo aj v prácach, ktorých témou je výhradne rímsky trestný proces, iba v obmedzenej miere⁶⁹. V prípade rímskych dejepiscov o ňom nachádzame mnoho zmienok, spravidla sa však netýkajú procesných postupov. Napríklad Titus Livius vo svojom diele *Ab urbe condita*

⁶⁶ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3. vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 115.

⁶⁷ Gaius IV 30.

⁶⁸ ROBINSON, O. F. *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*. 1. vyd. New York: ROUTLEDGE, 2007. 255 s. ISBN 978-0-415-41651-1

⁶⁹ LITEWSKI, W. *Rzyski proces karny*. 1. vyd. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 149 s. ISBN 83-233-1607-4, str. 32 – 35.

spomína mnoho komiciálnych procesov⁷⁰, sprostredkúva nám však obyčajne pohľad na fakt, že sa konkrétny súd konal, prípadne sa zameriava na reči obvinených alebo žalobcov prednesené pred súdom. Dôvodom uvedeného je skutočnosť, že rímski právnici pokladali oblasť trestného práva, vrátane procesného, skôr za sféru politického života rímskej spoločnosti a nie za oblasť práva. Je potrebné dodať, že v mnohých prípadoch sa vôbec nemýlili a svedectvá starovekých autorov im dávajú za pravdu. Preto je možná rekonštrukcia konania v rámci kogničného procesu iba v rámci jeho hlavných zásad.

Súkromná pomsta, ktorá predstavovala v prvopočiatkoch jeden z hlavných spôsobov riešenia, ako by sme dnes povedali trestných činov, je spôsobilá prerásť do veľmi neblahých následkov. Môže vyústiť do nekontrolovateľného násillia a tiež aj otriasť základmi štátu. Preto sa ju od určitého času každý štát - a antický Rím nebol výnimkou - snažil obmedzovať a vyhradiť si pôsobnosť štátnej trestnej represie na svoje orgány. Aj na základe tejto skutočnosti mohli v Ríme, po vzniku republiky, všetci magistráti s impériom postihovať páchatel'ov trestných činov priamo. Toto ich oprávnenie sa nazývalo *coercitio*⁷¹ a predstavovalo, okrem niektorých prípadov, neobmedzenú policajnú právomoc trestať na základe vlastnej úvahy všetky porušenia zákona. Proti takémuto rozhodnutiu magistráta mal postihnutý právo sa odvolať (*ius provocationis*)⁷² k ľudovému zhromaždeniu (*comitia*) na potvrdenie alebo zrušenie rozsudku. Tým bolo spustené konanie v rámci komiciálneho procesu. Po veľkú časť trvania rímskej republiky bol komiciálny proces (*iudicium populi*), ktorý sa konal na ľudových zhromaždeniach, jediným riadnym typom trestného procesu, ktorý sa vyvinul zo starobylého zvyku trestať vrahov pred zhromaždeným ľudom. Ďalším spôsobom iniciovania komiciálneho procesu predstavovala prax magistrátov, ktorí nechceli riskovať použitie práva provokácie a následné prejednávane svojho rozhodnutia pred komíciami, obracať sa na ne priamo. Tu však už rímsky ľud nebol žiadaný o potvrdenie alebo zrušenie rozsudku, ale priamo o jeho vynesenie⁷³.

⁷⁰ Napríklad Liv. II 35., III 11., VI 1. a mnoho ďalších.

⁷¹ Viac v 4. kapitole.

⁷² Viac v 4. kapitole.

⁷³ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, str. 326.

Na počiatku bola pre konanie príslušná *comitia curiata*, pred ktorou bol vykonávaný trest za vraždu. *Comitia centuriata*⁷⁴ sa v tejto úlohe prvýkrát objavuje v Zákone XII tabúl, kde je označená ako najvyššie ľudové zhromaždenie (*comitatus maximus*)⁷⁵, ktorej od tej doby ako jedinej prináležalo potvrdenie, alebo priame vynesenie rozsudku smrti a teda prejednávania najvážnejšie zločiny. *Comitia tributa*⁷⁶ rozhodovala v prípade, že sa jednalo o trest vo forme uloženia pokuty. Niektoré konania sa odohrávali aj na plebejských *consilia plebis tributa*.

Samotný komiciálny proces mal typický inkvizičný charakter. Legitimáciu na jeho zahájenie mali verejní žalobcovia, ktorými mohli byť stáli magistráti, tribúni ľudu, eventuálne plebejskí edilovia. Ich úloha spočívala jednak v podaní obžaloby (*accusare*), a zároveň aj vo vedení vyšetrovania (*anquirere*). Na začiatku príslušný magistrát vyzval obžalovaného, aby sa v ním stanovený deň prvého prejednávania (*diem dicere*) dostavil pred súd a zároveň oznámil aj hroziaci trest. Obžalobu bolo možné vzniesť aj vo viacerých veciach súčasne a vyžadovalo sa presné vymedzenie hroziaceho trestu⁷⁷. Zmena tohto návrhu v priebehu procesu však nebola vylúčená. Vyžadovaná bola prítomnosť obžalovaného a v prípade jeho neodôvodnenej neúčasti sa na neho hľadelo tak, ako keby sa zdržiaval vo vyhnanstve. Jeho majetok sa rozpredal a bol vyslovený *interdictio aquae et ignis*⁷⁸. Obžalovaný sa mal v určený deň dostaviť na neformálne ľudové zhromaždenie (*contio*). Tu sa obyvatelia nedelili podľa jednotlivých komícií, ale vystupovali ako celok. Pred *contio* prebiehala prvá, vyšetrovací procesná fáza (*anquisitio*), rozdelená na tri časti, medzi ktorými bola jednodňová prestávka. Účelom tejto fázy bolo zistiť, či bol naozaj spáchaný zločin. Vypočutí boli žalobca aj obžalovaný, uviedli sa teda argumenty pre a proti obžalobe. V rámci procesu mohli v prospech obžalovaného vystúpiť aj účastníci *contio*, ktorí v tom čase prakticky plnili úlohu jeho obhajcov. Vypočúvaní boli aj svedkovia⁷⁹. Magistrát potom vydal vyhlášku

⁷⁴ Po dlhú dobu najdôležitejšie ľudové zhromaždenie, organizované pôvodne na vojenskom, neskôr na majetkovom základe.

⁷⁵ IX 2.

⁷⁶ Organizovaná na územnom základe podľa bydliska občanov.

⁷⁷ MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6, str. 146.

⁷⁸ Zákaz vody a ohňa, a teda spoluzitia a vlastnými občanmi a s ním spojená strata občianstva a majetku. Pri návrate do Ríma, kde mal zakázaný pobyt, ho mohol ktokoľvek bez trestne zabiť.

⁷⁹ LITEWSKI, W. *Rzymski proces karny*. 1. vyd. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 149 s. ISBN 83-233-1607-4, str. 34.

(edikt), v ktorom formuloval obvinenie a navrhol ľudu trest. Prípadne mohol vyhlásiť, že je obžalovaný nevinný. Bežnou praxou bývalo uvalenie väzby na obžalovaného za účelom znemožnenia jeho úteku. Vyhnúť sa jej mohol tým, ak za seba poskytol ručiteľov (*vades*). Pre týchto ručiteľov mohol byť takýto záväzok v niektorých prípadoch pomerne riskantný. Livius spomína prípad, v ktorom bol obžalovaný Caeso Quinctius. Bolo mu povolené vyhnúť sa väzbe s tým, že za seba poskytne desať ručiteľov a každý z nich sa zaručí čiastkou tritisíc *assov*. Potom, ako nasledujúcej noci ušiel do vyhnanstva, boli peniaze od ručiteľov vymáhané⁸⁰.

Po tejto fáze nasledovala minimálne trojdňová pauza (*trinundium*), po ktorej magistrát formálne zvolal rímsky ľud do komícií, na ktorých navrhol pre obžalovaného trest. Ďalej už nepokračovala kontradiktórna rozprava, ale pristúpilo sa k hlasovaniu na základe návrhu magistráta, pričom ten mohol byť rozdielny od toho, ktorý predniesol obžalobu na začiatku procesu. Uvedená záverečná fáza procesu sa nazývala *quarta accusatio*⁸¹. Magistrát mohol rovnako od obžaloby odstúpiť v ktorejkoľvek fáze procesu. O vine obžalovaného rozhodovala prostá väčšina hlasov. Pôvodne sa hlasovalo verejne a od 2. storočia pred n. l. bolo hlasovanie tajné – účastníci dostávali hlasovacie doštičky (tzv. *tessery*) s písmenami A – C – NL (oslobodzujem – odsudzujem – nie som si istý) a hlasovali rovnakým spôsobom ako neskorší porotcovia v súdnych porotách⁸². Vynesený rozsudok, nech už bol odsudzujúci, alebo oslobodzujúci bol konečný a do úvahy neprichádzala ani obnova procesu (*tota causa iudiciumque sublatum est*). Ak bol odsudzujúci, hneď sa pristúpilo k jeho výkonu. Vyhnúť sa mu bolo možné iba ak odsúdený využil právo exilu (*ius exilii*)⁸³. V takom prípade magistrát, predsedajúci komíciám, rozsudok smrti zmenil na už spomínaný *interdictum aquae et ignis*. Uvedená možnosť nevyplývala zo žiadneho zákona, ale závisela na voľnej úvahe magistráta. Neskôr sa však stala pravidlom a z toho dôvodu bývala na obžalovaných v najzávažnejších prípadoch uvalená väzba.

⁸⁰ Liv. III 13.

⁸¹ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1.vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, str. 11.

⁸² KINCL, J. *Deset slavných procesů Marka Tullia*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1997. 267 s. ISBN 80-7179-178-4, str. 142.

⁸³ Viac v 5. kapitole.

Komiciálny proces priniesol pokrok tým, že obmedzil slobodu rozhodovania magistrátov v trestných veciach za súčasného poskytnutia väčšej procesnej záruky na spravodlivé rozhodnutie obžalovanému. Je možné povedať, že tento procesný postup fungoval dobre do začiatku 2. storočia pred n. l., kedy sa časom stále viac ukazovali jeho nedostatky. S rastom obyvateľstva vzrastal aj počet procesov, čo sa stávalo čoraz viac problematickým a vyústilo do vzniku nového typu trestného procesu. V tejto podobe existoval počas celého obdobia rímskej republiky a po zavedení stálych trestných porôt jeho význam kontinuálne klesal. Po Sullových reformách síce nebol formálne zrušený, prakticky sa ale prestal používať⁸⁴ vydaním Augustových súdnych zákonov.

Zostáva iba poznamenať, že napodobenie tohto konania vykonávaného rímskym štátom predstavovala plebejská trestná perzekúcia, ktorá je časovo ohraničená vydaním Zákona XII tabúl⁸⁵.

1.3 Komparácia legisakčného a komiciálneho procesu

Dá sa povedať, že hlavným rozdielom medzi týmito procesnými typmi je účel, ktorý jednotlivý typ procesu sledoval. V prípade legisakčného procesu sa, zjednodušene povedané, jedná o ochranu porušených subjektívnych práv strany právneho vzťahu iným účastníkom tohto vzťahu. V prípade druhom ide o postih trestných činov, teda takých, ktoré sú namierené proti štátnemu zriadeniu, alebo proti jednotlivcom, ale svojou povahou a dôsledkami sú natoľko závažné, že štát ohrozujú v jeho samotných základoch. Radíme sem aj činy zakladajúce sa na náboženských predstavách a poverách⁸⁶, čo svedčí o sakrálnej povahe vtedajšej rímskej spoločnosti.

V období vzniku legisakčného a komiciálneho procesu pre charakteristiku právneho poriadku ešte neplatilo, že „verejné právo je to, ktoré sa vzťahuje na rímsky štát“ a

⁸⁴ LITEWSKI, W. *Rzymski proces karny*. 1. vyd. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 149 s. ISBN 83-233-1607-4, str. 35.

⁸⁵ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, str. 326.

⁸⁶ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. vyd. Praha: Academia, 1995. 280 s. ISBN 80-200-0545-5, str. 141.

súkromné „na záujem jednotlivcov“⁸⁷, pretože takéto delenie sa objavuje až v neskoršej klasickej dobe. Pre komparáciu týchto dvoch procesných typov je lepšie sústrediť sa na vzťah civilného a trestného práva. Obe tieto právne odvetvia mali v podmienkach antického Ríma základ v obyčajovom práve a počas vývoja dochádzalo k vzájomnému napodobovaniu jednotlivých inštitútov, prípadne aj k ich presunu. Následkom toho mal súkromný proces v mnohých ohľadoch zjavne trestný charakter a naopak trestné právo bolo založené na súkromných základoch⁸⁸. Typickým príkladom prieniku, v tomto prípade z obyčajového medzinárodného vojnového práva, v rámci súkromného procesu je tridsaťdňová lehota pri *legis actio per condictionem*, ktorej pôvod vychádza z obradu kňazského kolégia fetiálov⁸⁹. Jeden z týchto kňazov, bez prítomnosti ktorých nemohla byť uzavretá žiadna medzinárodná zmluva, sa v prípade, že bola Rimanom spôsobená ujma iným národom, musel k tomuto národu dostaviť a požadovať v tridsaťdňovej lehote (označovanej *condicere*) náhradu spôsobenej škody. Až po nesplnení jeho výzvy mohla byť po danej lehote formálne vypovedaná vojna⁹⁰.

Pre zahájenie samotného civilného procesu bola smerodajná dispozičná zásada, ktorej podstatu tvorila skutočnosť, že iba účastník právneho vzťahu, pri ktorom došlo k sporu o právo, čím teda došlo k porušeniu jeho subjektívnych práv, mohol rozhodnúť o tom, či sa konanie začne alebo nezačne, prípadne či sa v ňom bude pokračovať. Toto oprávnenie mal žalobca až do litiskontestácie, ktorá mala charakter dvojstranného právneho jednanie (zmluvný). Po tomto momente mohol odstúpiť od žaloby iba so súhlasom žalovaného. Komiciálny proces začínal tým, že po vynesení rozsudku smrti alebo pokuty v stanovenej výške magistrátom v rámci jeho trestnej jurisdikcie (*coercitio*), sa odsúdený na základe využitia *ius provocationis* odvolal ku komíciám. Na komície sa mohol obrátiť aj sám magistrát, ktorý v takom prípade žiadal o vynesenie rozsudku⁹¹. Na rozdiel od dneška, kedy zastavenie trestného konania pripadá do úvahy

⁸⁷ Ulp. D. 1,1,1,2. (Tento a nasledujúce preklady *Digesta* sú prevzaté z WATSON, A. (English language translation). *The Digest of Justinian. Volume 1–4*. 2. vyd. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. 458 s. ISBN 978-0-8122-2033-9)

⁸⁸ SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, str. 37.

⁸⁹ SKŘEJPEK, M. *Mystérium kondikce*. In: ŽIDLICKÁ, M. – SALÁK, P. *Actiones, condictiones, exceptiones. 13. Setkání právních romanistů České a Slovenské Republiky 13.-14.5.2011*. 1. vyd. Brno: MU Brno, 2011. 139 s. ISBN 978-80-210-5680-0.

⁹⁰ Liv. I 32.

⁹¹ Viac v 4. kapitole.

iba z dôvodov taxatívne uvedených v zákone, magistrát mal možnosť od obžaloby podľa vlastnej úvahy odstúpiť v ktorejkoľvek fáze procesu, musel však mať na mysli neblahé politické dôsledky, ktoré takéto jeho rozhodnutie so sebou prinášalo.

Paralelu medzi oboma konaniami predstavovalo aj zaistenie prítomnosti obvineného na súde. V civilnom procese bolo možné pri povolávaní na súd nahradiť spútanie žalovaného zárukou druhej osoby (*vindex*). Ak došlo k odročeniu konania, požadovala sa od neho záruka, že sa k súdu určite dostaví. V niektorých prípadoch postačoval sľub, v iných za seba musel poskytnúť rukojemníkov (*vades*) a ak tak neurobil, mohla byť na neho uvalená väzba. S *vadimonium* sa stretávame aj pri komiciálnom procese. V období republiky prichádzalo do úvahy len pri najťažších zločinoch (*crimina capitalia*). Aj tu nahrádza väzbu obžalovaného na základe voľnej úvahy magistráta, ktorý rozhodoval buď o uvrhnutí do väzby, alebo sa uspokojil s rukojemníkom, prípadne ho dokonca mohol ponechať na slobode. Tentoraz však jeho účelom nebolo zaistenie prítomnosti obžalovaného na odročenom jednaní, ale na úvodnom. *Vades* teda v trestnom procese plní zhodnú úlohu, ako *vindex* v procese civilnom. V oboch typoch procesov sú zhodné aj záväzky rukojemníkov. V civilnom bol *vindex* stíhaný žalobou na náhradu škody (*actio in factum*) a *vas* platil pokutu. Rukojemník v trestnom procese bol vždy povinný zaplatiť peňažnú čiastku (*poena*), ktorá bola pevne stanovená vopred, alebo aj dodatočne⁹².

Rozdielna bola aj miera zásahov štátu prostredníctvom príslušného magistráta do jednotlivých typov procesov. Právomoc súdneho magistráta v civilných veciach, spojená s jeho impériom, sa nazývala *iurisdictio* a zahŕňala jednak vlastné riadenie procesu – predovšetkým jeho rozhodnutie, či sa proces bude konať alebo nie, a tiež rôzne opatrenia potrebné k jeho hladkému priebehu. Navonok jurisdikciu symbolizovali „tri slávnostné slová“, *tria verba sollemnia*:

- *do* – udeľujem, napr. ustanovenie sudcu, *iudicem dare*,
- *dico* – vyslovujem – určenie záväzného termínu, *dicere diem*,

⁹² SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, str. 115.

- a *addico* – súhlasím, napr. s prisúdením veci, *addicere rem*⁹³.

Po ukončení konania *in iure* a odkázaní spornej veci na súkromného sudcu sa úloha magistráta v procese končila. V trestnom konaní však riadil celý jeho priebeh od vyzvania obžalovaného k dostaveniu sa na súd, až po zvolanie rímskeho ľudu do komícií k vykonaniu hlasovania o vine. Je len pochopiteľné, že rímsky štát si ponechal v prípade, že sa jednalo o postih konania proti nemu samému, plnú kontrolu nad celým priebehom pojednávania prostredníctvom svojho magistráta. V civilnom konaní postačoval - keďže dotknuté boli iba strany sporu - len dohľad nad riadnym nastolením sporu a jeho odkázaní na súkromného sudcu.

S uvedenými zásahmi štátu súvisí aj štruktúra a dĺžka civilného a trestného procesu. Trvanie fázy *apud iudicem* pri legisakčnom procese bolo ohraničené povinnosťou strán dostaviť sa dopoludnia pred súkromného sudcu a západom slnka, ktorý bol krajnou lehotou pre vynesenie rozsudku. Počas tohto časového úseku bolo potrebné vykonať dokazovanie a vyhlásiť rozsudok. Konanie v rámci komiciálneho procesu prebiehalo pred neformálnym zhromaždením *contio*, kde prebiehala prvá fáza *anquisitio*, ktorá sa delila na tri časti, medzi ktorými bola jednodňová prestávka. Na rozdiel od civilného procesu nebol rozsudok vynášaný v rámci vyšetrovacej fázy, ale až po hlasovaní príslušnej komície v rámci samostatnej záverečnej fázy procesu – *quarta accusatio*. Je pochopiteľné, že v prípade spáchania trestného činu bolo nutné vykonať oveľa rozsiahlejšie vyšetrovanie, ako pri súkromnoprávnom spore. To súvisí so skutočnosťou, že trestný čin sa pre svoju komplikovanosť, množstvo svedkov a dôkazných prostriedkov preukazuje ťažšie ako súkromný spor. Pri trestnom konaní tiež hrozí obžalovanému omnoho väčšia ujma ako pri civilnom procese, spravidla kapitálny trest. Takisto je trestný proces sledovaný väčším počtom občanov, nakoniec sa sa týka ich všetkých, na rozdiel od procesu civilného, ktorý je záležitosťou iba sporových strán. Pre spresnenie zostáva dodať, že uvedené týmto spôsobom platilo od

⁹³ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. vyd. Praha: Academia, 1995. 280 s. ISBN 80-200-0545-5, str. 81.

roku 326 pred n. l.⁹⁴, pretože až v tomto roku došlo k zmierneniu osobnej exekúcie spôsobom, kde bolo zakázané dlžníkovo otroctvo, prípadne jeho zabitie⁹⁵.

Legisakčný a komiciálny proces sa počas časového obdobia ich využívania vyvíjali. Dochádzalo k pridávaniu ďalších legisakcií a pri trestnom procese k pridávaniu nových skutkových podstatí, na základe ktorých boli stíhané nové trestné činy.

Koniec uvedených foriem procesu, ktoré boli postačujúce v podmienkach pozvoľna sa rozširujúceho mestského štátu, znamenala transformácia Ríma na stredomorskú veľmoc. Pri neustále sa rozširujúcom obchode medzi Rimanmi a cudzincami a pri sporoch o právo, ktoré ho sprevádzali, už nemohol byť postačujúci proces obmedzujúci sa iba na rímskych občanov. Zväčšovanie územia a nárast obyvateľstva zas priniesol skutkové podstaty trestných činov, ktoré v minulosti nebolo možné objektívne spáchať a ich vyšetovanie bolo veľmi komplikované⁹⁶. Zostáva teda iba súhlasiť so záverom W. Litewského, že pri ostatných dôležitých úlohách, ktoré ľudové zhromaždenia plnili, im nezostával čas na trestné konanie pri neustále rastúcom počte a komplikovanosti trestných činov, čo vyústilo do hľadania novej formy procesného postupu⁹⁷.

⁹⁴ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 9.

⁹⁵ Viac v 5. kapitole.

⁹⁶ Napríklad *crimen repetundarum* – vydieranie provinčného obyvateľstva pri výkone úradnej moci.

⁹⁷ LITEWSKI, W. *Rzymski proces karny*. 1. vyd. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 149 s. ISBN 83-233-1607-4, str. 35.

2. Formulový proces a proces pred porotami

V úvode kapitoly by bolo vhodné poukázať na niektoré fakty ekonomického a sociálneho stavu v rímskej spoločnosti, ktoré sa okrem ďalších pričínili o vyhľadávanie nových procesných typov v oblasti súkromného a trestného práva.

Na počiatku obdobia neskoršej rímskej republiky (od polovice 3. st. pred n. l.) stál Rím už na pomerne vysokom stupni svojho vývoja, inak by sa nakoniec neodvážil pustiť do, vo svojom výsledku víťazného, merania síl s takou významnou námornou veľmocou, akou bolo Kartágo. Ekonomickým základom vtedajšej rímskej spoločnosti boli aj naďalej malé a stredné poľnohospodárske usadlosti. Dochádzalo k čoraz väčšiemu uplatňovaniu pracovnej sily otrokov vo výrobe poľnohospodárskej a remeselnej, pri ťažbe surovín a v doprave, čím sa otroci stali hlavnou výrobnou silou rastúcej veľmoci⁹⁸. Vyšší stupeň rozvoja spoločnosti oproti susedom, ktorí poväčšine stále využívali rodové zriadenie, spôsobil, že Rimania nad nimi vo vojnách víťazili. To malo za následok pribúdanie pracovnej sily v podobe prisunu otrokov a pod moc Ríma sa dostávali stále nové územia.

Hospodársky rozvoj podporoval rozvoj podnikania všetkého druhu, ktorý vyústil do veľkých finančných (a v mnohých prípadoch aj úžerníckych) finančných operácií a kapitálových investícií. Z tých najdravších podnikateľov sa postupne vyvinula druhá vládnuca trieda v Ríme, finančná aristokracia (*equites*). Z jej radov pochádzali všetci vyšší velitelia, ktorí mali vo vojsku rozhodujúce slovo⁹⁹.

Neustále vojny začali v neúnosnej miere postihovať drobných a stredných roľníkov, ktorí predstavovali jadro rímskej spoločnosti a súčasne aj armády. Tá bola v tom čase ešte stále budovaná na národnom princípe. Následkom bolo pustnutie poľnohospodárskych usadlostí a prisun ich obyvateľov do miest. 1. storočie pred n. l. už prebiehalo v znamení prvej veľkej krízy rímskeho štátu. Majetkové rozdiely už dosiahli

⁹⁸ BARTOŠEK, M. *Administrativní problémy antického Říma II*. In: *Právněhistorické studie* 23. 1. vyd. Praha: Academia, 1980. 376 s. 509-21-827, str. 229.

⁹⁹ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 103.

neúnosného stupňa. Úpadok výroby, nedostatok ďalších zdrojov, zmätočná politická situácia a pôsobenie rôznych záujmových skupín oboch vládnuccich tried vyústili do skoro storočnej občianskej vojny, čo z vnútra nebezpečne rozvracalo impozantný rímsky štát.

Uvedený rozvoj rímskej spoločnosti prirodzene ovplyvnil aj vnútornú štruktúru rímskeho štátneho a mocenského aparátu. Naďalej už nebol udržateľný stav, v ktorom o záležitostiach v intenciách veľkého impéria rozhodovali malé mestské inštitúcie¹⁰⁰. Dôležité zmeny sa preto udiali v prípade civilného, a aj trestného procesu. Rast štátu so sebou v nevyhnutnej miere prinášal rovnako neustály prudký rozvoj obchodu v Itálii a Stredomorí, čo v konečnom efekte viedlo k narastaniu počtov sporov o právo, a tým aj súdnych konaní. Zvyšoval sa tiež počet konaní s cudzím prvkom, čo spôsobovalo problémy s použiteľnosťou legisakčného procesu, ktorého pôsobenie bolo obmedzené iba na rímskych občanov. Nebolo už v silách mestského prétora vybavovať všetku súdnu agendu. Preto sa Rimania v roku 242 pred n. l.¹⁰¹ rozhodli zriadiť úrad cudzineckého prétora (*praetor peregrinus*). Prostredníctvom *lex Plaetotia de praetore urbano* bolo stanovené, že mestský prétor bude súdiť spory iba medzi rímskymi občanmi. Cudzinecký prétor prejednával spory medzi rímskymi občanmi a cudzincami a ak sa cudzinci jeho rozhodnutiu podriadili, bolo im umožnené vystupovať na oboch procesných stranách¹⁰². Do tej doby sa obchodníci mohli spoliehať iba na vlastnú poctivosť a práve cudzinecký prétor im pomohol zbaviť sa obmedzujúceho princípu personality rímskeho práva. Jeho nesporným prínosom z hľadiska civilného procesu bolo najmä vytvorenie nového druhu procesu – formulového, ktorý sa v neskoršom období stal novým typom civilného procesu aj v sporoch medzi rímskymi občanmi. Získanie nových území – provincií (prvou z nich sa stala v roku 241 pred n. l. Sicília) prinieslo so sebou nové zločiny vydierania provinčného obyvateľstva nepoctivými správcami provincií. *Crimen repetundis* si vyžadovali pomerne rozsiahle vyšetrovanie,

¹⁰⁰ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 328 s.

¹⁰¹ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 12.

¹⁰² BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 220.

ktoré už komície neboli schopné zvládať. Musel sa nájsť iný spôsob postihu týchto zločinov, čo viedlo k vzniku trestných porôt.

2.1 Formulový proces

Ako už bolo uvedené, je pravdepodobné, že formulový proces (*per formulas*, nazývaný aj *per concepta verba*) vznikol na súde cudzineckého prétora ešte v predklasickej dobe popri legisakčnom procese a postupne ho začal používať aj mestský prétor v sporoch medzi rímskymi občanmi. Uvedenú prax umožňovala *lex Aebutia* z prvej polovice 2. st. pred n. l., ktorá dovoľovala stranám viesť spor buď cestou legisakčného procesu, alebo z ich obojstrannej vôle procesom formulovým. Tento zákon vypovedá aj o úcte Rimanov k prekonaným tradíciám. Koniec legisakčného procesu napokon zavŕšila *lex Iulia iudiciorum privatorum et publicorum* z roku 17. pred n. l.¹⁰³ a na jej základe mohol byť využívaný už iba vo výnimočných prípadoch – pri kaucii z hroziacej škody (*cautio damni infecti*) a pri jednaní pred centumvirálnym súdom¹⁰⁴.

Nový druh procesu odstránil mnohé nedostatky svojho predchodcu. Bol prístupný aj cudzincom, eliminoval jeho prílišnú formálnosť a tiež vo väčšej miere zapojil súdneho magistráta do konania *in iure*, pretože jeho úlohou už nebolo iba vypočúť si určité formálne schémy sporových strán, ale po voľnom prediskutovaní sporu so žalobcom a žalovaným aj vysloviť svoj názor na to, nakoľko sa mu zdá požiadavka žalobcu oprávnená a čo naopak posilňuje pozíciu žalovaného. Táto diskusia spravidla viedla do konkretizácie a formulácie jednotného stanoviska vo veci sporu. Zachovalo sa tiež typické rozdelenie procesu na konanie *in iure* a *apud iudicem* (tiež aj *in iudicio*). Zmyslom prvej fázy bolo určenie právnej stránky sporu, druhá mala za úlohu vyšetrenie skutkového stavu a vydanie rozhodnutia. Pretože sa tieto procesy neviedli iba v samotnom Ríme, je vhodné rozlišovať názvy, akými bol tento proces označovaný. V prípade pojmu *iudicium legitimum* sa jednalo o konanie, ktorého stranami boli rímski občania a zároveň sa muselo odohrávať v Ríme alebo jeho najbližšom okolí

¹⁰³ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 45.

¹⁰⁴ Gaius IV 31.

a rozhodoval ho súkromný sudca (*iudex unus*), ktorý bol taktiež rímskym občanom¹⁰⁵. Pri absencii ktoréhokoľvek z týchto obligatórných prvkov už išlo o *iudicium imperio continens*¹⁰⁶. Uvedené je dôležité najmä z hľadiska rozdielneho konzumpčného účinku litiskontestácie v týchto prípadoch.

Konanie *in iure* sa začínalo tým, že sa sporové strany dostavili pred magistráta a končilo sa litiskontestáciou. Postup pri *in ius vocatio*, ktorý stanovil zákon XII tabúl a bol popísaný pri legisakčnom procese, zostával zachovaný, bol však v niektorých ohľadoch modifikovaný. Na základe nariadenia prétora musel budúci žalobca už pri *in ius vocatio* oznámiť žalovanému, že ho chce žalovať a v akej veci (*edere actionem*)¹⁰⁷. Ak sa však ukázalo, že žalovanému nie je vec jasná, mohli sa strany dohodnúť, že odložia zahájenie sporu *in iure* na iný deň. Je len pochopiteľné, že si žalobca na poskytnutie tohto odkladu druhej strane spravidla vyžadoval nejakú garanciu (*vadimonium*), že sa protistrana v dohodnutý deň na konanie dostaví. Za žalovaného sa tiež mohol zaručiť niekto solventný (*vindex*). Vyvstávala otázka, ako zakročiť proti dlžníkovi, ktorý sa na konanie vôbec nedostaví, skrýva sa alebo svojou neprítomnosťou prípadne iným konaním marí proces. Za takýchto okolností mohol magistrát veriteľovi zabezpečiť *missio in possessionem* na dlžníkov majetok, spojenú v niektorých prípadoch s právom ho rozpredať¹⁰⁸. Prétor poskytoval ochranu žalobcovi aj vtedy, keď sa ukázala nutnosť odložiť už zahájené konanie pred prétorom na iný termín:

*Cum autem in ius vocatus fuerit adversarius neque eo die finiri potuerit negotium, vadimonium et faciendum est, id est ut promittat se certo die sisti*¹⁰⁹.

/Keby však odporca bol povolaný „pred právo“ a jednanie by toho dňa nemohlo byť ukončené, musí dať záruku, a teda musí sľúbiť, že sa určitého dňa (znovu) dostaví./

¹⁰⁵ Gaius IV 104.

¹⁰⁶ Gaius IV 105.

¹⁰⁷ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 122.

¹⁰⁸ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 55.

¹⁰⁹ Gaius IV 184.

Uvedený Gaiov citát tiež poukazuje na to, akú významnú úlohu zohrával prétor v procese už na jeho počiatku. Účasť žalovaného vo fáze *in iure* bola nevyhnutnou podmienkou zahájenia samotného procesu a jeho povinnosť vyhovieť výzve žalobcu mu bola stanovená zákonom. Proti tomu, kto jej nevyhovel, bolo možné podľa prétorského ediktu použiť *actio in factum* na pokutu a rovnaká žaloba náležala proti tomu, kto žalobcovi bránil v odvedení žalovaného pred magistráta, alebo ak *vindex* nedokázal zabezpečiť jeho účasť v konaní. Okrem uvedených možností mohol žalobca stále podľa vlastnej úvahy použiť svojpomoc. Týmito sankciami bol inštitút *in ius vocatio* zmodernizovaný, jeho pôvodná povaha však zostala zachovaná. Postupne sa stalo bežnou praxou, že prétor pôvodné inštitúty síce udržiaval, rôznymi spôsobmi ich však modifikoval. Nemohol síce vytvárať *ius civile*, mohol ale svojim pomocnými prostriedkami, ktoré každoročne pri svojom nástupe publikoval vo svojom edikte, významnou mierou k tvorbe práva prispievať. Prétorom vytvorené právo sa zvykne nazývať prétorské právo (*ius praetorium*), magistrátne právo alebo najčastejšie úradnícke právo (*ius honorarium*). Výstižnú definíciu tohto práva nám podáva Papinián:

*Ius praetorium est quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi gratia propter utilitatem publicam Quod et honorarium dicitur ad honorem praetorum sic nominatum*¹¹⁰.

/Prétorské právo je to, ktoré zaviedli prétori vo verejnom záujme s cieľom podporiť alebo doplniť alebo opraviť civilné právo. Tiež sa nazýva honorárnym právom, lebo tak bolo nazvané podľa vysokého úradu prétora./

Hlavné úlohy prétora vo fáze *in iure* je možné zhrnúť do troch bodov:

- určenie sudcu a vymedzenie rámca jeho pôsobnosti, v ktorom sa mal pohybovať pri zisťovaní skutkového stavu a pri vynesení oslobodzujúceho alebo odsudzujúceho rozsudku (odsúdiť – *condemnato*, oslobodiť – *absolvito*),

¹¹⁰ Pap. D.1,1,7,1.

- formulovať – vymedziť žalobcovu požiadavku a jej zdôvodnenie, aby jej sudca vyhovel a aby tvrdenie žalovaného vyznelo ako nepodložené (ak sa ukáže ... odsúd' – *si paret ... condemnato*),
- a vymedziť argumentáciu žalovaného tak, aby vyznela ako oprávnená a požiadavka žalobcu naopak ako neoprávnená (ak sa neukáže ... oslobod' – *si non paret ... absolvito*).

Posledné dva body charakterizovali, čo bolo vlastne medzi stranami sporné, čo bolo potrebné v spore rozhodnúť, tzv. *meritum sporu*¹¹¹.

Po tom, ako sa budúce sporové strany dostavili pred préтора, bola fáza *in iure* zahájená opätovným oznámením žalobcovho nároku a formule, ktorú hodlal použiť (súdne *editio actionis*). Toto oznámenie, ktoré nemalo záväzne určenú formu, prešlo do žiadosti, aby prétor udelil žalobu, alebo presnejšie, aby povolil ustanovenie sporu podľa konkrétnej formule zodpovedajúcej niektorej z formulí už vyhlásených, prípadne podľa novo vytvorenej (*postulatio actionis*)¹¹².

Následne prétor skúmal procesné predpoklady žaloby, t. j. príslušnosť súdu, procesnú spôsobilosť strán a ich legitimitáciu k procesu. Ak tieto podmienky neboli splnené, žalobu odoprel (*denegatio actionis*). Tiež sa tak mohlo stať v prípade, pokiaľ chýbali niektoré formálne predpoklady žaloby, hlavne ak žalobca nezložil požadovanú kauciu alebo odmietol vykonať prísahu, ktorú od neho vyžadoval žalovaný. Prétorov dekrét denegujúci žalobu pritom nemal rovnaké účinky, ako oslobodzujúci rozsudok. Keďže odmietnutím žaloby k litiskontestácii nedošlo, žalobca bol uchránený od jej vylučujúceho účinku a mohol sa neskôr pokúsiť o nové povolenie žaloby.

Vo väčšine prípadov žalovaný so žalobcovým oznámením nesúhlasil a inicioval diskusiu, v ktorej rozvádza faktické a právne dôvody, prečo má magistrát žalobu odoprieť, alebo prečo jej sudca nemá vyhovieť. Mohol pritom nesúhlasiť so žalobcovým tvrdením, alebo tiež namietat' použitie nesprávnej žalobnej formule.

¹¹¹ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 129.

¹¹² VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 27.

Subsumpcia sporovej veci pod určitú formulu musela byť vyriešená už v tejto fáze a z toho dôvodu magistrát vydával rozhodnutie, na základe ktorého žalobnú formulu povolil (*formulam dare*), alebo odmietol (*formulam denegare*).

Na báze tejto diskusie a na základe svojho vnútorného dojmu prétor rozhodol, či žalobu odoprie, alebo ju povolí a v akom rozsahu (*actionem dare*). Už v počiatkovej fáze bolo v záujme žalovaného opýtať sa žalobcu na okolnosti, na ktorých závisela jeho pasívna spôsobilosť byť odporcom v tomto spore¹¹³.

Mohlo dôjsť aj k situácii, pri ktorej sa žalovaný po diskusii rozhodol uznať žalobcov nárok (*confessio in iure*). Ako hovorí Paulus: „ten, kto uznal žalobný nárok sa akosi odsúdil sám“¹¹⁴ a na základe toho by sa mohlo zdať, že tým bol proces ukončený. Nebolo tomu tak vždy. Keďže odsudzujúci rozsudok musel znieť na peňažnú čiastku, bolo k takémuto rozsudku možné prirovnať iba priznanie povinnosti vyjadrenej presnou peňažnou sumou (*dare certae pecuniae*), ktoré mohlo byť exekučným titulom. Oproti tomu, priznanie nároku znejúceho na *dare certae rei* alebo neurčitého nároku (*incertum*) bolo pokladané iba za dôkazný prostriedok potvrdzujúci žalobcov návrh. Konanie teda za takýchto podmienok pokračovalo litiskontestáciou a ďalej pred sudcom až do vynesenia rozsudku.

Spor v konaní pred magistrátom bolo možné odstrániť aj prísahou (*iusiurandum in iure*), pričom platil nasledovný postup. Pre niektoré žaloby¹¹⁵ sa jednalo o *iusiurandum necessarium*. Žalobca vyzval so súhlasom prétora žalovaného aby odprisahal, že mu nič nedlhuje. Ak tak žalovaný učinil, spor sa tým končil, ak nie, dostal sa do pozície nebrániaceho sa (*indefensus*) a magistrát povolil žalobcovi jeho odvedenie do súkromnej väzby a rovnako priznal žalobcovi držbu majetku odporcu (*missio in bona*). Žalovaný mohol prísahu vrátiť a požadovať od žalobcu aby odprisahal, že mu skutočne dlží to, čoho sa žalobou domáhal. Ak tak žalobca urobil, získal tým titul na exekúciu majetku odporcu. Pri akejkoľvek žalobe bola možná dohoda strán, aby ich spor bol

¹¹³ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 130.

¹¹⁴ Paul. D.42,2,1.

¹¹⁵ *Actio certae creditae pecuniae, condictio certae rei, actio de pecunia constituta a actio rerum amotarum*.

rozhodnutý prísahou – *iusiurandum voluntarium*, pričom návrh mohol vychádzať od ktorejkoľvek strany, a túto dohodu bolo možné vykonať aj mimo súd, alebo vo fáze *apud iudicem*. Postup bol pritom rovnaký, ako bol popísaný v predchádzajúcom prípade.

Žalovaný bol povinný poskytovať súčinnosť v prípade žalôb *in personam*, pri žalobách *in rem* nebol povinný spolupracovať, pretože platila zásada, že nikoho nie je možné nútiť proti jeho vôli brániť vec¹¹⁶. Ak však žalovaný bezdôvodne popieral nárok, platila zásada, že popieraním narastá hodnota sporu na dvojnásobok¹¹⁷. Mnohokrát však síce nepopieral žalobcovu právo alebo daný skutkový stav predostrený žalobcom, dopĺňal však ďalšie skutočnosti, ktoré boli spôsobilé podľa civilného alebo prétorského práva žalobu zneškodniť. Mohol sa tiež dovolávať priamo námietky, ktorej formulár bol vyhlásený v edikte. Magistrát ich často na vedomie bral tým spôsobom, že ich vsunul do schválenej žalobnej formule ako námietku (*exceptio*), mohol ju však aj zamietnuť. Námietky sa delili na *exceptiones peremptoriae*, ktoré vylučovali žalobu navždy a *exceptiones dilatoriae* odmietajúce nárok len v dobe prejednávania prípadu¹¹⁸. Ak na námietku reagoval žalobca, bolo možné doplniť formulu aj jeho výhradou. (*replicatio*).

Podľa svojho uváženia mohol magistrát od sporových strán požadovať poskytnutie zábezpeky. Ak tak odmietol spraviť žalobca, znamenalo to zamietnutie žaloby, v prípade žalovaného pri žalobách *in personam* sa stal *indefensus*.

V inom prípade bolo možné požadovať po odporcovi *in iure* sponziu za súčasnej restipulácie. Žalovaný sa v takomto prípade zaväzoval žalobcovi (*sponsio*), ktorý sa zas zaviazal jemu (*restipulatio*), zaplatiť pokutu tretinu alebo polovicu spornej sumy v prípade, že ju vysúdi. Ak teda žalovaný spor prehral, musel zaplatiť o tretinu (polovicu) viac, ako bol pôvodný nárok a naopak, ak spor stratil žalobca, nie len že

¹¹⁶ Ulp. D.50,17,156.

¹¹⁷ Gaius IV 9. a IV 171.

¹¹⁸ SKŘEJPEK, M. *Poodkryté tváře římského práva*. 1. vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2006. 198 s. ISBN 80-903609-3-9, str. 110.

nezískal nič, navyše musel z restitúcie oslobodenému žalovanému zaplatiť tretinu (polovicu) požadovanej čiastky¹¹⁹.

Sporové strany mohli ukončiť spor aj súdnym zmierom tak, že každá strana v niečom ustúpila zo svojich požiadaviek (*transactio*). Ak mal byť tento zmier plne záväzný, muselo sa tak stať vzájomnými stipuláciami a pripúšťala sa tiež neformálna dohoda (*pactum*)¹²⁰.

Na rozdiel od legisakčného procesu (kedy sa k ustanoveniu sudcu pristúpilo až potom, ako určili strany slovnými formulami a symbolmi za spoluúčasti magistráta spornú vec a dosadenie sudcu tak tvorilo až druhú časť formálneho ustanovenia sporu), vo formulovom procese jeho ustanovenie nutne predchádzalo vlastnú litiskontestáciu¹²¹. Pokiaľ nepredložili magistrátovi súhlasný návrh vhodnej osoby, prišlo k losovaniu sudcu z príslušného albumu sudcov (*album iudicum*), pričom každá zo strán mohla z osobných dôvodov navrhovaného kandidáta odmietnuť. Losovanie prebiehalo dovedy, kým sa strany na niektorom sudcovi nezhodli. Ak sa strany na sudcovi nedohodli, určil im ho sám prétor. Meno zvoleného sudcu bolo potom zapísané do formule.

Keď magistrát na základe prednesov strán nadobudol dojem, že sú ochotné v dohodnutom rámci dať spornú vec preskúmať a rozhodnúť dohodnutým sudcom, dosadil stranami zvoleného sudcu a potvrdil spoločne štylizovanú žalobnú formulu. Formula bola vlastne smernicou pre sudcu a určovala mu, v akom rámci sa má pohybovať a za akých podmienok a na aké plnenie má žalovaného odsúdiť v prospech žalobcu, a súčasne za akých okolností ho má oslobodiť. Na začiatku formule sa uvádzalo meno sudcu a magistrát tiež vyriekol, že žalobcovi povoľuje proti odporcovi viesť súdny spor (*iudicium dare*). Základom pre tento súdny spor bola dohoda strán

¹¹⁹ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 128.

¹²⁰ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 126.

¹²¹ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 30.

o sudcovi a o tom, že sa vynesenému rozsudku podriadia (*litis contestatio*)¹²². Listina obsahujúca prétorom pripustenú formulu sa odovzdala žalobcovi, ktorý ju postúpil žalovanému (*iudicium edere*) a jej prijatím žalovaným (*iudicium accipere*) sa litiskontestácia pokladala za uzavretú. Od tohto okamihu už žalobca ani žalovaný neboli oprávnení prednášať ďalšie tvrdenia, žiadosti a ani námietky. Ani sudca nemohol ísť za takto vymedzené hranice (*ultra vel extra petitum partium*), obzvlášť nemohol nahrádzať iniciatívu sporových strán. Litiskontestácia znamenala začiatok vlastného procesu.

Litiskontestácia vyvolávala medzi sporovými stranami závažné dôsledky. Všetko čo jej predchádzalo, boli iba prípravné kroky, ktoré bolo možné vziať späť a obnoviť tak predprocesný právny pomer. Litiskontestácia tento pomer previedla do pomeru procesného, odkiaľ už nebolo návratu – došlo k obnove (*novatio*) právneho vzťahu medzi stranami, pretože ak sa dokázala pravdivosť formulou predpokladaného skutkového stavu, namiesto predchádzajúceho nároku žalobcu na plnenie nastupoval jeho nárok na odsúdenie žalovaného¹²³.

Litiskontestácia teda skonzumovala pôvodné žalobcovo právo, ktoré teraz mohol realizovať iba prostredníctvom vyneseného rozsudku. Ak pre neho nebol priaznivý, strácal svoj nárok úplne, keďže v tej istej veci nebolo možné povoliť *iudicium* dvakrát (*bis de eadem re agere non licet*). Tento konzumpčný účinok bol logickým dôsledkom zmluvnej povahy rímskej *litis contestatio*. Ak to prirovnáme k súčasnému občianskemu procesu, jeho zahájenie, ktoré sa viaže k podaniu žaloby (návrhu na začatie konania), nevedie ku konzumpcii, ale len k litispendencii – t. j. k vzniku prekážky začatého konania v tej istej veci na inom príslušnom orgáne¹²⁴. Ak táto prekážka odpadne bez toho, aby bolo vydané meritórne rozhodnutie vo veci, nie je tým nijako dotknutý predprocesný právny pomer. V rímskom práve bola vylúčená po zahájení sporu (*litis contestatio*) nová žaloba v rovnakej veci, pretože právny pomer, na podklade ktorého bola podaná už prestal existovať¹²⁵. Takto to platilo *ipso iure* iba v prípade, že sa

¹²² BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 131.

¹²³ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 58.

¹²⁴ MAZÁK, J. a kol. *Základy občianskeho procesného práva*. 4. vyd. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2009. 897 s. ISBN 978-80 8078-275-7, str. 195.

¹²⁵ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 59.

jednalo o *iudicium legitimum*, formulu *in ius concepta*, a súčasne o žalobu *in personam*¹²⁶. Dôvod bol ten, že *iudicium imperio continens* sa nezakladal na *ius civile*, ale na impériu magistráta a ak by chcel žalobca vo veci znova žalovať toho istého žalovaného, tento mohol použiť námietku už rozhodnutej veci (*exceptio rei iudicata*) alebo námietku veci nastolenej pred rozhodcom (*in iudicium deductae*). Obdobný postup platil pre opätovné žalovanie rovnakého odporcu pri *actiones in rem*, čo však, pretože išlo o absolútne právo, nevylučovalo podanie rovnakej žaloby voči inej osobe.

Litiskontestácia prerušovala premlčanie žaloby. Žalovaný mohol byť odsúdený iba vtedy, ak žalobcovo právo trvalo v čase litiskontestácie a jeho prehru v spore dokonca nevylučoval ani neskorší zánik tohto práva¹²⁷. Odsúdený žalovaný bol povinný vydať všetko čo by žalobca mal, ak by bol jeho nárok splnený v čase litiskontestácie. Nedobromyseľný žalovaný bol rovnako zodpovedný aj za náhodnú škodu. Veci, ktoré sa stali pri *litis contestatio* predmetom sporu nebolo dovolené žiadnej zo sporových strán scudziť.

Po litiskontestácii už nebolo možné žalobnú formulu meniť. Ak však po nej nastala zmena v osobách strán alebo sudcu, nebolo možné v zahájenom procese pokračovať, ale dochádzalo k tzv. *translatio iudici*. Do toho času platná *litis contestatio* bývala prostredníctvom *restitutio in integrum*¹²⁸ zrušená a následne dochádzalo k novej, so zmenou v uvedených osobách a bola datovaná dňom litiskontestácie pôvodnej, čím sa zachovala materiálna totožnosť nového procesu s pôvodným. Dialo sa tak v týchto prípadoch:

- ak zomrela jedna z procesných strán a dedič prejavil vôľu v spore pokračovať (smrťou procesnej strany sa spor stával neuskutočiteľným),
- ak zomrel *cognitor*, alebo ak ho chcel zastúpený odvolať, zmeniť, prípadne mu vypovedať plnú moc alebo ak strana vedúca spor chcela kognitora dosadiť (uvedené nebolo potrebné v prípade prokurátora, pretože v takom

¹²⁶ Gaius III 180.

¹²⁷ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 132.

¹²⁸ Navrátenie do pôvodného stavu, ktorým prétor v prípadoch hodných zvláštneho zreteľa odstraňoval niektoré škodlivé účinky *ius civile* tak, ako keby vôbec neboli nastali.

případe mohol zastúpený v procese zahájenom prokurátorom sám pokračovať) a napokon

- ak zomrel sudca¹²⁹.

Z predposledného bodu vyvstáva otázka zastúpenia, ktoré bolo pri legisakčnom procese až na niektoré výnimky prakticky vylúčené. Formulový proces ho však umožňoval v plnom rozsahu a to ako v prípade žalobcu, tak aj žalovaného. Procesné zastúpenie bolo charakterizované ako vedenie procesu za iného, menom iného, takže pomer subjektu procesu, ktorý vyúsťoval do právneho pomeru z rozsudku, bol niekto iný, ako pôvodný subjekt predprocesného právneho pomeru. Zastúpenie sa mohlo zakladať na vôli zastúpeného alebo sa jednalo o zastúpenie na základe zákona. Zastúpenie na základe vôle zastúpeného vykonávali *cognitor* a *procurator*, zákonné zastúpenie zas *tutor* (za nedospelého, ktorý prestal byť v otcovskej moci) alebo zástupca právnickej osoby (*actor, syndicus*)¹³⁰. *Cognitor* bol zástupca dosadený presnou slovnou formulou za prítomnosti oboch procesných strán a jeho postaveniu v spore sa podobalo postavenie zástupcu právnickej osoby. *Procurator* zas býval dosadený bez tejto formy príkaznou zmluvou (*mandatum*) – obdobné procesné postavenie mal *tutor*.

Pred popisom fáze *apud iudicem* zostáva ešte spomenúť samotnú žalobnú formulu. V tejto časti sa pritom nejedná o opis jednotlivých typov žalôb v rímskom práve, ktorá bola spomenutá vyššie, ale o štruktúru žalobnej formule používanej vo formulovom procese. Žalobná formula bola vlastne smernicou pre sudcu, ktorú bolo potrebné starostlivo pripraviť, písomne skoncipovať a stručne vyjadriť v jednej vete. Keďže bolo v rímskom súkromnom práve subjektívne právo v podstate stotožnené so žalobou, zohrala žalobná formula pri jeho vývoji dôležitú úlohu. Magistrát nevytváral pre každý konkrétny prípad novú, pretože vo svojom edikte disponoval celým radom vzorových formúl. Iba v prípadoch, ktoré neboli formulami pokryté vytváral nové. Podľa Gaia tvorili formulu tieto časti:

¹²⁹ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 132.

¹³⁰ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 64.

*Partes autem formularum hae sunt: demonstratio intentio adiudicatio condemnatio*¹³¹.

/Časti formule sú potom tieto: demonštrácia, intencia, adiudikácia (a) kondemnácia./

Súčasná romanistická literatúra¹³² k nim zaraďuje aj vymenovanie sudcu (*iudicis nominatio, datio iudicis*), ktoré tvorí spolu s *intentio* a *condemnatio* jej hlavnú časť, vyskytujúcu sa pri každej formule. Ako vedľajšie časti, ktoré mohli v konkrétnom prípade absentovať, sú uvádzané *demonstratio, adiudicatio, taxatio, praescriptio* a *exceptio*.

Na prvom mieste bývalo dosadenie sudcu, alebo porotcov. Hneď za ním nasledovala *intentio*, ktorá nesmela chýbať v žiadnej formule. Vymedzovala vlastnú podstatu žaloby tým, že objasňovala sporové strany, skutkový stav právneho vzťahu medzi nimi (*causa petendi*) a tiež aj žiadosť žalobcu (*petitum*)¹³³. Vo svojom súhrne dávala odpoveď na otázku kto, koho, prečo a o čo žaluje. Intenciu prétor neformuloval iba s odvolaním sa na právny vzťah medzi stranami (*intentio in ius concepta*)¹³⁴, mohol splnomocnenie na odsúdenie alebo oslobodenie založiť na posúdení faktického stavu (*intentio in factum concepta*)¹³⁵. Podľa vymedzenia predmetu žaloby bola *intentio in ius concepta* určitá (*certa*) alebo neurčitá (*incerta*). V prípade neurčitosti dostával sudca inštrukciu, akým spôsobom má určiť plnenie žalovaného. Mohlo sa tak stať dvomi spôsobmi. Buď išlo o tzv. kondemnáciu odhadom (*condemnatio cum taxatione*), ktorá stanovovala sudcovi určitú obmedzujúcu čiastku, ktorú nesmel prekročiť¹³⁶, alebo v druhom prípade nebolo stanovené obmedzenie možnej sumy. Táto možnosť sa využívala ak bola žalobou vymáhaná nejaká vec, napríklad žalobou na vydanie a sudca musel, ak bol preukázaný žalobcov nárok, odsúdiť odporcu k plneniu určitej peňažnej čiastky napriek tomu, že v kondemnácii uvedená nebola. Spravidla sa vychádzalo

¹³¹ Gaius IV 39.

¹³² BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 133.

¹³³ Gaius IV 42.

¹³⁴ Gaius IV 45.

¹³⁵ Gaius IV 46.

¹³⁶ Gaius IV 51.

z ceny predmetu sporu, dobromyseľnosti a sudcovho uváženia. Platila totiž zásada, že vo formulovom procese musel rozsudok znieť na konkrétnu peňažnú čiastku¹³⁷. Pomocou *taxatio* sa pri použití neurčitej kondemnácie maximalizovala výška peňažného postihu.

Prisúdením (*adiudicatio*), ktoré sa v žalobnej formule vyskytovalo pri žalobách na rozdelenie spoluvlastníctva a na určenie medzí, bol sudca splnomocnený prisúdiť do kviritského vlastníctva jednotlivým účastníkom časti spoločnej veci. A nakoniec účelom opisu skutkového stavu (*demonstratio*), ktorý sa uvádzal pred intenciou, bolo prípadné spresnenie a rozvedenie skutkovej podstaty sporu pri jej nedostatočnej určitosti.

Sporové strany sa v určený deň dostavili pred sudcu, čím konanie dospelo do fázy *apud iudicem*, ktorá sa vyznačovala neformálnosťou a bezprostrednosťou. Jej účelom bolo preskúmanie skutkového a právneho stavu uvedeného vo formule a vynesenie rozsudku. Na začiatku tejto fázy postačovala iba prítomnosť žalobcu. V osobnom záujme žalovaného však bolo, aby konanie neprebiehало v jeho neprítomnosti. Už predsa v konaní *in iure* súhlasil so sudcom aj so žalobnou formulou a spravidla mu záležalo na tom, aby sudcu presvedčil o správnosti svojho stanoviska. Sporové strany teda vyzvali sudcu, aby v súlade so svojim poverením (*iussum iudicanti*) a na základe formule rozhodol ich spor o právo. Bolo tak možné urobiť na jednom stretnutí, ako sa dialo v legisakčnom procese, kde limit pre ukončenie konania predstavoval západ slnka. Vo formulovom procese však bolo potrebné počítat' s oveľa väčším počtom hlavne obligačných nárokov a preto, ak si prerokovanie a zisťovanie skutkového stavu vyžiadali viac času, mohol sudca konanie uskutočniť na viacerých stretnutiach, ktorých termíny si dohodol so stranami alebo ich sám určil. Sudcove oprávnenie na rozhodnutie sporu bolo obmedzené. Pri *iudicia legitima* bolo časové rozpätie 18 mesiacov, ktorých uplynutie znamenalo aj zánik nároku z litiskontestácie. Pri sporoch založených na impériu magistráta bolo oprávnenie limitované jeho funkčným obdobím a žalobca sa mohol znovu obrátiť na nasledujúceho prétor. Uplatňovať si však musel nárok z litiskontestácie¹³⁸.

¹³⁷ Gaius IV 48. a IV 51.

¹³⁸ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 138.

Konanie sa uskutočňovalo v ústnej forme, strany si ho mnohokrát zaznamenávali aj písomne. Sudca dal priestor obom stranám na vyjadrenie a predloženie dôkazov. Na zabezpečenie plynulosti konania mal sudca právo určovať poradie, udržiavať poriadok a obmedzovať prednesy strán, ak tieto spor zbytočne predlžovali alebo odbočovali od témy.

Sudca nemohol rozsudok založiť iba na prieskume, ktorý sám vykonal alebo bol vykonaný z jeho iniciatívy, naopak bol prísne viazaný rozhodovať iba na základe dokladov a dôkazov strán (*iuxta allegata et probata*). Dôkazné bremeno zaťažovalo toho, kto nejakú okolnosť tvrdil, a nie toho, kto ju popieral¹³⁹. Pri dokazovaní sudca a strany voľne rozhodovali, aké skutočnosti sa majú dokazovať a akými prostriedkami. Od procesných strán mohol sudca žiadať predloženie dôkazov o ich tvrdeniach, no ich vykonanie však bolo už vecou strán. Pri hodnotení dôkazov postupoval sudca na základe zásady voľného hodnotenia dôkazov.

Používali sa rôzne dôkazné prostriedky, na základe ktorých si sudca mohol ujasňovať skutočnosti potrebné na vynesenie rozsudku. Mohli to byť výpovede sporových strán, podopreté prípadnou prísahou. V tejto fáze však na rozdiel od konania *in iure* prísaha podliehala voľnému hodnoteniu sudcu, a naopak, uznanie nároku žalobcu bolo pre neho záväzné. Ďalším prostriedkom boli svedkovia. Povinnosť svedčiť bola dobrovoľná. Ako dôkazy mohli tiež poslúžiť aj listiny a výpovede znalcov. Mohla nastať situácia, že vykonané dokazovanie neposkytlo sudcovi dostatok podkladov na vynesenie rozsudku, o ktorého správnosti by bol presvedčený. V uvedenom prípade mu bývalo umožnené pod prísahou, že vec mu nie je jasná (*iurare rem sibi non liquere*), vzdať sa rozhodovania v danej veci a spor bol pridelený ďalšiemu sudcovi.

¹³⁹ Paul. D.22,3,2.

Sudca sa mohol zaoberať iba tými právnymi a skutkovými otázkami, na riešenie ktorých ho splnomocňovala formula. Dokonca nemohol ani opraviť formulu s celkom zjavnou chybou. Mohlo sa tak stať, ak žalobca identifikoval vec alebo predmet sporu¹⁴⁰.

Podobne sa postupovalo v prípade nesprávneho opisu skutkového stavu (*falsa demonstratio*). Ak nastala situácia, že žalobca žiadal menej ako mu prináležalo (*minus petitio*), sudca mu mohol prisúdiť len sumu, ktorú uvádzala formula. Tým však nebolo dotknuté jeho právo požadovať zvyšnú časť svojho nároku novou žalobou a zahájením nového konania. V prípade že žalobca žiadal viac ako mu patrilo (*plus petitio*) a na túto čiastku znela aj formula, sudca na základe toho vydal oslobodzujúci rozsudok¹⁴¹ a žalobca už nemohol uplatňovať svoj nárok ani v zmenenej výške, pretože odporca mohol účinne použiť námietku už rozhodnutej veci. *Plus petitio* bolo možné vyvolať predmetom sporu (*re*), časom (*tempore*), miestom (*loco*), alebo právnym dôvodom (*causa*)¹⁴². Žalovaný sa mohol brániť námietkami.

Po ukončení dokazovania prehovorili ešte strany, prípadne ich zástupcovia a sudca za prítomnosti oboch strán vyniesol rozsudok (*sententia iudicis*). Tak ako v konaní legisakčnom, aj vo formulovom bol možný kontumačný rozsudok¹⁴³. Rozsudok svojim obsahom zodpovedal litiskontestácii a musel odsudzovať na peňažnú sumu, oslobodzovať, prisudzovať, alebo konštatovať určitú skutočnosť. Sudca nebol povinný ho odôvodňovať. Pretože bol nezmeniteľný riadnymi opravnými prostriedkami, vynesení sa stával právoplatným.

Prečo však ani v legisakčnom a tiež v konaní *per formulas* nebolo na rozdiel od neskoršieho *cognitio extra ordinem* prípustné odvolanie? Odpoveďou na túto otázku je existencia zodpovednosti rímskeho sudcu za nesprávne vynesené rozhodnutie. Sudcu bolo možné žalovať vtedy, ak sa zmýlil pri posudzovaní niečoho, čo mu malo byť

¹⁴⁰ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 13í.

¹⁴¹ Gaius IV 53.

¹⁴² Gaius IV 53a.

¹⁴³ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 135.

známe¹⁴⁴. Na náhradu škody bolo možné žalovať aj sudcu, ktorý vyniesol nesprávny rozsudok úmyselne¹⁴⁵. Oba spomenuté pramene síce poukazujú na vyvedenie zodpovednosti v rámci konania *per formulas*, ich uvedenie v Digestách však naznačuje, že táto zodpovednosť bola vyvodzovaná aj pri *extraordinaria cognitio*. Tam však už nastupovala skôr disciplinárna zodpovednosť¹⁴⁶.

Koniec používania formulového procesu znamenali roky 294 n. l.¹⁴⁷, kedy bolo *ordo iudiciorum privatorum* zrušené v Rímskej ríši a rok 342 n. l.¹⁴⁸, kedy došlo k definitívnemu odstráneniu procesných formulí.

2.2 Proces pred súdnymi porotami

Na prelome 3. a 2. st. pred n. l., resp. v období po 2. púnskej vojne sa Rím definitívne transformoval z mestského štátu na stredomorskú veľmoc, musel sa však vysporiadať s násilnými protestmi a rozvratom spoločenského systému. V dôsledku toho prichádza aj k postupnej transformácii justičného systému a tiež k ústupu tradičných inštitúcií mestského štátu – ľudových zhromaždení. Komiciálny proces nebol síce zrušený (až do polovice 1. st. pred n. l. tu boli prejednávané aj najťažšie zločiny s hrozbou trestu smrti¹⁴⁹), ale jeho význam sa postupne znižoval¹⁵⁰. V oblasti trestného práva dochádzalo k hľadaniu nového procesného postupu. Súdy sa začali postupne prispôbovať novej situácii, avšak vytvorenie vhodnej sústavy a systému bol dlhodobý proces, ktorý trval jeden a pol storočia¹⁵¹.

¹⁴⁴ Gaius D.50,13,6.

¹⁴⁵ Ulp. D.5,1,15,1.

¹⁴⁶ Viac v Skřejpek, M. *Litem suam facere*. In: *Právněhistorické studie* 39. 1. vyd. Praha: Academia, 2007. 365 s. 978-80-246-1366-6.

¹⁴⁷ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 68.

¹⁴⁸ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 74.

¹⁴⁹ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 328 s.

¹⁵⁰ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 21 s.

¹⁵¹ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 21 s.

Prvé poroty boli zriadené na prelome 3. a 2. st. pred n. l. v prípadoch, ktoré vyvolávali verejné pohoršenie a boli zároveň nebezpečné z kriminálneho, ale aj politického hľadiska. Ich úlohou bolo vyšetriť a potrestať obzvlášť závažné trestné činy na území Itálie, ktoré ohrozovali stabilitu rímskeho štátu. Činnosť ranných porôt sa v tej dobe ešte nevzťahovala na mesto Rím¹⁵². Už roku 207 pred n. l. zostavil Senát špeciálnu porotu, *quaestio*, účelom ktorej bolo vyšetriť počínanie niektorých italských spojencov v 2. púnskej vojne¹⁵³. Podobné poroty boli v tom období pomerne bežné a nahrádzali komiciálnu jurisdikciu, nemali však stále zákonný podklad v zmysle zákona ľudového zhromaždenia a boli vytvárané z rozhodnutia Senátu, prípadne plebiscita. V 2. st. pred n. l. bola ich pôsobnosť všeobecne rozšírená do provincií, nakoľko provinciáli sa prostredníctvom svojich vplyvných rímskych patrónov začínali dožadovať zavedenia vyšetrovaní proti nepoctivým občanom Ríma, ktorí provincie spravovali¹⁵⁴. Spôsob zriadenia porôt a ich činnosti vyzeral nasledovne: v prvom rade boli vypočutí provinciáli, ktorých podporovali, prípadne priamo zastupovali patróni. Následne senát určil zo svojich radov vyšetrovaciu komisiu (*recuperatores*), v čele ktorej (vo funkcii predsedu) stál väčšinou bývalý konzul, alebo prétor. Predsedu komisie taktiež určil senát¹⁵⁵. Vyskytol sa prípad, keď španielske provincie roku 171 pred n. l. požadovali odškodnenie od provinčných správcov, Senát nariadil prétorovi, ktorému boli Španieli pridelení, aby vymenoval *recuperatores* spomedzi senátorov. Tento proces ale predstavoval procedúru podľa súkromného práva, bez udeľovania trestov – zameriaval sa primárne na odčinenie viny (v rozsudku sa pravidelne prikazovalo výlučne navrátenie neoprávnene získaného majetkového prospechu)¹⁵⁶.

Poroty sa v tom období zriaďovali výlučne *ad hoc*, len pre jeden konkrétny prípad. Skutočné, plnohodnotné trestné poroty boli v provinciách zavedené až roku 6 pred n. l. cisárom Augustom (dokladajú to jeho edikty z Kyrenaiky) – „normálne“ *quaestiones*

¹⁵² KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 329 s.

¹⁵³ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 1 s.

¹⁵⁴ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 329 s.

¹⁵⁵ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 329 s.

¹⁵⁶ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 1 s.

mali totiž dosah len do vzdialenosti 1000 krokov od Ríma. Správcovia provinčných území však nemuseli vytvárať poroty a rozhodovali samostatne, z tradície si ale zostavovali poradný orgán tvorený rímskymi občanmi, tzv. *consilium*¹⁵⁷. Poroty mali mandát na vyšetrovanie a potrestanie zločinov bez toho, aby konečné rozsudky museli byť potvrdené ľudom (ľud, resp. Senát zasahoval len v rovine ustanovovania komisií). Je však pravdou, že spôsob vyšetrovania vrátane potrestania sa odvíjal výlučne od zmyslu senátu pre spravodlivosť, preto bývali rozhodnutia veľmi často motivované politicky. Často sa totiž stávalo, že nielen členovia porôt, ale aj samotní obžalovaní boli členmi senátu.

Počas posledných dvoch storočí trvania rímskej republiky vyšlo množstvo zákonov, ktoré ustanovovali najprv mimoriadne (*quaestiones extraordinariae*) a neskôr aj stále poroty (*quaestiones ordinariae*, resp. *quaestiones perpetuae*) kvôli súdaniu trestných činov. Veľká časť z týchto trestných činov bola novo zavedená. Jednou z prvých týchto špeciálnych *quaestiones* bola porota zriadená na vyšetrovanie stúpcov Bakchovho kultu¹⁵⁸ - roku 186 pred n. l. vyšetrovala a potrestala tisíce ľudí, ktorí boli obvinení zo spáchania trestných činov podľa obyčajového práva (napr. cudzoložstvo, vražda a falšovanie). Už len samotný veľký rozsah vyšetrovania vylúčil možnosť štandardných jurisdikcií¹⁵⁹.

V roku 149 pred n. l. dozrel čas na definitívnu reformu systému a prehodnotenie využívania *repetundae* (vydierania provinčného obyvateľstva pri výkone úradnej moci¹⁶⁰) potom, ako Ser. Sulpicius Galba dokázal pomocou kombinácie svojho postoja a obídienia zákona uniknúť trestu za predanie približne 8000 Lusitáncov do otroctva¹⁶¹. V reakcii nato bol schválená *lex Calpurnia de repetundis* (na návrh tribúna ľudu

¹⁵⁷ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s.

ISBN 80-7179-031-1, 329 s.

¹⁵⁸ Liv. XXXIX 12.

¹⁵⁹ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 22 s.

¹⁶⁰ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 234.

¹⁶¹ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 22 s.

L. Calpurnia Pisona), ktorá sa netýkala len reparácií, ale už aj trestov¹⁶². Tento zákon ustanovil stály súdny tribunál (*quaestio de repetundis*) zložený zo senátorov ako prísazných porotcov, ktorý sa mal zaoberať obvineniami z vydierania provinciálov (*crimen repetundarum*) a ich postihmi (obvinenia vzniesli „nerímania“), ako v Itálii tak aj v provinciách. Keďže jednou zo strán sporu boli obyvatelia provincií, prípad spadol do jurisdikcie cudzineckého prétora. Ten zostavil zo senátorov zoznam sudcov, z ktorých bolo podľa potreby vyberaných päť rekuperátorov.

Po *lex Calpurnia de repetundis* nasledovalo schválenie *lex Iunia* a v roku 123-2 pred n. l. *lex Acilia de repetundis* (ktorý sa dokonca zachoval v podobe vyrytého nápisu). Uvedené zákony predstavujú hlavný zdroj informácií ohľadne *repetundae* a súdnych porôt ako celku. Tieto tri právne normy sa síce zaoberali primárne reštitúciou, ale nachádzali sa tu už aj špecifické trestnoprávne penalizácie. V *lex Calpurnia* sa stretávame s trestom *infamia*, ktorá predstavovala dôsledok trestu na simplum a *lex Acilia de repetundis* pridáva sankciu v podobe zdvojenia určenej sumy odškodnenia. Vznikol tiež špecifický štatutárny trest, *poena legis*¹⁶³.

Neskôr začali byť špeciálne poroty senátorov ako aj jurisdikcia zhromaždení nahrádzané stálymi porotami (*quaestiones perpetuae*), ktorých štruktúra bola svojim spôsobom odvodená od *lex Calpurnia*¹⁶⁴. Poroty boli zriaďované pre súdenie trestných činov, z ktorých veľká časť bola novozavedená zákonom, aj s novými skutkovými podstatami. Zákon okrem vytvorenia poroty a stanovenia pravidiel súdneho konania obsahoval aj formulovanie skutkovej podstaty trestného činu a určený trest. Každý trestný čin bol pritom upravený samostatným zákonom. Postupom času prijalo ľudové zhromaždenie množstvo týchto zákonov, čím vytvorili celú sústavu súdnych porôt¹⁶⁵.

¹⁶² ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 1 s.

¹⁶³ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 23 s.

¹⁶⁴ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 1 s.

¹⁶⁵ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 328 s.

Novo konštituovaný systém predstavoval pôsobivú demonštráciu *humanitas*, vďaka civilizovaného spôsobu, ktorým sa pristupovalo k subjektom (na základe *humanitas* rozšíril *repetundae* najmä Caesar¹⁶⁶) a bol rozširovaný v rámci riešenia ako politických zločinov, tak zločinov podľa obyčajového práva. Roku 101 pred n. l. bola vytvorená *lex Servilia de repetundis*, ktorá ustanovila dvojaký systém trestov. V prípade obyčajného vymáhania poplatkov bol ponechaný trest zdvojenia reštitúcie. Ak však obvinení získavali peniaze s cieľom poškodenia národnej bezpečnosti, bol uložený ťažký (hrdelný) trest¹⁶⁷. *Lex Servilia* teda rozšírila skutkové podstaty o motív narušenia štátnej bezpečnosti.

Definitívne ustanovenie komplexného systému súdnych porôt sa pripisuje diktátorovi L.Corneliovi Sullovi (82-81 pred n. l.), ktorý rozšíril ich pôsobnosť aj na ďalšie trestné činy¹⁶⁸. Tento systém predstavoval podklad pre rozvoj trestného práva a trestnoprávnej vedy. Špeciálne poroty boli totiž už z definície *ad hoc* a procesy pred ľudovým zhromaždením (či *comitia centuriata*, alebo *concilium plebis*) skoro vždy ovplyvnené politikou, preto sa tu nedalo hovoriť o systéme¹⁶⁹. Sullova činnosť v tejto oblasti zodpovedá intenciam jeho ostatných reforiem, ktorých cieľom bolo čo najväčšie obmedzenie vplyvu ľudových zhromaždení a obnovenie moci senátu. V danej dobe bola zároveň posilnená právomoc súdnych tribunálov, ktoré mohli nielen odsúdiť k trestu vyhnanstva, ale už aj k trestu smrti - exil tak prestal byť právom rímskeho občana a možnosťou vyhnutia sa odsúdeniu a stal sa regulárnym trestom. Procesy pred ľudovým zhromaždením sa prestali vykonávať s nástupom kompetentných porotcovských tribunálov a posledný pokus o komiciálny proces prebehol roku 56 pred n. l. - čo sa týka *quaestiones extraordinariae* v Cicerovom období, boli zaznamenané už len dve¹⁷⁰.

¹⁶⁶ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 24 s.

¹⁶⁷ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 23 s.

¹⁶⁸ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 328 s.

¹⁶⁹ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 1 s.

¹⁷⁰ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 2 s.

Vo vykonávaní činnosti *quaestiones perpetuae* boli síce nedostatky v podobe korupcie či zaujatosti a doba ich aplikovania v histórii bola relatívne krátka, predstavovali však základ systému, z ktorého odvodzujeme trestné právo hmotné. Tento systém sa stal normou (*ordo*), pričom tribunály, ktoré sa odlišovali boli označené ako *extra ordinem*. Jednalo sa o sústavu, ktorú tvorili zákonodarcovia prezentovaním svojich názorov, cez rozhodnutia senátu, či radenie imperátorom. Vplyv tohto systému pretrval dokonca aj v Justiniánskom práve, resp. ovplyvňoval celú rímsku justíciu¹⁷¹.

Ako už bolo uvedené, zásadný prínos v prípade vytvorenia systému súdnych porôt sa pripisuje L.Corneliovi Sullovi. V rámci svojich reforiem založil tribunály, ktoré riešili falšovanie dokumentov a mincí, vraždy, zbojstvo, travičstvo, napadnutie, ale tiež zradu, vydieranie, či defraudáciu verejných prostriedkov. Pod Sullovým menom vošli do dejín len dva zákony, avšak mimoriadne významné - *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, ktorou reštrukturalizoval *quaestio* zaoberajúce sa vraždou a zabitím a *lex Cornelia testamentaria nummaria* (=de falsis), ktorá trestala falšovanie mincí a testamentov¹⁷². Politické záujmy viedli k úprave niektorých Sullových nariadení, resp. k vytvoreniu ďalších *quaestiones*, ktoré sa zaoberali verejným životom, ako napr. *crimen ambitus* (jednalo sa o volebnú korupciu¹⁷³). Obvinenia proti verejnému poriadku (boli často zapríčinené občianskymi vojnami, alebo motivované vidinou osobného zisku) riešili *lex Plautia de vi* a *lex Fabia de plagiariis*¹⁷⁴. Dôležitým bol tiež Pompejov zákon ohľadne *parricidia* a Caesarove zákony týkajúce sa *repetundae*, zrady a násillia. *Lex Fabia de plagiariis* zas istý čas trestal únoscov¹⁷⁵.

Zakladanie nových *quaestiones perpetuae* skončilo za vlády cisára Augusta, po vydaní jeho zákonov *lex Iulia de ambitu*, *lex Iulia de adulteriis coercendis* (oboje roku 18 pred n. l. – *lex Iulia de adulteriis* založila verejné tribunály zaoberajúce sa

¹⁷¹ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 2 s.

¹⁷² BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 24 s.

¹⁷³ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 40.

¹⁷⁴ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 3 s.

¹⁷⁵ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 24 s.

prehreškami voči morálke, pričom išlo do tej doby o výlučne jediné zachovanie rodinných súdov¹⁷⁶), *lex Iulia de vi* (pravdepodobne 17 pred n. l.), *leges Iuliae iudiciorum*, či *lex Iulia maiestatis*, *lex Iulia peculatus (et de sacrilegiis)* a *lex Iulia de residuis* (zrejme roku 8 pred n. l.). Nové *quaestiones perpetuae* už neboli potrebné, nakoľko pri rozumnej úvahe sa už každé obvinenie dalo vtesnať do existujúceho systému. Augustus taktiež vytvoril *quaestiones perpetuae* zaoberajúce sa krádežami verejného a chrámového majetku, konsolidoval zákony ohľadne násillia či *ambitu* a zjednotil procedúry *iudica populi* ako celku.

Mimo systém *quaestiones perpetuae* boli riešené len relatívne malé obvinenia, ktoré vznikli z kriminalizovania deliktov. Ďalšou výnimkou bola *lex Iulia de annonae*, pravdepodobne z roku 18 pred n. l., ktorá sa týkala jurisdikcie prefekta sýpok (*praefectus annonae*). Augustus totiž zaviedol posudzovanie manipulácie so zásobami obilia ako trestného činu. Vznesenie obvinenia z manipulácie na základe uvedeného zákona bolo dokonca povolené aj otrokom voči ich pánom¹⁷⁷. Jednanie pred súdnymi porotami, ako aj ostatné náležitosti procesu sa samozrejme líšili, ale zachovávali si totožné spoločné znaky.

Predsedomi súdnych porôt bývali buď edilovia poverení Senátom, alebo prétori (aj preto sa stále zvyšoval ich počet, dokonca až na 8)¹⁷⁸. Prétor bol do úradu menovaný na rok, potom sa stal pro-prétorom a spravoval niektorú z rímskych provincií. Tento fakt súvisel so Sullovými legislatívnymi zmenami, resp. jeho snahou udržať prétorov počas ich výkonného obdobia v meste Rím. V čase, keď v Ríme fungovalo viac prétorov, dvaja prétori si rozdelili úrady *praetor peregrinus* (riešil prípady týkajúce sa cudzincov) a *praetor urbanus* (zaoberal sa prípadmi týkajúcimi sa občanov Ríma) a ostatní predsedali v *quaestiones perpetuae*¹⁷⁹. Kvôli spomínanému ročnému trvaniu funkcie prétora bolo možné tribunály spájať a kombinovať pod predsedníctvo jedného prétora,

¹⁷⁶ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 24 s.

¹⁷⁷ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 3 s.

¹⁷⁸ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 330 s.

¹⁷⁹ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 4 s.

prípadne bolo možné spojenie, ak bol uvedený nový tribunál (a ak sa to javilo výhodné). Prétori pravdepodobne mohli byť aj dočasne pridelení k inému tribunálu, ak bol niektorý zo súdov preťažený (tak tomu bolo napr. v kauze Domitia roku 56 pred n. l.). Ak tribunál zasadal bez prétora, bol do funkcie predsedu poroty zvolený (prípadne určený) náhradník spomedzi členov súdnej poroty, tzv. *iudex quaestionis* (najčastejšie sa jednalo o bývalého edila). *Iudex quaestionis* bol termín používaný na označenie predsedu poroty (aj prétora), pričom bežný člen poroty bol označený ako *iudex*.

Proces bol zahájený podaním žaloby, ktorú mohol vzniesť nielen magistrát, ale aj ktorýkoľvek rímsky občan (*quivis ex populo*), pričom podanie žaloby a zahájenie procesu sa stalo primárne súkromnou iniciatívou. Najneskôr od roku 103 pred n. l. mohol žalobu vzniesť ktorýkoľvek rímsky občan mužského rodu a dobrej povesti, bez ohľadu nato, či bol, alebo nebol v prípade osobne zainteresovaný (to predstavovalo počiatok tzv. verejnej žaloby, ktorá zostala prítomná v rímskom právnom systéme dokonca aj po ústupe súdnych porôt – nebol ustanovený oficiálny žalobca a kým nepredstúpil nikto, kto by vzniesol obžalobu, proces sa nekonal)¹⁸⁰. Tento akt sa označoval ako *actio popularis*. Dotyčný, ktorý vyvolal spor, sa stal procesnou stranou so všetkými právami aj povinnosťami. Obe strany sa mohli dať zastupovať patrónmi, pomáhali im *laudatores* – profesionálni rečníci, ale aj advokáti (*advocati*)¹⁸¹.

Prvý procesný úkon predstavovalo *postulatio*. Išlo o žiadosť voči magistrátu ohľadne povolenia samotnej žaloby. Ak sa vyskytla situácia, že žalobu chcelo podať viacero ľudí, prebehlo ešte jedno jednanie, označované ako *divinatio*, v ktorom bolo určené, kto zo záujemcov o žalobu bude túto predkladať. Neúspešní záujemcovia sa však mohli pripojiť k hlavnej žalobe ako *subscriptores*. Žalobca musel zložiť prísahu, že jeho obžaloba je vedená v dobrej viere¹⁸². Následne bolo možné pristúpiť k samotnej žalobe, ktorá sa označovala ako *nominis delatio*. Pri jej vznesení bola vyžadovaná prítomnosť obvineného – kontumačná absencia mohla byť považovaná za využitie

¹⁸⁰ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 23 s.

¹⁸¹ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 330 s.

¹⁸² ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 5 s.

možnosti dobrovoľného exilu. Žalobca prítomný pri vznesení obžaloby následne podpísal *inscriptio* (zápis žaloby)¹⁸³ zostavené predsedajúcim a tak sa zaviazal zúčastňovať sa svojho procesu, inak riskoval tresty za *tergiversatio* (neoprávnené opustenie už podanej obžaloby)¹⁸⁴, alebo *praevaricatio* (v tomto prípade sa jednalo o nepoctivú obžalobu, ktorej zmyslom bolo vylúčiť poctivého žalobcu za účelom oslobodenia obvineného)¹⁸⁵. V *inscriptio* boli definované tiež limity jurisdikcie v danom procese. Žalobcovi bol ponechaný primeraný čas na prípravu prípadu (*inquisitio*), minimálny čas bol 10 dní¹⁸⁶. Podaním žaloby sa rozumelo jej formálne predloženie a prijatie magistrátom a zapísanie žalobcovho mena do zoznamu žalobcov. Po tomto akte už žalobca nemohol od žaloby ustúpiť. Po podaní žaloby si žalobca mohol vybrať zo zoznamu 450 občanov (tento zoznam vytvoril a publikoval predseda poroty) 100 budúcich potenciálnych sudcov, tzv. *editio*. Z tejto skupiny si následne obžalovaný zvolil 50 členov poroty (*electio*). Až po týchto úkonoch sa mohlo pristúpiť k samotnému procesu¹⁸⁷.

Ak sa v deň, na ktorý bol určený začiatok procesu, nedostavil žalobca, konanie bolo okamžite zastavené. Ak neprišiel obžalovaný, proces pokračoval, aj keď Augustus zaviedol pravidlo, podľa ktorého v podobných prípadoch muselo byť odsúdenie jednomyselné. Ak sa obžalovaný v prípade absencie ospravedlnil a uviedol pádny dôvod, ako napr. vykonávanie úradu magistrátu, absencia kvôli aktivitám spojeným s verejnými záležitosťami, prítomnosť v ten istý deň na inom pojednávaní, a zriedkavo aj v prípade choroby, pojednávanie bolo odročené¹⁸⁸.

¹⁸³ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 132.

¹⁸⁴ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 265.

¹⁸⁵ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 221.

¹⁸⁶ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 5 s.

¹⁸⁷ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 330 s.

¹⁸⁸ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 5 s.

Proces bol zahájený rečou obžaloby, nasledovalo vypočúvanie svedkov (ktorých počet bol limitovaný)¹⁸⁹, predkladanie listinných dôkazov, prípadne mučenie otrokov za účelom výsluchu. Reč obžaloby bývala pomerne rozsiahla, po Sullovej reforme mohol žalobca hovoriť celých 20 dní¹⁹⁰. A niekto spáchal trestný čin prostredníctvom svojho otroka, stalo sa bežnou praxou, že mu následne udelil slobodu, čo znemožnilo jeho mučenie pri výsluchu. V neposlednom rade sa mohli po získaní slobody už voľne pohybovať kdekoľvek a byť už dávno mimo samotného Ríma. Žalobcove šance na ich privedenie pred porotu boli z toho dôvodu mizivé.

Druhý v poradí vystúpil obžalovaný, ktorý mal možnosť hájiť sa s využitím rovnakých postupov (výsluchy, listinné dôkazy a pod., pričom najväčšiu váhu mali výsluchy a osobná prítomnosť svedkov). Svedkovia bývali vypočúvaní stranou, ktorá ich predvolala, ale boli podrobení aj krížovému výsluchu. V mene obžalovaného obyčajne vystupoval viac ako jeden advokát¹⁹¹. Konanie pred porotami sa tešilo pomerne veľkému záujmu obyvateľstva. Strany a hlavne ich zástupcovia zvykli predvádzať brilantné rečnícke výkony. Reakcie publika na tieto prednesené reči mohli ovplyvniť rozhodovanie jednotlivých členov poroty.

Výsledok procesu sa odvíjal od hlasovania porotcov – rozhodovali jednoduchou väčšinou hlasov (*absolvo* – oslobodzujem, *condemno* – odsudzujem a *sibi non liquere* - nie som si istý). Keď magistrát spočítal hlasy porotcov, ohlasoval verdikt slovami *fecisse/non fecisse videtur* – „javí sa, že to urobil/neurobil“. Po vyhlásení rozsudku ho magistrát mal povinnosť zapísať¹⁹². Ak však prišlo k situácii, že sa aspoň tretina porotcov vyjadrila v zmysle *sibi non liquere* („nie som si istý“), proces sa musel opakovať. Počet týchto opakovaní nebol žiadnym spôsobom obmedzený. Výsledok hlasovania a zároveň trest – ktorý bol daný zo zákona - nevyhlásila porota, ale predsedajúci magistrát. Tento fakt potvrdzuje aj Cicero, ktorý hovorí, že odsúdenie

¹⁸⁹ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 5 s.

¹⁹⁰ KINCL, J. *Deset slavných procesů Marka Tullia*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1997. 267 s. ISBN 80-7179-178-4, str. 94.

¹⁹¹ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 5 s.

¹⁹² BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 24 s.

pripadá porote, trest pripadá zákonu (*lex*)¹⁹³. To sa netýkalo iba správcov v provinciách, nakoľko výška reparácií, ktoré museli uhradiť, závisela od výšky neoprávnene nadobudnutého majetku. Uvedený systém výberu porotcov bol reformovaný diktátorom Sullom, ktorý nahradil výber porotcov oboma procesnými stranami systémom, v ktorom boli porotcovia losovaní zo zoznamu (*sortio*). Porotcov sa vylosovalo vždy viac, aby bola rezerva pre prípad, že niektorá strana by niektorých porotcov odmietla (*reiectio*)¹⁹⁴. Obsadenie sudcov, resp. členov súdnych porôt sa menilo a bolo predmetom mocenských bojov. Po celé obdobie existencie súdnych porôt súperili o miesta sudcov senátori s jazdcami (nižšia šľachta), pretože táto funkcia zabezpečovala nielen politický vplyv, ale aj možnosť zaistenia bezpečnosti vybraným stavom. Súdne poroty pôvodne pozostávali zo senátorov, v legislatíve C. Sempronia Graccha boli ale sudcovia–senátori nahradení jazdcami¹⁹⁵. Istý čas sa jazdci a senátori delili o miesta porotcov, ale neskôr diktátor Sulla vrátil opäť miesta v porotách nobilité¹⁹⁶. Navyše zdvojnásobil veľkosť Senátu¹⁹⁷. V roku 70 pred n. l. boli na základe *lex Aurelia* vytvorené tri zbory (*decurie*) po 1000 mužoch, z ktorých sa losovalo, pričom v porote museli byť zastúpené všetky tri skupiny¹⁹⁸. *Decurie* pozostávali zo senátorov, jazdcov a *tribuni aerarii* (príslušníci druhej majetkovej triedy) a za vlády Caesara boli *tribuni aerarii* nahradení *decuriou* centurionov a vojnových veteránov. Tento model s malými úpravami pretrval až do konca trvania *quaestiones perpetuae*¹⁹⁹.

Veľkosť poroty bola pôvodne určená nariadením, ktoré zriaďovalo tribunál. Cicero sa zmieňuje o 32 *iudices*, ktorý rozhodovali v prípade Oppianica roku 74 pred n. l., avšak jednalo sa o sullovske právo. Po *lex Aurelia* zoznam porotcov narástol aj o dve

¹⁹³ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 25 s.

¹⁹⁴ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 330 s.

¹⁹⁵ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 4 s.

¹⁹⁶ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 331 s.

¹⁹⁷ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 4 s.

¹⁹⁸ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 331 s.

¹⁹⁹ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 4 s.

nižšie triedy, na počet 75 (približne 25 pre každú *decuriu*). Počet zástupcov nižších stavov v porote závisel od počtu dostupných senátorov a vyberal ich *praetor urbanus*.

Obžalovaným mohol byť hocikto – slobodní, otroci, muži, aj ženy. Výnimku tvorili magistráti vo výkone úradu a zopár ďalších, zainteresovaných vo verejných záležitostiach, vrátane aktívne slúžiacich vojakov. Ak sa niekto stal obžalovaným, nemohol, aspoň do 2. st. n. l. v cisárstve, obžalovať niekoho iného. Občan s dobrou povest'ou bol počas doby konania *inquisitio* ponechaný na slobode, čo mu dalo čas na prípravu obhajoby. Počas republiky by dobrovoľný odchod do exilu v tejto fáze viedol jednoducho k *interdictio aquae at ignis*²⁰⁰. Voči rozsudku, alebo trestu nebolo možné sa odvolať, aj keď v prípravnom konaní mohlo byť využité tribúnske *interessio*. Legislatívny akt suverénneho ľudu mohol vo veľkej miere udeliť odsúdenému milosť²⁰¹.

Nástup principátu znamenal zmeny aj v prípade trestných tribunálov. Javí sa, že *quaestiones perpetuae* zmizli pomerne skoro, aj keď niektoré prežili až do 2. st. n. l. V trestných veciach rozhodoval imperátor, ale aj senát²⁰². Počas celého 1. st. fungoval senát ako súdny tribunál. Všetky zaznamenané procesy pred senátom boli *crimina iudiciorum publicorum*, teda týkali sa obvinení, ktoré riešili *quaestiones perpetuae*. *Quaestiones* rozhodne neboli odstraňované. Cisár Augustus sa zaujímal o ich reguláciu a rozširovanie, podporoval ich aj Tiberius krátko po získaní trónu roku 14 n. l., kedy povedal, že zákony a inštitúcie musia ďalej fungovať. Existujú zmienky o *quaestio de sicariis* v roku 54 n. l. a *quaestio de falsis* roku 61 n. l. Naopak niektoré tribunály, ako napríklad pre *crimes maiestas*, či *res repetundae* úplne zmizli zo záznamov po nástupe Tiberia. Je zjavné, že tribunály pre politické zločiny zanikli, avšak tie, ktoré posudzovali bežné zločiny ako vraždy, falšovanie, či cudzoložstvo zostali. S nástupom kresťanstva je zjavne pozorovateľný nárast zákonov týkajúcich sa práve

²⁰⁰ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 5 s.

²⁰¹ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 6 s.

²⁰² Viac v nasledujúcej kapitole.

cudzoložstva²⁰³. Senát ako nezávislý súdny dvor zanikol pravdepodobne začiatkom 3. storočia²⁰⁴.

2.3 Komparácia formulového a porotného procesu

Aj pre tieto procesné typy vo všeobecnosti platilo, že každý z nich slúžil inému účelu. Formulový proces chránil porušené subjektívne práva jednotlivcov, úlohou *quaestiones perpetuae* zasa bolo udeľovanie trestov za konania, ktoré mohli byť nebezpečné pre celú rímsku spoločnosť. Oba tieto procesy plnili zároveň aj preventívnu funkciu. Porotné sudy odrádzali potencionálnych páchatel'ov trestných činov od ich páchania, formulový proces zas nabádal k plneniu záväzkových a iných povinností vyplývajúcich z *ius civile*.

Nie dlho po získaní prvých provincií sa Rím musel vysporiadať s pomerne závažným problémom. Nepoctiví správcovia provincií v mnohých prípadoch svoju funkciu zneužívali na vlastné obohatenie. Vydieranie provinčného obyvateľstva postupne dospelo do štádia, kedy vo svojej podstate ohrozovalo už samotný štát. Muselo sa rýchlo nájsť riešenie ako tieto zločiny trestať. Konanie si v týchto prípadoch vyžadovalo rozsiahle vyšetovanie, ktoré nebolo v silách komiciálneho procesu a preto sa rimania na tento účel rozhodli vytvoriť nový procesný typ. Na potieranie týchto trestných činov zaviedla *lex Calpurnia* z roku 149 pred n. l. trestnú porotu a jej procesný postup bol odvodený z konania *per formulas*. Je len pochopiteľné, že bol použitý už osvedčený postup, najmä ak zoberieme do úvahy skutočnosť, že pôvodný postih za *crimen repetundarum* bola prostá náhrada škody. Pôvodne bol tento proces, ovplyvnený princípom súkromných deliktných žalôb, dokonca chápaný ako súkromný. Až po roku 122 pred n. l. na základe *lex Acilia repetundarum* získal charakter verejného procesu²⁰⁵.

²⁰³ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 6 s.

²⁰⁴ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 9 s.

²⁰⁵ SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, str. 113.

Iniciovať trestné konanie mohol samozrejme aj magistrát, zahajovanie procesov pred porotami však najčastejšie dochádzalo z iniciatívy súkromných osôb. Ak vezmeme do úvahy komiciálny, porotný a mimoriadny trestný proces, v prípade *quaestiones perpetuae* sa vplyv privátnych osôb na jeho zahájenie prejavoval najmarkantnejšie. Nakoniec medzi žalobcom v trestnom procese (*accusator*) a v súkromnom (*actor*) je možné nájsť mnoho analógií. Z tejto úlohy boli v oboch prípadoch vylúčené ženy, osoby so zlou povestou (*infames*) a nedospelí (*impuberes*)²⁰⁶. Podstatným rozdielom bolo, že kým civilný spor sa zahajoval dohodou procesných strán, na začatie trestného sa vyžadovala iniciatíva žalobcu, ktorá mala charakter jednostranného aktu.

Analógiu nachádzame aj pri obmädzení pasívnej legitímácie odporcu (obžalovaného) k procesu. Obžalovaným v trestnom konaní mohol byť v podstate ktokoľvek, výnimku však tvorili magistráti vo výkone úradu, niektoré osoby zainteresované vo verejných záležitostiach a aktívne slúžiaci vojaci. Obdobným spôsobom sa postupovalo pri civilnom konaní kedy prétor svojim ediktom pod hrozbou pokuty stanovil, že určité osoby zasluhujúce si úctu je možné vyzvať k dostaveniu sa na konanie *in iure* iba s jeho povolením²⁰⁷.

U oboch procesov nachádzame *in ius vocatio a postulatio*, samozrejme v mierne odlišnej podobe. Fáza *in iure* formulového procesu nemohla byť zahájená bez prítomnosti budúceho žalovaného. *Postulatio*, teda žiadosť o povolenie žaloby adresovaná magistrátu, účasť obžalovaného nevyžadovala. Tá sa vyžadovala až pri podaní žaloby. Po litiskontestácii v civilnom procese bolo možné viesť konanie aj v neprítomnosti odporcu, ktorý sa tým však pripravil o možnosť prednášať tvrdenia a navrhovať dôkazy na svoju obranu. Proces aj v tomto prípade pokračoval až do vydania rozsudku. Naopak neúčasť obžalovaného na trestnom konaní mohla byť vyhodnotená ako využitie možnosti dobrovoľného exilu (*ius exilii*). V súkromnom procese žiadal žalobca povolenie žalobnej formule zverejnenej v prétorovom edikte, prípadne žiadal o vytvorenie novej formule. Takýto postup nenachádzame pri

²⁰⁶ SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, str. 113.

²⁰⁷ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 122.

quaestiones preto, lebo trestné činy boli obsiahnuté v jednotlivých zákonoch, ktoré obsahovali opis skutkovej podstaty, trest a tiež aj procesný postup pre daný prípad. Pre každý trestný čin bola zriaďovaná samostatná porota. Civilné konanie bolo tak povediac „univerzálne“. Ak zoberieme do úvahy široké spektrum napríklad už len záväzkových vzťahov, je ťažké si predstaviť, že každému druhu by sa mal venovať jeden konkrétny súd.

Divinatio konané pri *quaestiones* za predpokladu že záujem o podanie žaloby mali viacerí, by sme pri súkromnom procese hľadali márne. Trestnú žalobu mohol podať v podstate ktokoľvek, bez ohľadu na svoju angažovanosť v prípade. Aktívnu legitimáciu na iniciovanie civilného konania mal však len ten, koho subjektívne práva boli porušené, alebo jeho procesný zástupca. Z toho dôvodu ku kumulácii žalobcov nedochádzalo. Výnimku predstavovala *actio popularis* prislúchajúca ktorémukoľvek občanovi a použiteľná v prípadoch usmrtenia chodca vecou vyhodenu z bytu (*actio de effusis et deiectis*), alebo ak bola na dome (vo výklenku, na balkone) zavesená vec spôsobilá svojim pádom zranit' chodca (*actio de posito vel suspensio*)²⁰⁸. *Actio popularis* sa nazývala aj žaloba, ktorou sa zahajoval trestný proces.

V súkromnom procese si príprava žaloby, ktorá bola nakoniec v písomnej podobe skoncipovaná do jednej vety vyžadovala vynaloženie menšieho úsilia ako v trestnom konaní. Minimálny čas na prípravu prípadu (*inquestio*) pri *quaestio* bol 10 dní. Častokrát si však situácia vyžadovala o mnoho dlhší časový úsek. Zhromaždenie potrebných dôkazov a zabezpečenie svedkov bolo iba v réžii žalobcu. Keď viedol Cicero spor proti Verrovi, vyžiadal si na prípravu 110 dní, čo predstavovalo maximálny možný zákonný limit. V rovnakom čase došlo aj k podaniu žaloby na správcu Achájskej provincie a hrozilo, že Cicerov prípad sa dostane na jednanie až po ukončení tohto konania. Z toho dôvodu požiadal o skrátenie tejto lehoty na 50 dní. Treba poznamenať, že na zabezpečenie dôkazov musel cestovať na Sicíliu.

²⁰⁸ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 405.

Dohľad nad oboma procesnými typmi si zachovával prétor. V súkromnom procese dohliadal na celú fázu *in iure* od príchodu sporových strán až po povolenie žalobnej formulácie a ukončenie litiskontestácie. Podieľal sa tiež aj na prípadnom výkone rozhodnutia. Pokiaľ nepredsedal *quaestio* senátom poverený edil, bol jej predsedom prétor, pričom mohol predsedať aj viacerým porotám. V dôsledku vyťaženia prétorov v súdnych konaniach bol následne ich počet zvyšovaný (až na 8).

Paralelu medzi súkromným a trestným procesom je možné nájsť aj v osobách sudcov. Ak sa sporové strany procesu *per formulas* vopred nedohodli na vhodnom sudcovi, mohli odmietat' navrhovaných kandidátov. Iba ak nedošlo k zhode, určil sudcu prétor. Podobne bolo možné odmietat' nepohodlných členov trestnej poroty obžalovaným, po Sullových reformách aj žalobcom. Ak sudca v civilnom procese nadobudol dojem, že dokazovanie mu neposkytlo dost' podkladov na vydanie rozhodnutia o správnosti ktorého by nepochyboval, mohol sa pod prísahou, že sporová vec mu nie je jasná (*iurare rem sibi nonliquere*) vzdať rozhodovania. Prípad bol potom pridelený ďalšiemu sudcovi. Obdobná situácia mohla nastať aj pri *quaestiones perpetuae*. Ak minimálne jedna tretina poroty hlasovala *sibi non liquere*, vyžiadalo si to opakovanie procesu. Počet opakovaní v oboch prípadoch nebol limitovaný.

Oba procesné typy sa konali v dňoch označených v kalendári písmenom F (*fas*) – *dies fasti*, ďalej v dňoch nazývaných *dies comitiales* (C), ak práve nezasadali komície. Konanie neprichádzalo do úvahy v dňoch pomenovaných *dies nefasti* (N), ktoré boli zasvätené bohom²⁰⁹. Pri potrebe riešenia nejakej vážnej situácie, akou mohol byť vojnový stav a prebiehajúci odvod, bývalo vyhlásené tzv. *iustitium* – zastavenie všetkých súdnych a úradných jednaní²¹⁰.

Formulový proces aj *quaestiones perpetuae* boli po nástupe cisárstva postupne nahradzované jednotným typom procesného postupu, ktorý v sebe obsahoval vybavovanie civilnej a súčasne tiež trestnej agendy – *cognitio extra ordinem*.

²⁰⁹ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 123.

²¹⁰ Liv. VI 7.

3. *Cognitio extra ordinem*

Začiatok pôsobenia procesného postupu, alebo vhodnejšie povedané postupov, ktoré vo svojom súhrne priniesli rozhodovanie mimo platformy riadneho civilného alebo trestného procesu (*cognitio extra ordinem*), spadá do obdobia nástupu cisárstva v Ríme.

Prechod od republikánskeho zriadenia do obdobia, pre ktoré sa neskôr vžil názov principát (od roku 27 pred n. l. do 284 n. l.²¹¹ – niekedy nazývaný aj republikánske cisárstvo), sa neudial okamžite ale v niekoľkých fázach. V počiatkoch by bolo možné situáciu, ktorá v štáte nastala, charakterizovať ako obdobie koexistencie republikánskych štruktúr so vznikajúcou cisárskou administratívou. Augustus sa vydal cestou ponechania republikánskych foriem, pričom im však dal iný obsah a povedľa republikánskych orgánov si začal zriaďovať aj vlastné orgány, ktoré postupne preberali všetku správnu právomoc²¹². Jeho cieľom bolo predovšetkým ovládnuť celého štátu po politickej stránke, k čomu smerovali všetky jeho podniknuté kroky v tejto oblasti. Súčasne si uvedomoval pretrvávajúcu zakorenenosť silných republikánskych tradícií a preto s reformami postupoval nenápadnou formou krok za krokom. Takto získaná osobná moc sa jeho súčasníkom v konečnom efekte javila ako nesporná a správna – dokonca do tej miery, že Augustovo dielo po jeho smrti nezaniklo a stalo sa základom moci jeho nástupcov.

V spoločenskej oblasti dosiahol Augustus pri zachovaní doterajšieho sociálneho rozdelenia obyvateľov lepšie využitie jednotlivých tried a vrstiev k všeobecnému prospechu štátnej politiky. Napriek tomu, že neurobil žiadny zásadný zásah do hospodárstva zeme, vo veľkej miere ho nastolením nového režimu a poriadku ovplyvnil. Po dlhom storočí krutých občianskych bojov nastalo obdobie mieru, čo neobyčajne ovplyvnilo vzostup hospodárstva ríše vo všetkých jeho odvetviach, obzvlášť v remese a obchode. Vo všetkých smeroch uprednostňoval Itáliu, ktorú sa snažil pozdvihnúť na

²¹¹ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 43 a 66.

²¹² BARTOŠEK, M. *Administrativní problémy antického Říma II*. In: *Právněhistorické studie* 23. 1. vyd. Praha: Academia, 1980. 376 s. 509-21-827, str. 238.

centrum obchodného a finančného života celej ríše, čo sa mu aj v konečnom dôsledku podarilo. Úspech neslávil iba v prípade poľnohospodárstva, kde nebolo v jeho silách zastaviť úpadok strednej poľnohospodárskej vrstvy oproti konkurencii z početných provincií.

Základy Augustovej reformy štátnej správy sa ukázali také pevné, že pretrvali nielen celú dobu principátu, ale vlastne aj druhého ďalšieho historického obdobia – dominátu. Aj naďalej síce dochádzalo k rôznym zmenám, nové poňatie štátnej správy ako celku však pretrvávalo. Nová správa lepšie zodpovedala požiadavkám vtedajšej rímskej spoločnosti. Už bolo spomenuté, že Augustus začal popri pôvodných republikánskych orgánoch vytvárať aj svoje vlastné. Kým na počiatku principátu bolo iba niekoľko desiatok najvyšších funkcionárov, na jeho konci ich už bolo takmer 200. Sem patrili predovšetkým: *praefecti praetorio*, *praefectus urbi(s)*, *praefectus vigilum* a *praefectus annonae*, ktorí významným spôsobom zasahovali aj do vybavovania civilnej a trestnej súdnej agendy. Tiež sem patrili početní kurátori a prokurátori. Značný význam nadobudla časom aj administratíva, ktorá sa vyvinula na princepsovom dvore. Jej jednotlivé zložky sa označovali s predložkou *a* alebo *ab*, čo sa vzťahovalo ako na úrad (kanceláriu), tak aj na jej predstaveného. Najvýznamnejšou kanceláriou z hľadiska vybavovania súdnej agendy bola *a libellis*²¹³.

A akú pozíciu si zachovali republikánski magistráti? V duchu svojej politickej línie im Augustus síce ponechal ich funkcie a na oko zvýšil ich postavenie a zdokonalil ich spôsob nástupu do funkcie (*cursus honorum*), prakticky ich však zbavil politického vplyvu. Zásadnou otázkou sa pre neho stalo vyradenie konzulov, ktorí v minulosti predstavovali symbol republiky a zároveň skutočnú hlavu rímskeho štátu. Priznal im honosné postavenie, ich politický vplyv však zanikol a správnu právomoc začali vykonávať cisárski úradníci. Edilom z praktického hľadiska zostalo iba vykonávanie jurisdikcie na trhoviskách. Mestský a cudzinecký prétor naďalej zostávali najvyššími súdnymi magistrátmi. Nedá sa však povedať, že by magistráti a cisárski úradníci tvorili

²¹³ SKŘEJPEK, M. *Studie z dějin římské ústřední správy za principátu. Císařské kanceláře, jejich činnost a organizace*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1991, ss. 57 – 61.

dve oddelené skupiny. V praxi sa často stávalo, že niektorá význačná osoba zastávala niektorú magistratúru, neskôr zasa cisársky úrad a naopak²¹⁴.

Obdobne dopadol aj senát, ktorý bol vylúčený z akéhokoľvek politického vplyvu na chod štátu, pri zachovaní jeho najvyššej dôstojnosti a výsad. V jeho faktickej kompetencii zostali rôzne sakrálne záležitosti, obrady, slávnosti, triumfy a obdobná agenda. V správe senátu ponechal Augustus v roku 27 pred n. l.²¹⁵ niektoré provincie (*provinciae populi Romani*), iné sa dostali pod jeho priame velenie (*provinciae Caesaris*). Po tom, ako Augustus mohol riadiť všetko dianie v štáte, nemohlo byť pochýb, že sa to bude vzťahovať aj na výkon súdnej moci.

Spôsob rozhodovania sporov mimo riadneho civilného a trestného procesu sa nazýva kogničný (preskúmovací) proces alebo mimoriadny súdny proces (*extraordinaria cognitio*). Treba súhlasiť so záverom K. Rebra a P. Blaha²¹⁶, že tieto názvy obstoja iba preto, lebo sa zaužívali. Spoločným znakom kogničných konaní bolo rozhodovanie štátneho orgánu (*princeps* a jemu podriadení úradníci, nie magistráti) bez ohľadu na formy riadneho civilného a trestného procesu (konania *per formulas* a pred súdnymi porotami). V neskoršom období sa kogničný proces stal výlučnou formou konania v civilných a trestných veciach, čím sa v konečnom efekte sám stal riadnym procesom. Jeho civilná a trestná forma vykazuje v mnohých prípadoch zhody, tiež však aj rad odlišností. Z toho dôvodu je kapitola členená na tri podkapitoly. Prvá je venovaná kogničnému procesu z hľadiska riešenia súkromných sporov, ďalšia sa zaoberá trestnými konaniami a posledná vymenúva osobitné typy konaní v civilných a trestných veciach.

3.1 Kogničný proces v súkromných sporoch

Ako bolo uvedené, na počiatku principátu bol na riešenie sporov stále využívaný formulový proces. Napriek tomu, že svojou väčšou pružnosťou konania a prístupnosťou

²¹⁴ BARTOŠEK, M. *Administrativní problémy antického Říma II*. In: *Právněhistorické studie* 23. 1. vyd. Praha: Academia, 1980. 376 s. 509-21-827, str. 242.

²¹⁵ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 43.

²¹⁶ BLAHO, P. – REBRO, K. *Římské právo*. 3. vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 143.

všetkým občanom ríše predstavoval v porovnaní s legisakčným konaním nesporný prínos, jeho konfrontácia s hospodársko – spoločenskými zmenami konca republiky a začiatku principátu odhalila jeho viaceré nedostatky. Jednalo sa predovšetkým o delenie na dve štádiá, obmedzené postavenie magistráta a sudcu, dôsledný konzumpčný účinok litiskontestácie a pluspetície, čo spolu s upadajúcou autoritou volených magistrátov a podplatiteľnosťou sudcov spôsobilo, že tento procesný typ už v dostatočnej miere nezabezpečoval ochranu subjektívnych práv.

Keďže bola štátna moc koncentrovaná v rukách jednej osoby, nebol dôvod pre ktorý by nemala mať dohľad aj nad riešením súkromných sporov. V nových podmienkach štátneho zriadenia je možné preto pozorovať tendencie podriaďiť vybavovanie týchto sporov tým istým pravidlám, ktoré boli charakteristické pre administratívne konanie. Samotný cisár (*princeps*) zasahoval do riešenia súkromných sporov iba v prípade, ak sa naňho obrátil účastník sporu so žiadosťou o rozhodnutie pri nespokojnosti s už vynesenejším rozsudkom. Pokiaľ išlo o ešte nerozhodnutý spor, mohol cisár na základe vlastného uváženia poveriť svojho úradníka rozhodnutím sporu v administratívnom konaní. Vo všeobecnosti však rešpektoval postavenie a kompetencie súdnych magistrátov.

V rámci svojej administratívnej pôsobnosti vybavovali niektoré spory na základe poverenia cisára aj konzuli. So svojím sporom sa na nich, obdobne ako na princepsa, mohli obrátiť aj samotné strany.

Do určitých súkromnoprávných vecí mohli v medziach svojej administratívnej pôsobnosti (starostlivosť o zásobovanie, požiarne bezpečnosť a verejný poriadok) v období principátu zasahovať aj niektorí prefekti – *praefectus annonae*, *praefectus vigilum* a *praefectus urbi*. Takto mohli napríklad požiarne orgány za účelom zabezpečenia poriadku zasahovať do právnych vecí týkajúcich sa vlastníctva alebo právneho vzťahu medzi vlastníkom a nájomníkom²¹⁷.

²¹⁷ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 145.

Extra ordinem zasahovali v niektorých prípadoch, napríklad v otázkach honoráru, kde nebol prípustný riadny proces, aj samotní prétori. Stále pôsobili ako súdni magistráti v rámci riadneho civilného procesu. Už na počiatku principátu sa však oslabila sila prétorského ediktu ako prameňa práva a ich aktivita v tomto smere sa stávala čoraz zriedkavejšou a zmeny v edikte už vykonávali iným spôsobom (*leges* alebo *senatus consulta*) iné orgány. Možnosť dotvárať právo stratili prétori prakticky definitívne počas panovania Hadriana, aj keď mali stále v rukách možnosť vytvárania *actiones* a *exceptiones in factum*. Aj keď už honorárne právo netvorilo samostatný prameň práva, ešte dlho po zrušení formulového procesu bolo významným prostriedkom pri riešení súkromných sporov²¹⁸.

Kogničný proces sa z počiatku ujal hlavne v provinciách, kde súdnictvo vykonávali ich správcovia (*praesides*) a ďalší vysokopostavení provinční magistráti. Stalo sa tak predpokladne koncom obdobia republiky. Častokrát výkon súdnictva delegovali na svojich nižších úradníkov (*iudices dati* alebo *pedanei*). A pretože bol kogničný proces založený z veľkej časti na písomnej komunikácii, vypomáhali im aj zapisovatelia (*scribae*). Rovnako ako súdni magistráti za republiky sa tiež mohli obrátiť na poradnú skupinu (*consilia*). Táto forma procesu bola používaná na riešenie trestných vecí, v civilných veciach v sporoch medzi cudzincami alebo aj medzi občanmi v prípade, že nebol dostatok Rímskych občanov, ktorí by mohli vykonávať úlohu sudcu²¹⁹. Od Augusta sa kogničný proces stal výhradným spôsobom riešenia sporov v cisárskych provinciách, kde boli správou súdnictva poverení úradníci, ktorí vystupovali ako zástupcovia cisára (*legati Augusti pro praetore*). V senátnych provinciách sa kogničný proces definitívne presadil počas 2. storočia n. l. a od konca 3. storočia n. l. úplne nahradil proces *per formulas* na území celej ríše.

Prínos kogničného procesu oproti formulovému je možné zhrnúť do nasledovných bodov:

²¹⁸ MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6, str. 306.

²¹⁹ MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6, str. 307.

- na miesto súdneho magistráta a sudcu z procesu *per formulas* nastúpili hiearchicky postavení úradníci štátneho aparátu,
- predvolanie žalovaného už nebolo iba v réžii žalobcu, spolupôsobil pri ňom aj štátny úradník – sudca,
- konanie sa odohrávalo celé pred tým istým úradníkom a nedelilo sa na fázy,
- bola prípustná možnosť odvolania proti rozsudku.

Prvým krokom žalobcu alebo jeho zástupcu v kogničnom procese bolo zaslanie listu súdnemu úradníkovi, v ktorom stručne zhrnul faktický a zákonný základ svojho nároku a požiadal o upovedomenie žalovanej strany (*postulatio simplex*).

Predvolanie žalovaného na súd sa mohlo udiat' niekoľkými spôsobmi, pri ktorých už aktívne vystupoval aj štátny orgán. V priebehu vývoja sa objavili rôzne formy úradného predvolania žalovaného (*evocatio*). Mali pôvod v provinčnom procese²²⁰. Mohlo ísť o *litis denuntatio* používanú už vo formulovom procese, s tým, že sa vyžadovalo spomenuté úradné oznámenie sporu a takto autorizované predvolanie doručoval žalobca žalovanému. Neskôr sa sám úradník postaral o predvolanie odporcu. Mohlo ísť o predvolanie písomným úradným predvolávacím rozkazom (*evocatio litteris*) využívané v prípade, že sa miesto bydliska žalovaného nenachádzalo v obvode príslušného súdu. Ak jeho miesto pobytu nebolo známe, predvolanie sa vykonalo verejnou výzvou na úradnej tabuli (*edicto*). Od polovice 5. storočia n. l. bola *litis denuntatio* nahradená novým spôsobom povolania pred súd²²¹. Táto nová metóda, uznávaná aj Justiniánovou legislatívou, spočívala v žalobcovom písomnom podaní (*libellus conventionis*), ktoré však nebolo už doručované odporcovi, ale príslušnému súdu. V tomto jednostrannom určení sporovej veci žalobca uviedol hlavné dôvody podania, najmä predmet a dôvod žaloby a zároveň žiadal súd o súdne predvolanie žalovaného. Podávalo sa v dvoch vyhotoveniach²²² na príslušnom súdnom úrade kde

²²⁰ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 152.

²²¹ MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6, str. 368.

²²² SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 153.

žalobca súčasne zložil zábezpeku, že povedie spor riadne až do konca²²³. Pokiaľ nebolo prekážok, nariadil sudca zvláštnym uznesením (*interlocutio*) podriadenému úradníkovi (*exsecutor litium*), aby doručil odporcovi predvolanie na súd a vyzval ho, nech žalobcu uspokojí alebo aby sa bránil proti žalobe. Na predvolanie musel žalovaný písomne odpovedať (*libellus contradictorius*) v desaťdňovej lehote, ktorá bola za Justiniána predĺžená na dvadsať dní. Vo svojej žalobnej odpovedi potvrdzoval prijatie predvolania, uviedol deň prijatia, vyslovil svoje stanovisko k žalobe, odpor voči nej a jeho dôvody. Ďalej musel úradníkovi zaplatiť poplatky (*sportulae*) vymerané podľa hodnoty sporu uplatňovanej v *libellus conventionis*²²⁴. Kogničné konanie už totiž bolo, na rozdiel od predchádzajúcich procesných foriem, spoplatnené. Nakoniec bola úradníkom pri doručení vyžadovaná záruka, že sa bude riadne zúčastňovať sporu až do konca (*cautio iudicio sisti*). Dialo sa tak prísahou, niekedy obyčajným sľubom, prípadne sa pri nedostatku majetku požadovalo poskytnutie ručiteľa (*fideiussor in iudicio sistendi causa*), ktorý ručil za to, že odporca bude prítomný na konaní²²⁵. Pokiaľ prináležal k najvyšším cisárskym funkcionárom senátorského stavu (*illustris*), záruka nebývala požadovaná a postačoval formálny prísažný sľub. Doručenie predvolania prerušovalo aj plynutie premlčacej lehoty. Ak sa niektorá sporová strana v určený deň na súd nedostavila (*contumacia, emptorium*) strácala spor.

Súdne konanie viedol, ako bolo už skôr spomenuté, vyšší úradník (napríklad *praefectus urbi*) alebo ním poverený podriadený úradník. Vyšší úradníci, hlavne správcovia provincií často delegovali svoju jurisdikciu na svojich podriadených, predovšetkým v menej dôležitých prípadoch (*negotia humiliora*). V úvode pojednávania (*in principio quaestionis*) sudca zisťoval či sú dané formálne podmienky procesu akými boli procesná spôsobilosť, legitimácia, to či má zástupca plnú moc a príslušnosť súdu. Už v tejto časti mohol žalovaný uplatniť námietku nepríslušnosti súdu (*praescriptio fori*)²²⁶.

²²³ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 96.

²²⁴ Inst. 4,6,24. (Tento a nasledujúce preklady prevzaté z BLAHO, P. (preklad). *Justiniánske inštitúcie*. 1. vyd. Trnava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2000. 439 s. ISBN 80-88715-80-6)

²²⁵ Paul. D.2,6,1.

²²⁶ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 97.

Podstatným spôsobom sa zmenil význam litiskontestácie, z ktorej vlastne zostal iba samotný názov a jej obsahom bolo oboznámenie sudcu s nastoľovaným sporom²²⁷. Dochádzalo k nej po dostavení sa sporových strán pred sudcu tak, že žalobca predniesol svoju žalobnú žiadosť (*narratio*) a žalovaný ju zasa poprel a odmietol. Mohli tak samozrejme urobiť aj ich zástupcovia. Na zabezpečenie sa proti nepodloženým žalobám žalobcov a obranám žalovaných ukladal sudca stranám prísahu, že nebudú v spore prednášať nepodložené tvrdenia, ktorá sa týkala aj ich advokátov, v prípade ich prítomnosti²²⁸. Odpadol tiež konzumpčný účinok litiskontestácie (nedochádzalo už k zrušeniu primárnej povinnosti) a žalobca mohol svoj nárok nastoľovať až do svojho uspokojenia. Obdobne to bolo aj pri pluspetícií. Ak sa aj požiadavka žalobcu zdala sudcovi neprimeraná nevedlo to ku jeho strate (na rozdiel od konania *per formulas*). Bol len vyzvaný na modifikovanie nároku. Aj pri predčasne uplatnenej žalobe po uplatnení odkladacej procesnej námietky žalovaným ju sudca síce zamietol, žalobca si svoj nárok mohol uplatniť podaním novej žaloby. Nemohol tak však urobiť hneď po nadobudnutí splatnosti:

*Hodie autem non ita stricte haec procedere volumus, sed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre ausus est, Zenoniana constitutioni subiacere censemus, quam sacratissimus legislator de his qui tempore plus petierunt protulit, ut et indutias, quas, si ipse actor sponte indulserit vel natura actionis continet, contempserat, in duplum habeant hi, qui talem iniuriam passi sunt, et post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint, ut actores tali poena perterriti, tempora litium doceantur observare*²²⁹.

/My naproti tomu chceme, aby sa toto dnes tak prísne neposudzovalo, ale nariaďujeme, že ten, kto sa odvážil použiť žalobu pred uplynutím času, ktorý bol neformálne dohodnutý alebo už určený záväzkovým

²²⁷ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 147.

²²⁸ Inst. 4,16,1.

²²⁹ Inst. 4,13,10.

vzťahom, podriaadiť toto konštitúcii cisára Zenóna, ktorú tento všemocný zákonodarca o tých, ktorí žalovali predčasne [pluspetícia časom], nariadil s účinkami, že tí, ktorí takéto neprávom utrpeli, sa má lehota, vzhľadom na ktorú sa žalobca – nech ju povolil spontánne alebo spočívajúc v povahe žaloby – stal nevšímavý, dostanú dvojnásobnú a po uplynutí tejto lehoty pristúpili na žalobu, ak predtým dostali náklady sporu, aby tým boli žalobcovia takýmto trestom zastrašení a naučili sa rešpektovať termín žaloby./

Na základe uvedeného, po uplynutí dvojnásobnej časovej lehoty o ktorú bola žaloba podaná skôr a uhradení nákladov predčasného sporu odporcovi ju mohol teda žalobca podať opakovane a nedochádzalo ku konzumpcii nároku, ako tomu bolo pri konaní *per formulas*. Od Justiniána musel byť súdny spor ukončený do troch rokov od litiskontestácie.

V dôsledku zmeny koncepcie žaloby (žalobného návrhu), ktorá sa spravovala iba pravidlami materiálneho práva, sa zmenila aj obrana žalovaného. Vo svoj prospech mohol predniesť akúkoľvek skutočnosť, musel však uniesť aj dôkazné bremeno. Každý obranný prostriedok sa v kogničnom procese nazýval *praescriptio*.

Tak ako vo formulovom procese mohlo dôjsť k otázke na protistranu, k uznaniu a k prísaha. V kogničnom procese však tieto úkony nadobudli nový rozmer. *Interrogatio in iure* (otázku na protistranu) mohla ktorákoľvek strana popoziť v každom štádiu procesu. Uznanie (*confessio*) nebolo prípustné iba pri požadovaní určitej finančnej čiastky, ale v každom prípade. Nevyhnutne však nemuselo dôjsť k ukončeniu konania. Ani prísaha (*iusiurandum*) sa neobmedzovala len na žalobu na *certum*, mohla sa týkať ktorejkoľvek otázky sporu.

Po prednesení nárokov strán sa pokračovalo dôkazným konaním. Tu dochádza k zmene pohľadu na svedeckú výpoveď. Vo všeobecnosti sa výpoveď jedného svedka pokladala za nedostačujúcu. Svedecký dôkaz musel byť podopretý výpoveďou viacerých svedkov, podľa Justiniána aspoň troch, v niektorých prípadoch až piatich,

niekedy bola svedecká výpoveď priamo vylúčená²³⁰. Svedkovia museli pred výpoveďou zložiť prísahu, zaviedla sa aj všeobecná povinnosť svedčiť. Strana požadujúca výsluch svedka mu hradila náklady. Čo sa týkalo dôkaznej váhy, rozlišovalo sa viac kategórií svedkov podľa sociálneho a hospodárskeho postavenia, úradnej hodnosti, spoločenskej povesti a známosti atď. Proti svedkom záhadnej minulosti a podozrivým z nepravdivej výpovede sa pripúšťalo aj mučenie²³¹. Zároveň bol vyzdvihovaný význam listinných dôkazných prostriedkov. Sem spadali rôzne úradné záznamy (*instrumenta publica*) ako napríklad vydané verejnými orgánmi (*insinuatio actis*) alebo listiny vydané verejnými orgánmi na požiadavku sporovej strany (*apud acta*) a rôzne ďalšie súkromné listiny. Neskôr pribudli aj listiny spracované súkromnými pisármi (*tabelliones* – vo všeobecnosti nazývané *instrumenta publice confecta*), písomné vyhlásenia (*cautiones*), listy (*chirographa*) a iné²³². Súkromným listinám sa spravidla prisudzovala malá dôkazná váha, pokiaľ ich autenticita nebola potvrdená troma dôveryhodnými svedkami (*instrumentum quasi publice confectum*).

Po úplnom prejednaní sporu sa proces končil vynesení rozsudku. Konečný rozsudok vo veci bol odsudzujúci alebo oslobodzujúci. Až do tohto okamihu mal odporca možnosť zabrániť svojmu odsúdeniu:

*Superest ut admoneamus, quod si ante rem iudicatam is cum quo actum est satisfaciat actori, officio iudicis convenit eum absolvere, licet iudicii accipiendi tempore in ea causa fuisset, ut damnari debeat*²³³.

/Ostáva ešte poukázať na to, že je úradnou povinnosťou sudcu žalovaného oslobodiť, ak pred rozsudkom žalobcu uspokojí, hoci v čase prijatia žaloby bola jeho právna pozícia taká, že by musel byť odsúdený./

²³⁰ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 104.

²³¹ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 105.

²³² MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6, str. 370.

²³³ Inst. 4,12,2.

Splnením nároku sa odporca vyhol všetkým negatívnym dôsledkom, ktoré so sebou prinášalo odsúdenie. Ak bol žalovaný právoplatne odsúdený (nebolo podané odvolanie), bola mu poskytnutá dvojmesačná, podľa Justiniána štvormesačná lehota, počas ktorej nebol povinný platiť úroky²³⁴. Justiniánsky proces pripúšťal aj vydanie čiastočného rozsudku, ak proces tvorilo viac navzájom nesúvisiacich nárokov a prichádzalo do úvahy meritórne rozhodnutie v niektorom z nich. Strana ktorá stratila spor musela protistrane nahradiť náklady sporu určené v prísaha.

3.2 Kogničný proces v trestných veciach

Proces pred súdnymi porotami, charakteristický pre koniec republiky, nebol po nástupe principátu zrušený. Augustus však ich systém modifikoval a zvýšil ich počet. *Lex Iulia iudiciorum publicorum* z roku 17 pred n. l. zmenila zloženie *quaestiones*, práva procesných strán a ich advokátov a procesný postup. Rovnaký zákon garantoval účasť jazdcov (*equites*) ako sudcov a zvyšoval ich počet v súdnych porotách. Vek sudcu bol znížený z tridsať na dvadsaťpäť rokov. Za Augusta došlo aj k rozšíreniu pôsobnosti trestných porôt do niektorých provincií, ktoré však nedisponovali jurisdikciou nad rímskymi občanmi²³⁵. Sudcovský album bol rozdelený do troch dekúrií, z ktorých každá mala tisíc členov a každý rok mala jedna z nich súdne prázdniny. Následne došlo k pridaniu štvrtej dekúrie na rozhodovanie menej závažných prípadov, ktorej členovia mali nižší cenzus. Sudcov menoval sám cisár na doživotné obdobie²³⁶. Popritom, v roku 18 pred n. l., boli prostredníctvom *lex Iulia de adulteriis* a *lex Iulia de annonae* do systému stálych súdnych porôt pridané *quaestio de adulteriis* a *quaestio de annonae*²³⁷. Úlohou prvého z nich boli konania vo veciach cudzoložstva (*adulterium*), druhý stíhal obchodníkov obvinených z nekalých obchodných praktík súvisiacich s dopravou a zásobovaním. Napriek nespornému prínosu stálych porôt sa začali ukazovať aj ich nedostatky. Konania boli pomerne dlhé a konkrétna súdna porota sa začala zaoberať ďalším prípadom v poradí až potom, ako ukončila aktuálne konanie. V romanistickej literatúre sa uvádza, že počas vlády Septima Severa (193 – 211 n. l.) čakalo na

²³⁴ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 107.

²³⁵ JOLOWICZ, H. – NICHOLAS, B. *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. 3. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 1972. 528 s. ISBN 0-521-082536, str. 401.

²³⁶ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, str. 334.

²³⁷ MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6, str. 309.

prejednanie pred *quaestio de adulteriis* viac ako tritisíc prípadov cudzoložstva, z ktorých iba menšia časť mohla byť vybavená²³⁸. Ďalším problémom predstavoval fakt, že poroty sídlili koncom republiky iba v Ríme a bolo nemožné všetkých občanov, obvinených z vážnych trestných činov, súdiť v hlavnom meste ríše.

Augustus v súlade so svojou doktrínou, ponechal aj v oblasti trestného súdnictva republikánske poroty, začal však budovať popri nich aj svoj vlastný systém, ktorý by lepšie zodpovedal jeho požiadavkám. Preto sa už na počiatku principátu objavil nový typ procesu – *cognitio extra ordinem*. Jeho prameňom neboli zákony, ako tomu bolo pri *quaestiones*, tvorila ho cisárova *auctoritas* – autorita, prestíž. *Extra ordinem*, teda mimo rozhodovania porôt začali pôsobiť:

- cisár, s účasťou svojho poradného zboru (*consilium*),
- senát pod vedením konzulov,
- najvyšší úradníci cisára (hlavne prefekti),
- a správcovia provincií²³⁹.

O presnom postupe konania vedeného cisárom neexistuje mnoho zachovaných faktov. Nie je sa však čomu diviť – priebeh procesu riadil sám cisár a bolo iba na ňom, akým spôsobom ho bude viesť. Je možné to popísať na niekoľkých príkladoch z počiatku principátu. Augustus svoju pôsobnosť v trestnej jurisdikcii sústredil do troch sfér, z ktorých síce žiadna ešte nevedla k plnohodnotnému cisárskemu súdu – tak sa stalo až v 1. storočí n. l. – no vo svojom súhrne výrazným spôsobom k jeho neskoršiemu vytvoreniu napomohli²⁴⁰. V prvom rade išlo o jeho domáci súd pod záštitou trestného práva, ďalej kládol dôraz na prípady, ktoré sa ho osobne dotýkali (hlavne na konšpiráciu) a nakoniec sa zameriaval aj na veci, v ktorých nemal žiadny osobný záujem. V prvom bode viedol prípad z roku 2 pred n. l., kedy pred svojim

²³⁸ KUNKEL, W. *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*. 2. vyd. Oxford: Clarendon Press, 1973. 236 s. Str. 70.

²³⁹ LITEWSKI, W. *Rzymski proces karny*. 1. vyd. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 149 s. ISBN 83-233-1607-4, str. 51.

²⁴⁰ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 53 s.

domácim tribunálom odsúdil svoju dcéru Juliú a skupinu jej priateľov k vyhnanstvu²⁴¹, pričom obvinenia vzniesol na základe zákonov verejného trestného práva o cudzoložstve. Nie všetci z tejto skupiny sa dostali pred jeho domáci súd, týkalo sa to iba vedúcich členov. Stíhanie ostatných pripadlo regulárnej súdnej porote pre cudzoložstvo. Niektoré pramene však uvádzajú, že napriek tomu, že mohol využiť svoje postavenie otca rodiny, zveril proces proti dcére a celej skupine nie trestnej porote, ale senátu²⁴². V poslednom desaťročí Augustovej vlády došlo k nárastu trestnej jurisdikcie senátu. Dochádzalo tu aj k svedeckým výpovediam otrokov voči svojim pánom, čo bolo v predchádzajúcom období oficiálne neprípustné. V každom prípade táto zásada bola vždy aj tak porušovaná, lebo kto iný, ako jeho vlastný otrok, mohol o svojom pánovi vedieť viac? V tomto období teda v trestných veciach pozorujeme minimálnu aktivitu senátu spoločne so značnou aktivitou cisára. K výmene rolí došlo za Tibéria (14 – 37 n. l.). Senát zaujal v trestnej jurisdikcii so silnou cisárovou podporou vedúce postavenie, cisárska *cognitio* bola využívaný iba v ojedinelých prípadoch. Tibérius sa aktívne zaujímal o dianie na súdoch, zúčastňoval sa súdnych zasadaní senátu a súdnych porôt²⁴³. Obvykle sedával bokom od prétora, pričom sledoval priebeh procesu a dohliadal na jeho spravodlivý priebeh, za čo si však vyslúžil kritiku z ovplyvňovania sudcov a porušovania ich nezávislosti²⁴⁴. Po istom čase sa ale prestal zaujímať o štátne záležitosti, čo sa prejavilo aj v oblasti súdnictva, kde nedoplňoval voľné miesta v jazdeckých dekúriách²⁴⁵ a to viedlo k ešte väčším priet'ahom v konaniach pred porotami. Na túto situáciu potom, ako sa stal cisárom, reagoval Caligula (37 – 41 n. l.), pridaním piatej dekúrie, ktorá mala pomôcť znížiť pracovné zaťaženie ostatných²⁴⁶. Do trestného postihu zaviedol pomerne kruté tresty, ktoré však mali korene v období republiky a predznamovali spôsoby, aké sa zaužívali v období neskoršieho principátu²⁴⁷. Vo svojich súdnych konaniach postupoval proti zaužívaným pravidlám – zasadal neverejne, mnohokrát bez prítomnosti obžalovaného, nevyužíval poradný zbor (*consilium*) a súdil aj veci, v ktorých bol priamo zaangażovaný. Napriek tomu, že jeho

²⁴¹ Tac. Ann. III 24.

²⁴² ECK, W. *Augustus a jeho doba*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. s r.o., 2006, 120 s. ISBN 80-7021-688-3, str. 61.

²⁴³ Suet. Tib. 33.

²⁴⁴ Tac. Ann. I 75.

²⁴⁵ Suet. Tib. 41.

²⁴⁶ Suet. Gaius. 16.

²⁴⁷ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 76 s.

predchodcovia boli za neverejné zasadnutia často terčom kritiky, verejnosť pojednávania sa stávala stále väčšou zriedkavosťou až sa od 5. st. n. l. vybavovali výlučne neverejnou formou (*in secreto*)²⁴⁸. Jeho nástupca Claudius (41 – 54 n. l.) tiež využíval osobné *cognitio*. Založil rovnako jurisdikciu veliteľa cisárskej telesnej stráže (*praefectus praetorio*). Aj keď mohol cisár zasahovať do súdnictva v ľubovoľnej miere, pre svoju zaneprázdnenosť spravovaním impéria stále častejšie delegoval svoju jurisdikciu na svojich podriadených úradníkov.

Najvyššími cisárovými úradníkmi boli predovšetkým štyria prefekti: *praefectus praetorio*, *praefectus urbi*, *praefectus annonae* a *praefectus vigilum*. Už Augustus reformoval administratívno – policajný systém tak, že ustanovil niektorého senátora v konzulskej hodnosti do funkcie trvalého prefekta mesta a veliteľa polície (*praefectus urbi*) a zriadil silné policajné sily – *cohortes vigilum*²⁴⁹. Prefekt mesta a veliteľ polície po boku s limitovanou jurisdikciou disponujúcim veliteľom *vigiles* (*praefectus vigilum*)²⁵⁰, prevzali aj tie právomoci, ktorými pôvodne disponovali *tresviri capitales*. Pomerne presné vymedzenie pôsobností jednotlivých prefektov nám v Digestách podávajújú severovskí právnici:

*Omnia omnino crimina praefectura urbis sibi vindicavit, nec tantum ea, quae intra urbem admittuntur, verum ea quoque, quae extra urbem intra Italiam, epistula divi Severi ad Fabium Cilonem praefectum urbi missa declaratur*²⁵¹.

/ Všetky trestné veci ktoré si prefektúra nárokuje ako na svoje pole pôsobnosti, nielen tie spáchané v meste, ale aj mimo neho kdekoľvek v Itálii. Tak listom stanovil božský Severus Fabiovi Cilovi, prefektovi mesta./

²⁴⁸ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 146.

²⁴⁹ KUNKEL, W. *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*. 2. vyd. Oxford: Clarendon Press, 1973. 236 s. Str. 69.

²⁵⁰ *Praefectus vigilum* mal na starosti protipožiarnu ochranu mesta.

²⁵¹ Ulp. D.1,12,1.

*Praefectus urbi cum terminos urbis exierit, potestatem non habet: extra urbem potest iubere iudicare*²⁵².

/Ak prefekt mesta prekročí jeho hranicu, nemá oficiálnu moc. Môže však mimo mesta ustanoviť sudcu./

*Cognoscit praefectus vigilum de incendiariis effractoribus furibus raptoribus receptatoribus, nisi si qua tam atrox tamque famosa persona sit, ut praefecto urbi remittatur*²⁵³.

/Praefectus vigilum vyšetruje prípady podpaľáčov, vlamačov, lupičov, zlodejov a priekupníkov, pokiaľ páchatel' nespadá pre závažnosť skutku rovnako ako pre známosť svojej osoby pod právomoc prefekta mesta ./

Okrem týchto prefektov sa na výkone trestnej jurisdikcie podieľal aj *praefectus annonae*, do ktorého právomoci spadali trestné činy ohrozujúce zásobovanie mesta a *praefectus praetorio*. Tento velil cisárskej telesnej stráži (*cohortes praetoriae*) a okrem toho vykonával správnu a súdnu právomoc v Itálii (okrem okruhu 150 km od Ríma) a provinciách²⁵⁴.

Ako bolo už spomenuté, procesné postupy *extra ordinem* sa využívali v provinciách už za republiky, pretože tu vtedy nepôsobili trestné poroty, ktoré sa začali využívať až za Augusta. Správcovia provincií disponovali súdnou právomocou spočiatku iba nad provinčným obyvateľstvom a rímski občania im podliehali iba v obmedzenej miere. Právo udeľovať hrdelné tresty (*ius gladii*) mali spočiatku iba správcovia cisárskych provincií, ktorí ako splnomocnení cisára (*legati Augusti*) vystupovali ako vojenský velitelia a mohli páchatel'ov trestných činov postihovať akýmkoľvek spôsobom, pričom ich právomoc sa vzťahovala iba na zverenú

²⁵² Ulp. D.1,12,3.

²⁵³ Paul. D.1,15,3,1.

²⁵⁴ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 218.

provinciu²⁵⁵. V súvislosti so všeobecným udelením rímskeho občianstva v roku 212 n. l. stratilo obmedzovanie trestných právomocí správcov provincií opodstatnenie²⁵⁶. V období dominátu boli právomoci správcov výrazným spôsobom obmedzené. Stali sa sudcami v prvej inštancii a ďalej už nemohli vynášať trest smrti a zhabania celého majetku.

Konanie pred cisárskymi trestnými súdmi malo inkvizičný charakter a preto nevyžadovalo formálne podanie žaloby rímskym občanom. Bývalo zahajované z úradnej moci, často na základe informácií od nižších úradníkov obžalobou (*inquisitio*). Do úvahy prichádzalo aj podanie žaloby občanom, ktorý sa však v prípade, že sa obvinenie ukázalo ako neopodstatnené, vystavoval riziku trestu²⁵⁷. Konanie mohlo byť zahájené aj na základe udania (*delatio*), pričom delatores neboli procesnou stranou ako tomu bolo pri súdnych porotách. Ak súd obžalobu prijal, bývala zaznamenaná v písomnej forme (*inscriptio, libellus accusationis*), podpísaná žalobcom aj žalovaným a uložená v súdnom archíve. Sudca v konaní bral do úvahy subjektívne aj objektívne okolnosti prípadu, konanie páchatel'a pred a po spáchaní trestného činu a novo sa posudzovali aj pojmy ako recidíva a rozlišovanie medzi pokusom a dokonaným trestným činom. Prípad bol teda hodnotený v celej svojej komplexnosti na základe voľnej úvahy sudcu. Za dominátu, vplyvom snahy o čo najväčšiu centralizáciu činnosti štátnych orgánov, už sudcovia túto možnosť nemali a museli sa presne riadiť podľa záväzných a podrobných inštrukcií. Menej závažné trestné činy spadali do právomoci municipálnych úradníkov.

Zostáva ešte spomenúť trestné činy, ktorými sa tribunály pôsobiace *extra ordinem* zaoberali. V prvom rade to boli nové typy trestných činov (*crimina extraordinaria*). Úplne novým trestným činom bol *crimen annonae*, ktorý zahŕňal všetky formy špekulácie a skupovania tovaru za účelom zvyšovania cien potravín. Na jeho stíhanie

²⁵⁵ Ulp. D.16,1.

²⁵⁶ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 335 s.

²⁵⁷ Do úvahy prichádzali tieto trestné činy – *calumnia* postihovala nespravodlivo podanú žalobu aj z nedbanlivosti, *praevericatio* znamenalo podanie žaloby za účelom vylúčenia inej, istejšej žaloby čo spôsobovalo, že sa páchatel' mohol vyhnúť trestu alebo byť potrestaný miernejším spôsobom a nakoniec *tergiversario* v prípade úmyselného odstúpenia od žaloby, čím sa obvinený vyhol trestu. Pri spáchaní týchto trestných činov hrozil žalobcovi rovnaký trest, ako obžalovanému. Obdobne tomu bolo aj pri nadržiavaní (*crimen receptatorum*).

bola najskôr príslušná zvláštna *quaestio*, jej úlohu ale čoskoro prevzal *praefectus annonae*²⁵⁸.

Ďalej dochádzalo k rekvalifikácii už existujúcich trestných činov a k rozširovaniu jednotlivých skutkových podstát podradovaním protiprávných konaní pod už existujúce *crimina*. Typickým príkladom sú *crimen ambitus*. Za republiky sa v hojnej miere rozmohla volebná korupcia, ktorá zahŕňala široké spektrum konaní od poskytovania zábavy a hostenia až po priame podplácanie (aj sudcov). V období neskorej republiky sa tento typický trestný čin nobility stal výrazným ohrozením verejného života s ktorým sa márne snažili bojovať početné zákony²⁵⁹. Za principátu, kedy už neboli verejné funkcie obsadzované voľbami ale menovaním cisárom, muselo nutne dôjsť k zmene jeho obsahu. Táto skutková podstata teraz postihovala nezákonné opakovanie úradov a tiež aj nátlak vyvíjaný na trestného sudcu. Ďalej boli z *delicta* vyčleňované niektoré kvalifikované skutkové podstaty, z ktorých sa stávali zvláštne trestné činy, na ktoré sa uplatňovali verejné tresty. Pri krádeži (*furtum*) sa mohlo jednať o krádež zvierat'a zo stajne alebo stáda (*crimen abigeatus*), prípadne o zmocnenie sa vecí po zomretom (*crimen expilatae hereditatis*). Zvláštny postih existoval rovnako pri krádežiach vreckových, spáchaných vlámaním alebo v kúpeľoch. Zmeny boli vykonávané uzneseniami senátu a cisárskymi konštitúciami.

Stíhaný bol aj akýkoľvek útok na cisára a rímsky štát (*crimen maiestatis*), sprenevera spáchaná úradnou osobou (*crimen repetundarum*), zneužitie úradného postavenia (*concessio*), neoprávnené zadržovanie vecí prijatých pri plnení verejnej funkcie (*crimen de residuis*) a obdobne zneužitie dôvery pri správe úradných listín a odobranie vecí vo vlastníctve štátu (*peculatus*). Augustus zaviedol rozlišovanie verejného a súkromného násillia (*vis publica* a *vis privata*). Trestnými činmi boli aj vražda (*homicidium*, pôvodne *parricidium*²⁶⁰), útok na moc otca rodiny (*crimen plagii*), prisvojenie si vecí a finančných prostriedkov patriacich chrámom (*sacrilegium*),

²⁵⁸ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 337 s.

²⁵⁹ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 218.

²⁶⁰ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 124.

mimomanželský styk vydatej ženy (*adulterium*), milenecký vzťah proti dobrým mravom (*stuprum*), incest (*incestum* – trestané iba v súbehu s adulteriom a stuprom) a nadrživanie adulteriu a stupru (*lenocinium*). Trestná bola aj príslušnosť k zakázanému spolku (*crimen sodaliciozum*), porušenie hrobu (*crimen sepulcri violati*) a premiestnenie alebo poškodenie vyznačenia pozemkových hraníc (*crimen termini moti*). Zvláštny charakter mal *stellionatus*, ktorý nemal pevne určený obsah - slúžil na postih jednaní v prípade, že ich nebolo možné žalovať zvláštnou žalobou.

Za dominátu sa *cognitio extra ordinem* stalo výlučným typom trestného procesu. Predchádzajúce „*delicta*“ začali byť chápané a hlavne trestané ako trestné činy.

3.3 Osobitné typy konaní *extra ordinem*

Okrem riadnych procesov (*per formulas* a *quaestiones perpetuae*) sa v civilnom aj trestnom procesnom práve využívali aj iné procesné typy spadajúce rovnako do sféry *extra ordinem*. Pri civilných sporoch sa jednalo o relačné konanie a reskriptový a sumárny proces. V trestných veciach vystupoval v úlohe súdu v stanovených prípadoch senát.

3.3.1 Osobitné civilné konania

Pri relačnom konaní mohol sudca, u ktorého by bol na odvolanie príslušný cisár v prípade, že mu nebola jasná právna stránka veci, o nej podať cisárovi správu (*relatio, consultatio*). V nej popísal skutkovú a dôkaznú stránku prejednávaneho prípadu a pripojil vyjadrenie procesného odporcu ku jeho relácii (*libelli refutatorii*). Na základe poskytnutého materiálu vydal cisár dekrét, ktorým vo veci s konečnou platnosťou rozhodol²⁶¹.

Cisárova rozhodovacia autorita sa neuplatňovala iba v najvyššej inštancii ale tiež na nižších stupňoch v rámci reskriptového procesu (*per rescriptum*). Na osobu cisára sa mohli priamo obrátiť aj samotné sporové strany so svojou žiadosťou o rozhodnutie. Týmto spôsobom sa na neho mohol obrátiť žalobca so žiadosťou o dobrozdanie pred

²⁶¹ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 156.

zahájením sporu. Sporová strana podávala žiadosť v cisárskej kancelárii s opisom skutkového stavu a prosbou, aby cisár reskriptom rozhodol. Cisársky reskript mohol byť konečným rozhodnutím vo veci. Obyčajne však obsahoval iba rozhodnutie ohľadom právnej otázky s výhradou, že tvrdenie zodpovedá pravde (*si preces veritate nituntur*). Týmto dobrozdaním bol sudca viazaný a v zahájenom konaní odporcovi prislúchala iba *praescriptio mendaciorum*, teda obrana, že reskript nepokrýva sporný prípad, alebo že žalobca nesprávne opísal skutkový stav. Tento spôsob vedenia procesu bol pomerne nákladný, chránil však žalobcu proti nespoľahlivosti, prípadne podplateľnosti sudcu²⁶².

Sumárny proces (*summaria cognitio*) bolo skrátene a urýchlené konanie v sporoch, ktoré boli v klasickej dobe predmetom interdiktnej ochrany²⁶³. Toto konanie však už bolo vedené výhradne pred súdnym úradníkom. Materiálne podmienky za ktorých v spore vyhrávala jedna alebo druhá strana sa spravidla zhodovali s tými, za ktorých by ich bola dosiahla v konaní *per sponsionem*. V spore o hnutelnú vec však už nevíťazil ten, kto držal v poslednom roku dlhšie (ako tomu bolo v klasickom *interdictum utrubi*) ale ten, kto bol držiteľom v čase litiskontestácie²⁶⁴.

3.3.2 Senát v úlohe trestného tribunálu

Počas republiky nedisponoval senát samostatnou trestnou jurisdikciou. Jeho úlohou bolo iba za určitých okolností, ak si to vyžadovala bezpečnosť štátu, zriaďovať dočasné súdne poroty (*quaestiones extraordinariae*)²⁶⁵, celkovo však štatút súdu nemal. Po nástupe principátu začal pôsobiť ako samostatný súd (*cognitio senatus*). Do jeho pôsobnosti za Augusta spadali trestné činy týkajúce sa ohrozenia a poškodenia štátu alebo činy proti cisárovi (*crimen maiestatis*) a zneužitie moci pri výkone funkcie správcu provincie (*crimen repetundarum*). V počiatkoch mal proces mnohokrát politický charakter. Za Tibéria došlo k nárastu súdnej aktivity senátu. Stíhané začali byť aj trestné činy incestu (*incestum*), cudzoložstva (*adulterium*), kupliarstva (*lenocinium*), otcovraždy a vraždy iného predka alebo blízkeho príbuzného (*parricidium*), falšovania

²⁶² BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 150.

²⁶³ Viac v 7. kapitole.

²⁶⁴ Inst. 4,15,4.

²⁶⁵ MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6, str. 313.

(*falsum*), lúpeže (*rapina*) a použitia násilia (*crimen vis*)²⁶⁶. V teoretickej rovine sa mohol pred týmto súdom ocitnúť ktorýkoľvek rímsky občan, prakticky sa prejednávali iba trestné činy senátorov, ojedinele jazdcov (*equites*). Procesný postup bol podobný tomu, akým sa riadilo konanie pred trestnými porotami. Žalobca musel ústne oznámiť konzulovi, koho chce žalovať a v akej veci. *Divinatio* sa nevyskytovalo, ak chceli žalovať viacerí, mohli sa k žalobcovi pripojiť ako *subscriptores*. Konzuli rozhodovali o prijatí (*receptio inter reos*) alebo zamietnutí žaloby. V tejto fáze niekedy do konania zasahoval cisár, ktorý mnohokrát senátny proces inicioval. V prípade pozitívneho stanoviska so žalobou bol vytýčený termín pojednávania. Veľmi výnimočne sa rozprava odohrávala bezprostredne po prijatí obžaloby, čo však nebolo veľmi pozorné voči obžalovanému, ktorý z toho dôvodu nemal čas na prípravu obhajoby. Na deň konania bol zvolaný senát a začal proces pod vedením vyššieho magistráta, obyčajne konzula. Po vykonaní dôkazov a vypočutí strán, ich advokátov a svedkov, senátori hlasovaním rozhodovali o vine alebo nevine, a tiež aj o forme a výške trestu, ak bol obžalovaný uznaný vinným. Samotný výrok (*decretum*) o vine a treste alebo nevine mal formu uznesenia senátu (*senatus consultum*), s účinkom súdneho rozsudku²⁶⁷. Súdna funkcia senátu bola zredukovaná po nástupe Commoda (180 – 192 n. l.) až pokým začiatkom 3. storočia n. l. úplne nevyzrála²⁶⁸.

²⁶⁶ LITEWSKI, W. *Rzymski proces karny*. 1. vyd. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 149 s. ISBN 83-233-1607-4, str. 59.

²⁶⁷ LITEWSKI, W. *Rzymski proces karny*. 1. vyd. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 149 s. ISBN 83-233-1607-4, str. 59.

²⁶⁸ MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6, str. 313.

4. Mimosúdne prostriedky riešenia civilných sporov a trestných konaní

Úlohou vyššie uvedených procesných typov bolo rozhodnúť už existujúce súkromnoprávne spory a trestnoprávne konania. Nie je však úplne žiaduce ponechať ochranu práv a ukladanie trestov výhradne na súdne orgány, či už s menším alebo väčším zapojením štátnych orgánov. Dôležitou funkciou práva je aj predchádzanie súdnym sporom, lebo pokojný rozvoj spoločnosti v rámci nastavených pravidiel je v záujme vládnucej sily.

Postupom času sa najmä v súvislosti s územným rozvojom Ríma začali prejavovať niektoré nedostatky *ius civile*. Išlo hlavne o princíp personality, ktorý brzdil nielen obchodné styky občanov s ostatným obyvateľstvom stále viac sa rozširujúcej ríše. Ďalším závažným nedostatkom sa ukázala prílišná formálnosť rímskeho občianskeho práva. Rímski magistráti, napriek svojej viazanosti zákonom, však boli vybavení významným nariaďovacím právom (*ius edicendi*). Toto mohli vyjadrovať buď ústne (*coram*) alebo písomne (*edictum*).

Preto boli časom vytvorené pomocné prostriedky, ktoré nastupujúci prétor každoročne publikoval vo svojom edikte. Takéto formy pomocných prostriedkov slúžili potom na prekonanie strnulých princípov *ius civile* na základe magistrátnej právomoci. Hovorí sa o prétorskom práve (*ius praetorium*) a tiež aj o úradníckom (*ius honorarium*) alebo magistrátnom práve²⁶⁹. Patrili sem tieto prostriedky:

- interdikty (*interdicta*),
- prétorské stipulácie (*praetoriae stipulationes*),
- navrátenie do predošlého stavu (*restitutio in integrum*),
- uvedenie do držby (*missio in possessionem*).

²⁶⁹ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 63.

Popri uvedených prostriedkoch stále existovala, akokoľvek štátnymi orgánmi potláčaná a obmedzovaná, svojpomoc. Práve vyššie uvedeným mimosúdnym spôsobom ochrany práva je venovaná táto kapitola, ktorá je rozdelená na tri podkapitoly. Jej účelom nie je poskytnutie vyčerpávajúceho pohľadu na nesúdne spôsoby riešenia civilných sporov alebo výkonu právomoci rímskych úradníkov, veď sama táto téma by postačovala na pokrytie rozsahu samostatnej rigorózne práce. Preto jej prvá časť pojednáva o funkcii svojpomoci v civilnom a trestnom práve pri jeho nachádzaní, druhá vykresľuje činnosť prétora a popisuje ním vytvárané prostriedky v rámci *ius honorarium* a tretia vykresľuje disciplinárnu právomoc rímskych úradníkov (*coercitio*), s ktorou je neoddeliteľne späté aj právo provokácie (*ius provocationis*).

4.1 Svojpomoc vo verejnom a trestnom práve

Ako bolo už spomenuté vyššie, pred začiatkom procesného riešenia sporov v súkromnom a trestnom práve predstavovala svojpomoc ich jediné riešenie. Postupom času dochádzalo k jej obmedzeniu, v každom prípade počas trvania republiky nebola v zásade zakázaná. Pôvodne vychádzala z poňatia otca rodiny (*pater familias*) ako suverénneho vládcu rodiny, podľa ktorého rímsky občan svoje panstvo nad osobami a vecami náležiacimi do rodiny presadzuje zo zásady svojpomocne.

Svojpomoc nakoniec pozná aj súčasný právny poriadok. Každý si môže primeraným spôsobom pomôcť k právu sám, ak je jeho právo ohrozené a ak je zrejmé, že by zásah verejnej moci prišiel neskoro. A v prípade hroziaceho bezprostredného zásahu do práva, môže ho každý, kto je takto ohrozený, odvrátiť úsilím a prostriedkami, ktoré sa osobe v jeho postavení musia javiť vzhľadom na okolnosti primerané²⁷⁰. Preto akiste neprekvapí, že so svojpomocou sa stretáme už v Zákone XII tabúl:

SI IN IUS VOCAT, [ITO]. NI IT, ANTESTAMINO: IGITUR EM
CAPITO²⁷¹.

²⁷⁰ § 14 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

²⁷¹ I 1.

/Ak volá na súd, [nech ide]. Ak nejde, nech vezme svedkov: Potom nech ho odvedie./

SI MEMBRUM RUP[S]IT, NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO²⁷².

/Ak zlomí končatinu a nedohodne sa s ním, nech siahne k odvete./

SI NOX FURTUM FAXIT, SI IM OCCISIT, IURE CAESUS ESTO²⁷³.

/Ak kradne v noci a je zabitý, je zabitý právom./

Funkciu svojpomoci popisuje O. Sommer²⁷⁴, ktorý poukazuje na jej interakciu so stále narastajúcou úlohou štátnej pomoci. Pritom, ako vidíme na príklade prvého citovaného fragmentu zo Zákona XII tabúl', pri spore o právo štát síce prevzal patronát nad dohľadom na prebiehajúce konanie pred súdom prostredníctvom svojho úradníka, nijako sa však nepodieľal na zabezpečení prítomnosti žalovaného pred súdom. Prostredníctvom zákona ale legalizoval použitie svojpomoci – v tomto prípade teda tvorila doplnok štátnej pomoci. Na rozdiel od ďalších dvoch fragmentov, ktoré sa zaoberajú verejným právom, sa tento dotýka výhradne použitia svojpomoci v práve súkromnom.

Druhý fragment nám poskytuje pohľad na možnosť odvety (*talio*), ktorú bolo možné použiť v situáciách, kde nedošlo medzi poškodeným a škodcom k dohode o poskytnutí náhrady za poškodenie zdravia. Podľa posledne citovaného fragmentu môžeme pozorovať použitie svojpomoci v prípade, že v noci pri pokuse o krádež dôjde k usmrteniu pri čine prichyteného páchatel'a. Akiste sa núka paralela s našim poňatím nutnej obrany s rozdielom, že tu sa jedná o konkrétnu skutkovú podstatu a pre beztrestnosť musia byť kumulatívne splnené dve podmienky - krádež a zabitie jej páchatel'a v nočnom čase.

²⁷² VIII 2.

²⁷³ VIII 12.

²⁷⁴ SOMMER, O. *Učebnice súkromného práva rímskeho, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 33.

Svojpomocné vymáhanie súkromných práv však začalo byť časom zatlačované do ústrania, aj keď sa udržalo ešte pomerne dlhý čas²⁷⁵. Do hospodárskeho života rímskej spoločnosti začal čoraz častejšie vstupovať moment obchodný. To vyústilo do zvýraznenia individualizmu a rozbíjania pôvodných rodových zväzkov a s ním súvisiaceho hospodárstva rímskeho domu (prípadne rodiny). Je teda možné iba súhlasiť so záverom O. Sommera, že v tomto štádiu vývoja rímskej spoločnosti už proti svojpomocnému vymáhaniu práva nevystupuje iba pravidelne uvádzaná skutočnosť, že pri takomto postupe víťazí silnejší a nie ten, na koho strane sa právo v skutočnosti nachádza, ale ako ešte významnejší podtrhuje fakt, že ani v prípade, kedy právo zvíťazí, k jeho zisťovaniu nedochádza²⁷⁶.

Svojpomoc je možné deliť aj na agresívnu (útočnú) a defenzívnu (obrannú). Popri tom, že od dôb Augusta podliehala svojpomoc trestným normám, *Lex Iulia de vi privata* postavila toho, kto použil súkromné násilie dokonca do role páchatel'a trestného činu (*crimen vis*). Ďalej bolo možné za praktizovanie svojpomoci uložiť aj súkromnoprávnu pokutu. Dialo sa tak na základe *decretum divi Marci* (konštitúcie cisára Marka Aurelia), ktorá stratou pohľadávky postihovala veriteľ'a v prípade, že sa svojpomocne pri jej vymáhaní zmocnil vecí dlžníka. Konštitúcia cisárov Valentiana, Theodosia a Honoria z roku 389 n. l. postihuje stratou vlastníckeho práva vlastníka veci, ktorý ju násilím odníma z cudzej držby.

Vo všeobecnosti bola útočná svojpomoc, až na niektoré výnimky, zakazaná. Pripúšťala sa napríklad pri nebezpečenstve na mori:

*Qui servandarum mercium suarum causa alienas merces in mare proiecit, nulla tenetur actione: sed si sine causa id fecisset, in factum, si dolo, de dolo tenetur*²⁷⁷.

²⁷⁵Stalo sa tak až na rozhraní principátu a republiky, prostredníctvom Augustových *leges Iuliae de vi publica et de vi privata*, ktoré všeobecne zakázali používať svojpomocné násilie (*vis*) na riešenie sporov. Tieto zákony použitie svojpomocného násillia trestali a odkazovali ho na verejné a aj súkromné súdy.

²⁷⁶SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 34.

²⁷⁷Ulp. D.19,5,14.

/Kto z dôvodu ochrany svojho vlastného nákladu vrhne iného tovar do mora, nemôže byť vystavený žiadnej žalobe: ak tak učiní bezdôvodne, podlieha *in factum*, a ak v zlom úmysle, za podvod./

Ďalšou možnosťou využitia ofenzívneho spôsobu svojpomoci v odôvodnených prípadoch bolo zabránenie poškodenia veriteľa znemožnením úteku dlžníka²⁷⁸. V zásade však bývala dovolená obranná svojpomoc:

*Vim vi repellere licere cassius scribit idque ius natura comparatur: apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere*²⁷⁹.

/Cassius napísal, že je prípustné brániť sa násiliu násilím a toto právo je dané prírodou: z toho tiež vyplýva, povedal, zbrane môžu byť odrážané zbraňami./

Ide tu o použitie svojpomoci v jej miernejšej forme, a síce v nutnej obrane, ktorá umožňovala aktívne sa brániť zodpovedajúcim spôsobom proti násiliu a bola charakterizovaná zásadou *vim vi repellere licet*²⁸⁰. Vo všeobecnosti je možné uviesť, že sa svojpomoc udržala dlhšie v rámci súkromného práva. Aj v civilnom tak aj v trestnom práve platilo, že použitie svojpomoci alebo nutnej obrany v povolených prípadoch, malo automaticky za následok beztrestnosť a tieto jednaná neboli stíhané. Ďalšie konania, ktoré boli všeobecne známe svojou beztrestnosťou, boli napríklad zabitie osoby uvedenej v proskripčných zoznamoch, prípadne toho, kto sa bez povolenia vrátil z vyhnanstva. V posledne menovaných prípadoch však ťažko budeme hovoriť o svojpomoci, pretože v týchto prípadoch chýba prvok ohrozenia „brániaceho sa“ a ďalším rozvíjaním tejto tézy by sme sa dostali z oblasti práva skôr do politiky, čo nie je záujmom tejto práce²⁸¹. Na margo toho, čo môže spôsobiť využívanie svojpomoci v práve bez rozmyslu, uvádzam slová A. Myříčky, ktorými výstižne charakterizoval

²⁷⁸ Ulp. D.42,8,10,16.

²⁷⁹ Ulp. D.43,16,1,27.

²⁸⁰ SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, ss. 35 – 164, str. 129.

²⁸¹ Netýka sa to teda nutnej obrany.

nebezpečenstvo plynúce z použitia svojpomoci v trestnom práve: „Odstraňme právo trestní a budeme mať právo pěstní, návrat k svépomoci, k odvetě, *bellum omnium contra omnes*, rozvrat celého sociálního pořádku, celého právního řádu!“²⁸²

4.2 Prétor a ním vytvorené prostriedky prekonávania archaického *ius civile*

Ak sa niekto v antickom Ríme cítil ukrátený na svojich právach, mohol sa obrátiť na príslušného magistráta disponujúceho súdnou jurisdikciou so žiadosťou o povolenie žaloby a chrániť tieto svoje ohrozené práva v rámci štandardného súdneho procesu (nech už išlo o legisakčný a v neskoršom období o formulový proces). Nebola to však možnosť jediná. Dôsledkom prísnej formálnosti a z nej plynúcej typovej viazanosti rímskeho civilného práva nemohol žalobca počítať s tým, že vždy bude mať k dispozícii adekvátnu žalobnú ochranu. Ďalším faktorom bola skutočnosť, že súdne konanie bolo časovo náročné a jeho konečný výsledok spravidla nebol istý, ako je tomu nakoniec aj v dnešných časoch. Preto siahol prétor časom aj k ďalším prostriedkom, ktoré umožnili prekonanie uvedených nevýhod *ius civile*.

Rímski magistráti neboli napriek svojej viazanosti civilnými zákonmi iba súdnymi úradníkmi. V rámci ich vládnej a správnej právomoci im patrilo aj už spomínané významné nariaďovacie právo (*ius edicendi*), ktorým disponovali iba niektorí úradníci, konkrétne mestský a cudzinecký prétor, kurulský edil, v provinciách miestodržiteľ a finančný kvestor²⁸³. Prétor teda nemal iba jurisdikciu, zároveň ale tiež aj *imperium*, v týchto súvislostiach označované ako *imperium mixtum*. To mu umožňovalo presadzovať svoju povestnú prétorskú *aequitas*²⁸⁴ pomocou prostriedkov, ktoré boli civilnému právu cudzie²⁸⁵. Tu prichádzali k slovu v úvode vymenované interdikty, prétorské stipulácie, navrátenie do predošlého stavu a uvedenie do držby.

²⁸² MIŘIČKA, A. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha: nákladem spolku „Všehrd“, 1934, str. 11.

²⁸³ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3. vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 63.

²⁸⁴ Najdôležitejší tvorivý princíp pri vytváraní a výklade rímskeho práva. Jeho východiskom bola formálna rovnosť rímskych občanov pred zákonom (právom), rovnaké zaobchádzanie so všetkými za rovnakých podmienok. Tvorivý charakter ekvity sa prejavoval až keď bolo potrebné vyrovnať rozpor medzi ustálenou aplikáciou práva a konkrétnou odchylnosťou prípadu.

²⁸⁵ SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, ss. 35 – 164, str. 90.

Gaius charakterizuje podstatu interdiktov nasledovne:

*Certis igitur ex causis praetor aut proconsul principaliter auctoritatem suam finiendis controversiis interponebat, quod tum maxime facit, cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contenditur. Et in summa aut iubet aliquid fieri aut fieri prohibet. Formulae autem et verborum conceptiones, quibus in ea re utitur, interdicta vocantur vel accuratius interdicta decretaque*²⁸⁶.

/V snahe ukončiť spory, zasahuje teda v určitých prípadoch prétor alebo prokonzul autoritatívne svojou mocou úradnou. Najčastejšie tak činí vtedy, keď medzi nejakými (osobami) vznikne spor o držbu, či vzťah držbe podobný (*quasi possessio*). Súhrnne vzaté, buď prikazuje, aby sa niečo stalo, alebo zakazuje, aby sa niečo stalo. Formule a slovné vyjadrenia, ktoré sa pri tom používajú sa nazývajú interdikty, alebo presnejšie: interdikty a dekréty./

Z uvedeného vyplýva, že *interdicta* pramenili priamo z magistrátneho impéria. Tieto inštitúty boli veľmi staré a využívali sa už v dobách legisakčného procesu. Termín *interdictum* (odvodený od prikazovať alebo zakazovať) je potrebné chápať v dvoch rovinách. Jednak ako *decretum* na magistrátov rozkaz v tom najširšom slova zmysle a tiež v rovine uradníckych zákazov – *interdictum* v užšom zmysle slova. Dekréty sa teda nazývali tie výnosy, ktorými sa niečo prikazovalo, aby sa niečo stalo – napríklad v prípade požiadavky na predloženie vecí alebo na jej navrátenie. Naproti tomu interdikty v užšom zmysle zakazovali, aby sa niečo stalo – mohli nariaďovať, aby tomu, kto mal vec v bezvadnej držbe, nebolo použité násilie, alebo aby nedošlo k niečomu na posvätnom mieste. Podľa tohto rozdelenia rozoznávame interdikty reštitutórne (*interdicta restitutoria*), exhibitórne (*interdicta exhibitoria*) alebo prohibitórne (*interdicta prohibitoria*)²⁸⁷. Prvé prikazovali obnovenie predošlého stavu, ďalšie prikazovali privezenie určitých vecí alebo osôb pred súd a posledné menované

²⁸⁶ Gaius IV 139.

²⁸⁷ Gaius IV 140., tiež aj IV 142.

zakazovali použitie násilia. Adresát rozkazu alebo zákazu, ktorý s týmto postupom nesúhlasil a nemal v úmysle ho rešpektovať, mohol vyhlásením svoj nesúhlas prejaviť a vzdialiť sa, a tým vyprovokovať žalobu dožadujúceho sa²⁸⁸.

Ďalej boli interdikty delené nasledovným spôsobom:

*Tertia divisio interdictorum in hoc est, quod aut simplicia sunt aut duplicia*²⁸⁹.

/Po tretie sa interdikty rozdeľujú podľa toho, že sú buď jednoduché alebo dvojité./

Jednoduché by sme mohli charakterizovať tak, že jedna strana bola žalobcom a druhá žalovaným²⁹⁰. Takúto povahu nachádzame pri všetkých interdiktach reštitutórných alebo exhibitórných. Žalobcom bol v tomto prípade ten, kto žiadal, aby bolo niečo prinesené alebo predvedené (*exhiberi*), prípadne navrátené (*restitui*). Žalovaným bol adresát tejto žiadosti.

Prohibitórne interdikty boli potom niektoré jednoduché, iné zas dvojité²⁹¹. Jednoduchými prikazoval prétor žalovanému, aby sa zdržal nejakého konania na posvätnom mieste alebo na brehu verejnej rieky²⁹² – žalobcom bol teda ten, ktorý žiadal aby sa niečo nestalo a žalovaným ten, čo sa pokúšal niečo vykonať. Gaius uvádza ako príklad dvojitých prohibitórných interdiktov *interdictum Utrubi* a *interdictum Uti possidetis*²⁹³. Prvý z nich za držiteľa hnutelnej veci určoval toho, kto v uplynulom roku držal vec dlhšie a do tejto doby sa zarátavala aj bezvadná držba predchádzajúcich držiteľov. Nechránil však držbu nadobudnutú vadným spôsobom. Druhý z nich sa využíval pri nehnuteľných veciach a ako držiteľa označoval toho, kto mal vec v držbe v okamihu vydania interdiktu a rovnako bola aj v tomto prípade vylúčená ochrana držby

²⁸⁸ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 151.

²⁸⁹ Gaius IV 156.

²⁹⁰ Gaius IV 157.

²⁹¹ Gaius IV 158.

²⁹² Gaius IV 159.

²⁹³ Gaius IV 160.

nadobudnutej vadným spôsobom²⁹⁴. Z uvedeného je možné vyvodit' záver že u dvojitých interdiktov, na rozdiel od jednoduchých, bolo postavenie sporových strán rovnaké. Každá strana teda preberala procesné postavenie ako žalobcu, tak aj žalovaného. Posledným rozdelením bolo rozlišovanie interdiktov podľa vecných kritérií na interdikty petitorne (týkali sa vlastníctva) a posesórne (týkali sa držby)²⁹⁵.

A ako prebiehalo samotné interdiktne konanie? Jeho priebeh môžeme rozdelit' do dvoch fáz – konanie o vydaní interdiktu a konanie o jeho právnej záväznosti. Prvá končila vydaním interdiktu a druhá znamenala ustanovenie sporu o jeho právoplatnosti²⁹⁶. Prvá fáza konania sa vyznačovala svojou jednoduchosťou. Obe sporové strany sa dostavili pred prétora (prípadne pred miestodržiteľa provincie), k čomu mohlo dôjsť aj v deň, kedy súdne konania neprebíhali (*dies nefasti*). Na žiadosť jednej strany (*interdictum postulare*) prétor udelil interdikt. Eventuálne sa tak mohlo stať až po vykonaní prípadného vyšetrovania (*causae cognitio*) prétorom, ktorý následne interdikt po jeho doplnení prípadnou obranou za spoluúčasti strán ústne vyhlásil (*interdictum reddere*). Namiesto jeho udelenia ho po svojej úvahe mohol samozrejme aj zamietnuť z obdobných dôvodov, aké viedli k zamietnutiu žaloby. Podobným spôsobom mohol zamietnuť aj navrhovanú obranu. Je nutné ešte dodať, že nevyhnutným predpokladom uplatnenia interdiktu bolo jeho uvedenie v prétorskom edikte²⁹⁷. Tento edikt (*edictum praetorium*, prípadne *edictum praetoris urbane*) uverejňoval prétor ešte pred svojím nástupom do funkcie. Obsahoval program činností prétora na celé jeho funkčné obdobie a jeho základom bolo všetko, čo prétor prevzal od svojho predchodcu (*edictum vetus*). K tomu však mohol doplniť podľa vlastného uváženia aj nové ustanovenia (*novum edictum*), vo výnimočných prípadoch ho tiež mohol doplniť z neočakávaného alebo naliehavého dôvodu (*edictum repentinum*). V edikte prétor vyhlasoval, ktoré procesné prostriedky hodlá pripúšťať. Jednalo sa hlavne o žalobné formule a tiež aj *exceptiones*, *stipulationes praetoriae*, *restitutio in*

²⁹⁴ SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo. Systém a instituce*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2011. 350 s. ISBN 978-80-7380-334-6, str. 125 a 126

²⁹⁵ BLAHO, P. – REBRO, K. *Římske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 151.

²⁹⁶ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 80.

²⁹⁷ SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, ss. 35 – 164, str. 91.

integrum, interdicta a iné²⁹⁸. Zostáva dodať, že súčasťou niektorých formulárov pre interdikty boli aj niektoré dovolené obrany²⁹⁹.

Jednoduchosť prvej fázy interdiktneho konania už nebola veľmi príznačná pre fázu druhú, v ktorej sa zisťovalo, či sú splnené podmienky interdiktu, resp. či žalovaný jednal proti ním stanovenej norme. Jediným prostriedkom vynútenia druhej fázy bolo konanie *per sponsionem*, v neskoršom období tiež aj *per formulam arbitrariam*.

Konanie *per sponsionem* nadväzovalo predovšetkým na *interdictum simplex* a najzložitejším sa javilo konanie o právnych podmienkach *interdictum duplex*³⁰⁰. V uvedenom konaní, ktoré prichádzalo do úvahy pre všetky druhy interdiktov sa rozhodovalo o ich správnosti ako o predbežnej otázke v spore zo stipulácie. Sporové strany uzavreli zmluvu – stipuláciu o peňažnom treste, ktorý postihoval toho, kto predniesol nesprávne tvrdenie. K tejto stipulácii prinútil strany sám prétor³⁰¹.

V porovnaní s konaním *per sponsionem* sa jednoduchším a priamočiarejším javilo neskoršie konanie *per formulam arbitrariam*. Nebolo dostupné ako všeobecná forma interdiktneho konania, prichádzalo do úvahy iba pri *interdicta restitutoria* a *exhibitoria*. Celkom výnimočne bola iniciatíva na strane žalobcu, ktorý po vydaní ústneho interdiktu žiadal od prétora tzv. *formula arbitraria*³⁰². Na jej základe potom arbiter, ak posúdil interdiktom stanovené podmienky ako splnené, vyzval žalovaného k dobrovoľnej reštitúcii alebo k predloženiu vecí, prípadne k náhrade škody pre neuposlušnosť výzvy. Ak podmienky interdiktu neboli naplnené alebo žalovaný splnil jeho výzvu, oslobodil ho.

V období kogničného procesu sa z interdiktov stali žaloby. Treba ešte poznamenať, že samotné interdikty mali verejnoprávne korene, nakoľko nimi pôvodne boli ako *res extra commercium* chránené napríklad chrámy alebo vodovody. Ďalšiu spojitosť

²⁹⁸ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 99.

²⁹⁹ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 81.

³⁰⁰ Viac v VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 81 a nasl.

³⁰¹ BLAHO, P. – REBRO, K. *Římske právo*. 3. vyd. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 152.

³⁰² Výzvu dobrovoľného plnenia.

s verejným právom nájdeme pri *interdictum aquae et ignis*. Tento inštitút rímskeho trestného práva (doslovne zákaz vody a ohňa) zakazoval tomu, čo odišiel do dobrovoľného vyhnanstva pobyť so spoluobčanmi a jeho dôsledkom bola aj strata občianstva³⁰³.

Ďalšou možnosťou, ktorú mohol prétor využívať, boli prétorské stipulácie (*praetoriae stipulationes* alebo tiež aj *cautiones*). Boli to bežné stipulácie³⁰⁴ známe z civilného práva³⁰⁵, ktoré prétor na žiadosť zainteresovaného nariadil niekomu uzavrieť pod hrozbou odopretia žaloby (*denegatio actionis*), uvedenia do držby (*missio in possessionem*), prípadne iného nepriaznivého dôsledku voči jeho osobe. Účelom stipulácií bolo predovšetkým zabezpečenie bezproblémového priebehu prvej fázy civilného súdneho konania *in iure*. Väčšina z nich požadovala nielen stipulačný sľub toho, kto mal poskytnúť záruku (*nudam promissionem*), ale aj poistenie toho sľubu ručiteľom (*satisfactionem*)³⁰⁶. Podľa účelu, ktorý mali zabezpečiť sa delili na niekoľko druhov. Garančné (*stipulationes cautionales*) alebo mimoprocesné stipulácie (*extraiudiciales*) mali zabezpečiť žalovateľnosť určitých nárokov. Procesné (*iudiciales*) nariadňoval sudca a slúžili procesným cieľom, napríklad tomu, že niekoho zaväzovali, aby sa dostavil na konanie *apud iudicem*. Uzatvárali ich všeobecné stipulácie (*communes*), ktoré mohol nariadiť magistrát aj sudca. Formuláre týchto stipulácií boli tak ako aj interdikty vyhlasované v prétorskom albume.

Navrátenie do predošlého stavu (*restitutio in integrum*) bol právny prostriedok, ktorým prétor po preskúmaní veci (*causa cognita*) eliminoval s určitou udalosťou spojené neblahé účinky *ius civile* tak, ako keby vôbec neboli nastali. Reštitúcia predpokladala, že pôsobením právnej normy bola spôsobená v konkrétnom prípade niekomu škoda, pričom postihnutý nemal k dispozícii žiadny prostriedok obrany voči vzniknutému stavu. Tento mimoriadny prostriedok súčasne predpokladal ešte

³⁰³ SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, ss. 35 – 164, str. 91.

³⁰⁴ Jednalo sa o najdôležitejší verbálny kontrakt zo začiatku klasickej doby. Týmto slávnostným ústnym sľubom si budúci veriteľ a dlžník vymieňali navzájom otázku a odpoveď, kedy veriteľ vo svojej otázke bližšie vymedzil predmet dlžníkovho záväzku. Dlžník odpovedal tým istým slovesom, ktoré vo svojej otázke použil veriteľ.

³⁰⁵ Bežné stipulácie bývajú označované však ako zmluvné (*stipulationes conventionales*), naproti tomu prétorské sa označujú ako stipulácie vynútené.

³⁰⁶ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 88.

existenciu závažného dôvodu (*iusta causa in integrum restitutionis*), ktorý si vyžadoval jeho použitie. Dôvodom reštitúcie bola hlavne nepľnoletosť. Jej dôvod bol daný v okamihu, kedy nepľnoletý uskutočnil kontrakt alebo urobil procesný úkon, následkom ktorého mu vznikla škoda. Ďalej to boli ospravedlniteľná neprítomnosť, donútenie, podvod, omyl, *capitis deminutio (minima)*³⁰⁷, scudzenie na škodu veriteľov a iné. Pred vydaním magistrátovho dekrétu, ktorým povoľoval alebo zamietal reštitúciu, tento celý vec najprv preskúmal. Ďalšie konanie o už raz zamietnutej reštitúcii už nebolo možné. Niekedy však na základe posúdenia veci namiesto reštitučného dekrétu povolil poškodenému žalobu. V takomto prípade potom poškodený uplatňoval pred sudcom žalobou svoj nárok na zrušenie dotknutého právneho jednania, resp. na odstránenie jeho účinkov, ktoré už nastali (*actio rescissoria*). Uvedená žaloba disponovala fiktívnou formulou, ktorá zabezpečovala žalobcovi to, čo by bol mal, ak by nedošlo ku skutočnosti tvoriacej reštitučný dôvod. Rozoznávame ešte reštitúciu *in rem* alebo *in personam* podľa toho, či pôsobila iba medzi stranami alebo aj voči tretím osobám³⁰⁸. V dobách kogničného procesu sa *restitutio in integrum* priblížilo žalobe³⁰⁹.

Uvedenie do držby, spomínané aj v nasledujúcej kapitole v súvislosti s výkonom rozsudku, poskytoval prétor oprávnenému za účelom zaistenia jeho nárokov tým spôsobom, že ho uviedol do detencie (v neskoršom období do držby) odporcových vecí. Jednotlivé veci (*missio in rem*) alebo celý majetok (*missio in bona*) sa do dispozície oprávneného dostali tak, že prétor povinnému pre prípad, že by chcel majetkom znovu disponovať, odopieral žalobu. Tento prostriedok prostredníctvom interdiktu a žaloby *in factum* poskytoval podporne aj ochranu voči povinnému a tretím osobám.

Rímske právo poskytovalo mnoho prostriedkov ktorými postihovalo svojvoľné vedenie sporov alebo popieranie nárokov³¹⁰. Povedľa nich mal žalovaný po svojom

³⁰⁷ Strata príslušnosti k agnátkej rodine (zmena príslušnosti).

³⁰⁸ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 87.

³⁰⁹ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 153.

³¹⁰ Napríklad *iusiurandum calumniae*, *sponsio* alebo zvláštne odsúdenie *in duplum*. Paralelu nachádzame aj v trestnom práve pri postihu úmyselného podania nepoctivej žaloby (po dohode s páchatel'om trestného činu), ktoré malo vylúčiť poctivého žalobcu a vyúst'ovalo do oslobodenia obžalovaného (*praevaricatio*). Podobne bolo postihované aj svojvoľné (bez magistrátovho súhlasu) upustenie od ožaloby (*tergiversatio*). Obžalovaný mohol trvať na pokračovaní trestného konania a po svojom oslobodení stíhať žalobcu.

oslobodení spod zjavne neopodstatnenej a šikanóznej žaloby k dispozícii aj *iudicium calumniae* na jednu desatinu žalovanej čiastky³¹¹.

Mimosúdne prostriedky prétora bývali v rámci *edictum praetorium* publikované hlavne v období rokov 250 – 80 pred. n. l., kedy podávali už úplný obraz vtedajšej právnej praxe. Konečné znenie ediktov predstavuje *edictum perpetuum Hadriani*. Ďalej už nedochádzalo k ich zmenám (povoliť ju mohol iba cisár), naďalej si však zachovávali značný význam až do justiniánskych reforiem, kedy došlo k ich zániku³¹². Navyiac však bola zachovaná možnosť vytvárania žaloby a námietky *in factum comptaet*.

4.3 *Coercitio* rímskych magistrátov pri trestnej represii

Jednotlivých páchatel'ov nebolo vždy žiaduce postihovať v konaní pred súdom. Je potrebné si uvedomiť, že súdne konanie pred komíciami nebolo jednoduchou záležitosťou (či už z organizačného alebo časového hľadiska – v mnohých prípadoch sa občania zúčastňovali vojnových výprav) a preto v početných prípadoch nastupoval aj mimosúdny postih obvinených. „Všetci magistráti s impériom, nie však iba oni, mohli postihovať páchatel'ov trestných činov priamo. Toto ich oprávnenie označované ako *coercitio* však nebolo neobmedzené a postupom doby bolo stále viac oslabované“³¹³. S výnimkou niektorých prípadov predstavovala *coercitio* disciplinárnu právomoc potrestať na základe vlastnej úvahy všetky prípady porušenia zákona. Bola to teda disciplinárna a vo svojej podstate neobmedzená (policajná) právomoc magistráta s impériom³¹⁴, medzi ktorých patrili okrem iných aj vojenský velitelia ako aj tribúni ľudu. Takéto oprávnenie rímskeho úradníka neupravovali zákony, ale sa spravovalo obyčajovým právom. *Coercitio* však malo aj svoje limity. Rímske občianstvo totiž poskytovalo svojmu nositeľovi široký rozsah oprávnení. Okrem aktívneho a pasívneho volebného práva (*ius suffragii* a *ius honorum*), práva účasti na náboženských úkonoch (*ius sacrorum*) a v oblasti súkromných práv najmä práva na uzavretie manželstva (*ius*

³¹¹ Gaius IV 175.

³¹² BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 99.

³¹³ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, str.323.

³¹⁴ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 62.

conubii) a práva obchodovať v najširšom zmysle (*ius commercii*), to bolo hlavne právo na odvolanie k celej rímskej obci proti rozsudku smrti (*ius provocationis*)³¹⁵. Práve posledne menované oprávnenie predstavovalo najvýznamnejšie obmedzenie *coercitio*, ktoré bolo možné využiť pre prípad uloženia trestu smrti alebo vysokej pokuty. Tento inštitút sa pokladal za jeden zo základných pilierov ochrany rímskeho občana pred svojvoľným výkonom represívnych (policajných) právomocí zo strany rímskych magistrátov. Ďalšou poistkou proti zneužitiu *coercitio* bolo právo úradníka zrušiť rozhodnutie svojho kolegu (či úradníka nižšej funkcie – *ius intercessionis*), prípadne sa bolo možné so žiadosťou o pomoc obrátiť na tribúnov ľudu.

Takéto obmedzenia neplnili iba funkciu záruky zneužívania oprávnení magistrátov s impériom, ale v konečnom efekte znamenali aj nebezpečenstvo pre samotných úradníkov pri zneužití ich právomocí. Ak bolo totiž ich rozhodnutie dočasne zrušené alebo prišlo k iniciácii provokačného konania, museli častokrát čeliť neblahým dôsledkom svojich rozhodnutí vo forme straty dôvery voličov vo svoju osobu pri kandidatúre do iného (a spravidla vyššieho) úradu. Aby eliminovali tieto pre nich nie veľmi žiadané následky, snažili sa nájsť rôzne poistky. Nech už išlo o zahájenie vyšetrovania na podnet súkromného žalobcu (*accusator*), alebo zvolanie neformálneho poradného orgánu (*consilium*), zámerom spravidla bolo zbavenie sa zodpovednosti za konečné rozhodnutie a jeho priame prenechanie ľudovému zhromaždeniu, ktoré bolo príslušné v prípade provokácie.

Nie všetky tresty však podliehali právu provokácie, tie nasledovné mohli rímski úradníci ukladať bez obmedzenia. Jednalo sa konkrétne o:

- pokutu (*multa*),
- väzenie (*deductio in vincula*),
- zadržanie alebo zabavenie vecí (*pignoris capio*)
- a telesné tresty, ktoré sa dali udeľovať do polovice 2. st. pred n. l. (*verberatio*).

³¹⁵ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 162.

Už v období kráľovstva existovali *duumviri (duoviri) perduellionis*, ktorí vytvárali konzulmi zriaďovanú mimoriadnu magistratúru. Predstavovali voľným uvážením konzulov menovaných mimoriadnych komisárov, na ktorých bola delegovaná právomoc v súvislosti s vedením vyšetrovania a potrestania úplne zjavných prípadov vlastizrady. Nie je možné ich však označiť ako sudcov, presnejšie by bolo nazývať ich vykonávateľmi trestu – po vyhlásení viny bol totiž vlastizradca bez súdneho konania popravený. V prípade existencie pochybností o vine obžalovaných sa pristupovalo k rozhodnutiu o vine v normálnom trestnom súdnom procese. Túto zvláštnu magistratúru nachádzame v rímskych dejinách až do 2. st. pred n. l.. V období republiky existovali aj *quaestores parricidii*, ktorí boli stálym úradom bez disponovania disciplinárnou (policajnou) právomocou. Ich úloha nespočívala vo výkone trestu, ale v príprave konania pred ľudovým zhromaždením, kde v prípade najťažších zločinov podávali aj žalobu. Niektoré pramene³¹⁶ im prisudzujú aj stíhanie, konkrétne trestného činu vraždy a neskôr aj otcovraždy (*parricidium*)³¹⁷.

Ako už bolo vyššie spomenuté, Rimania pokladali *ius provocationis* (známe aj ako *provocatio ad populum*)³¹⁸ za jedno zo svojich základných práv. Provokácia nebola prostriedkom na iniciovanie súdneho konania vo veci, predstavovala len možnosť zamedzenia zneužitiu disciplinárnej (policajnej) právomoci úradníka³¹⁹. Provokačné konanie zahájil rímsky občan tak, že vyslovil slovo „*provoco*“ (odvolávam sa), za ktorým nasledovalo prehlásenie „*cives Romanus sum*“ (som rímsky občan). Aj keď slovné spojenie „odvolávam sa“ mylne zvädza k dojmu, že sa jedná o iniciovanie odvolacieho konania ako ho poznáme dnes, nebolo tomu tak. Rozhodnutie magistráta v rámci *coercitio* nebolo súdnym rozhodnutím v pravom zmysle slova. Právo provokácie slúžilo na ochranu pred možným zneužitím moci a napriek jeho pôvodne

³¹⁶ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 62.

³¹⁷ Vražda (*parricidium*), neskôr vražda vlastného otca alebo iného predka patrila medzi najstaršie *crimina publica*.

³¹⁸ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 227.

³¹⁹ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, str. 10.

politickej motivácii predstavovalo právny inštitút. Vyčerpávajúci výklad k vzťahu medzi *coerticio* a ochranou pred zneužitím úradu podáva Cicero:

*Iusta imperia sunt, isque cives modeste ac sine recusatione parento. Magistratus nec oboedientem et in noxium civem multa vinculis verberibusve coerceto, ni par maiorve potestas populusve prohibessit, ad quos provocatio esto. Cum magistratus iudicassit inrogassitve, per populum multae poenae certatio esto. Militiae ab eo qui imperabit provocatio ne cesto, quodque is qui bellum geret imperassit, ius ratumque esto*³²⁰.

/Nech tu existujú také zvrchované authority a nech ich občania počúvajú bez zdráhania a skromne. Úradník nech stíha neposlušného a previnivšieho sa občana a to pokutou, spútaním alebo zbičovaním, pokiaľ mu nezabráni právomoc úradníka rovnakej hodnosti alebo vyššieho alebo ľud, ku ktorému je možnosť odvolania. Keď úradník vynesie rozsudok alebo zaháji vyšetrovanie, nech sa o pokute alebo treste rozhodne jednaním na ľudovom zhromaždení. Občanovi slúžiacemu vo vojsku nech nie je umožnené odvolať sa proti tomu, kto vydá rozkaz, a to, čo nariadi veliteľ, nech je platným právom./

Je iba pochopiteľné, že uvedené právo nebolo povolené vojakom. Veľmi ťažko by táto eventualita bola zlučiteľná s disciplínou, ktorá panovala v rímskych légiách. Aj dnes sú nakoniec niektoré práva občanov slúžiacich v ozbrojených zboroch obmedzené. Neboli ním viazané ani mimoriadne magistratúry a diktátor a ďalej rovnako aj trestné činy ktoré mali skôr sakrálny ako kriminálny charakter. Uplatnenie provokácie bolo limitované pojmom „*domi*“, ktorý značil vzdialenosť 1000 krokov od Ríma.

Tento systém bol založený niekoľkými zákonmi a nepanuje presná zhoda ohľadom jeho vzniku. Prvým zákonom bola *lex Valeria de provocatione* z roku 509 pred n. l.,

³²⁰ Cic. De leg. III, 3 Marcus (Nasledujúci preklad prevzatý z SKŘEJPEK, M. – FALADA, D. – KUKLÍK, J. *Exegesis. Výklad právních textů*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 85 s. ISBN 978-80-7380-088-8.)

nasledovaná *lex Valeria Horatia de provocatione* z roku 449 pred n. l. a *lex Valeria de provocatione* z roku 300 pred n. l., ktoré určili základný rámec tohto inštitútu³²¹. Ďalšie tri zákony z 2. st. pred n. l. (*leges Porciae*), zakazovali bičovanie a následnú popravu rímskeho občana, ktorý sa odvolal k ľudu a tiež do budúcnosti zakazovali zriaďovanie magistratúr, ktoré by právu provokácie nepodliehali. Pre úradníka, ktorý by k právu provokácie neprihliadol, bol stanovený trest smrti. O tom, že sa vyššie uvedené nedodržiavalo vždy, svedčí aj fakt, že jedným z hlavných bodov Cicerovej obžaloby proti Verrovi bolo obvinenie, že práva provokácie pri svojom pôsobení na Sicílii voči jednému rímskemu občanovi nedbal³²². Zostáva iba dodať, že pri pokute boli príslušné tribútne a pri treste smrti centuriátne komície a že po odpadnutí komiciálneho procesu stratila provokácia svoj hlavný zmysel³²³.

³²¹ Viac v SKŘEJPEK, M. *Poodkryté tváře římského práva*. 1.vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2006. 198 s. ISBN 80-903609-3-9, str. 32.

³²² Cic. In Verr. V 63.

³²³ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X, str. 227.

5. Typický prípad rozdielu medzi súkromným a verejným procesom – súkromný a verejný výkon rozsudku

Po vynesení odsudzujúceho rozsudku nasleduje aj v súčasnosti jeho výkon. Civilné procesné právo dáva možnosť na dobrovoľné splnenie deklarovanej alebo konštituovanej povinnosti, a až v prípade keď sa tak nestane, dochádza za zákonom stanovených podmienok k jeho nútenému výkonu. Po nadobudnutí právoplatnosti odsudzujúceho rozsudku v trestnom procesnom práve nastupuje výkon trestu. O tom, ako tento proces prebiehal v antickom Ríme, vypovedá táto kapitola. Účelom, ktorý sleduje, je, ako už názov napovedá, poskytnutie typického príkladu rozdielu medzi civilným a trestným procesom. Výkon rozhodnutia v civilnom a trestnom práve sleduje iný cieľ. V rímskom trestnom práve je to, tak ako aj v súčasnosti, ochrana spoločnosti pred páchatel'mi trestných činov, zabrániť páchatel'ovi v páchaní ďalšej trestnej činnosti, vytvorenie podmienok na prevýchovu odsúdeného, odradzovanie ostatných od páchania trestných činov a vyjadrenie morálneho odsúdenia páchatel'a spoločnosťou³²⁴. V civilnom práve ide oproti tomu najmä o splnenie judikovanej povinnosti. Tiež tu však nachádzame určité spojitosti. Pri výkone rozhodnutia na telo dlžníka vidíme, že tieto rozsudky určite výchovne pôsobia na ďalších členov spoločnosti tým, že ich nabádajú k plneniu záväzkov. Pri rozsudkoch prvých *quaestiones perpetuae* vo veci vydierania provinčného obyvateľ'stva správcami provincii ide o náhradu škody, ktorú svojim konaním spôsobili³²⁵.

5.1 Výkon odsudzujúceho rozsudku v rámci súkromného procesu

Po vydaní odsudzujúceho rozsudku v rámci legisakčného procesu prichádzalo do úvahy použitie exekučnej *legis actio per manus iniectioem*. Literatúra síce udáva aj možnosť použitia *legis actio per pignoris capionem*³²⁶, túto však môžeme ťažko pokladať za exekučnú legisakciu. Spochybňoval ju už Gaius, ktorý ju síce medzi

³²⁴ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné 1, Všeobecná časť*. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2010. 532 s. ISBN 978-80-8078-308-2, str. 354.

³²⁵ Podľa *lex Calpurnia*.

³²⁶ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 127.

legisakcie, ako už bolo uvedené, zarad'oval (uvádza päť legisakcií)³²⁷, následne ale píše, že ju niektorí rímski právnici spochybňujú – z môjho pohľadu sa stotožňujem s tým, že *legis actio per pignoris capionem* medzi formy výkonu rozsudku nepatrí a preto ju ďalej neuvádzam³²⁸.

Vráťme sa ale k prvej (presnejšie povedané jedinej) exekučnej legisakcii. Na túto tému v dvoch fragmentoch Zákona XII tabúl' nachádzame nasledovné:

AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS XXX DIES
IUSTI SUNTO³²⁹.

/Tým, ktorí uznali dlh a boli riadne odsúdení, nech je daných
zákonných tridsať dní./

POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO³³⁰.

/Až potom nech je položená ruka. Nech ho vedie pred súd./

Z uvedeného vyplýva, že odsúdenému dlžníkovi zákon poskytoval tridsaťdňovú lehotu na dobrovoľné splnenie nároku a vyhnutie sa exekúcii. Platilo to nielen v prípadoch, kedy bol rozsudok vydaný na konci fázy *apud iudicem*, ale aj keď došlo k uznaniu žalobcovho nároku v konaní *in iure* pred prétorom. Pritom výraz „*manus iniectio*“ by sa dal doslovne preložiť ako „položenie ruky“, ktoré symbolizovalo zmocnenie sa tela neplatiaceho dlžníka. A pretože tak veriteľ nemohol urobiť kdekoľvek, vyžadovala sa účasť predstaviteľa súdnej moci – prétora. Podľa druhého fragmentu vidíme, že tak ako pri prvom jednaní *in iure*, aj tu si prítomnosť dlžníka musel veriteľ, ktorý uspel v predchádzajúcom súdnom spore, svojpomocne zabezpečiť vlastnými prostriedkami.

³²⁷ Gaius IV 12.

³²⁸ Gaius IV 29.

³²⁹ III 1.

³³⁰ III 2.

Na vymáhanie dlžného plnenia priznaného súdnym rozsudkom slúžila v prvom rade *legis actio per manus iniunctionem*, použiteľná v prípade, v ktorom tak ustanovoval zákon³³¹, ako napríklad *lex duodecim tabularum* pri žalobe z rozsudku (*actio iudicati*).

Cieľom tejto legisakcie bolo zabezpečenie exekúcie na osobu dlžníka, lepšie povedané, pôvodne na jeho telo³³². Veriteľ položil, formálne prednesúc nesplnenie rozsudku v zákonom určenej lehote, ruku na dlžníka, čím sa ujímal moci nad jeho osobou. Ďalší postup bol taktiež upravený v zákone:

NI IUDICATUM FACIT AUT QUIS ENDO EO IN IURE
VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO AUT NERVO AUT
COMPEDIBUS, XV PONDO, NE MAIORE, AUT SI VOLET
MINORE VINCITO³³³.

/Ak nesplní rozsudok a nikto sa na súde za neho nezaručí, nech ho odvedie so sebou, spúta ho buď povrazom alebo okovami vo váhe 15 libier, nie ťažšími, alebo, ak bude chcieť, ľahšími./

SI VOLET SUO VIVITO, NI SUO VIVIT, QUI EUM VINCTUM
HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO, SI VOLET PLUS
DATO³³⁴.

/Ak chce, nech žije zo svojho, ak nežije zo svojho, nech ten, kto ho drží v putách, mu dáva každý deň libru múky. Pokiaľ chce, nech dáva viac./

TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO, SI PLUS MINUSVE
SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO³³⁵.

³³¹ Gaius IV 21.

³³² BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 126.

³³³ III 3.

³³⁴ III 4.

³³⁵ III 6.

/Tretieho trhového dňa nech rozsekajú na časti. Ak si useknú viac či menej, nech im to neškodí./

Na základe prvého fragmentu vidíme, že poslednou dlžníkovou možnosťou, ako sa vyhnúť takémuto tvrdému postihu bola niekoho (*vindex*) záruka. Táto spočívala v zaplatení (*manum depellere*) dlžoby. Ak teda nedošlo k úhrade dlhu, práve pririekol dlžníka veriteľovi, ktorý si ho odviedol a mohol ho 60 dní držať a súčasne aj živiť, pokiaľ tak neurobil sám dlžník alebo niekto iný. Vidíme tiež, že Zákon XII tabúl pamätal aj na minimálnu dávku potravy a stanovoval aj najväčšiu prípustnú váhu okov. Ďalej bol veriteľ povinný trikrát po sebe v trhový deň predviesť dlžníka pred prétora kde verejne oznámil, pre akú sumu ho väzní. Ak ani na tretí trhový deň nikto dlžníka nevyplatil mohol ho veriteľ zabiť, alebo aj predať do otroctva (*trans Tiberium* – za Tiber, teda do cudziny)³³⁶. Zaujímavosťou je znenie posledne citovaného fragmentu. Jeden z výkladov je ten, že v prípade viacerých veriteľov mohli títo rozsekať telo dlžníka na časti. Podľa O. Sommera však bola vyslovená aj nie úplne nepravdepodobná domnienka, že tu nešlo o rozsekanie dlžníkovho tela, ale o rozdelenie majetku (*sectio bonorum*), a tým pádom o počiatky konkurzného konania³³⁷. Tvrdosť výkonu rozhodnutia na osobu dlžníka v roku 326 pred n. l. zmiernila *lex Poetelia Papiria de nexis*, ktorá dlžníckeho otroctva zakazovala. Dlžník si svoj dlh mohol odpracovať, nesmel byť však už držaný v putách alebo v domácom väzení³³⁸.

Pôsobnosť *legis actio per manus iniunctionem* bola neskôr rozšírená aj na iné prípady. Prípustná bola proti tomu, za koho rukojemník (*sponsor*) zaplatil jeho dlh a ten mu v lehote šiestich mesiacov zaplatenú peňažnú čiastku nevrátil³³⁹. V uvedenom prípade a pri žalobe z rozsudku nebolo dovolené položenú ruku veriteľa odstrániť (*manum sibi depellere*) a domáhať sa súdneho konania o oprávnenosti jeho nároku (*pro*

³³⁶ III 5.

³³⁷ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 140.

³³⁸ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s. ISBN 80-7179-123-7, str. 9.

³³⁹ Gaius IV 22.

se lege agere). Dlžníci v ďalších ostatných prípadoch tak urobiť mohli³⁴⁰ na základe *lex Vallia*³⁴¹. Potom nasledoval súdny spor na určenie oprávnenosti pohľadávky veriteľa³⁴².

Časom sa spolu s nedostatkami legisakčného procesu začali ukazovať aj nevýhody osobnej exekúcie. Nešlo iba o jej nedôstojnosť, začala sa stávať aj nepraktickou. Veď taký rozľahlý štátny útvar, aký v tom čase už Rím zaiste bol, poskytoval pre povinného mnoho možností na ukrytie, čím sa exekúcia stávala prakticky nemožnou. Aj z toho dôvodu spolu so zavedením formulového procesu došlo tiež k zmene pohľadu na exekučné konanie. Bolo už spomenuté, že v konaní *per formulas* znel výrok rozsudku vždy na peňažnú čiastku. Stále bola síce ešte nejaký čas dostupná aj pôvodná osobná exekúcia³⁴³, prétor však vo svojom edikte vytvoril celý rad ďalších možností, v ktorých už však išlo o postih dlžníkovho majetku. Išlo hlavne o:

- univerzálnu majetkovú exekúciu (*bonorum venditio*),
- *cessio bonorum*,
- *distractio bonorum*³⁴⁴.

Postup po vznesení rozsudku vo formulovom procese pri využití už spomínanej osobnej exekúcie v zjemnenej forme bol nasledovný - žalovanému bolo najprv poskytnutých zákonných 30 dní na dobrovoľné zaplatenie rozsudkom určenej kondemnačnej sumy. Pre prípad, že by povinný túto finančnú čiastku nezaplatil, mohol veriteľ, ak ho chcel k zaplateniu donútiť, využiť exekučnú žalobu (*actio iudicati*)³⁴⁵. Spôsob jej uplatnenia bol v podstate totožný s postupom pri podávaní štandardnej žaloby. Žalobca oznámil povinnému svoje rozhodnutie žalovať ho za nesplnenie rozsudku a vyzval ho, aby sa dostavil na konanie *in iure* pred prétorom. Tu spravidla povinný uznal rozsudok (*confessio in iure*) a magistrát povolil exekúciu. Tak ako pri

³⁴⁰ Gaius IV 25.

³⁴¹ Ďalšie možnosti, v ktorých bolo možné využiť legisakciu *per manus iniectioem*, popisuje Gaius (Gaius IV 22. až 25.).

³⁴² VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s., str. 22.

³⁴³ Teraz vo svojej zmenenej forme – magistrát pririekol dlžníka veriteľovi (*addictio*) a rozkázal, aby bol dlžník odvedený do väzby.

³⁴⁴ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 141 – 145.

³⁴⁵ BLAHO, P. – REBRO, K. *Římske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 141.

ostatných žalobách sa žalovaný mohol brániť, napríklad tým, že veriteľovi medzitým čiastočne alebo úplne zaplatil. Ak sa jeho procesná obrana javila ako oprávnená, prétor žalobu odmietol, alebo do formule zapracoval námietku povinného a poverenie pre sudcu na odsúdenie alebo oslobodenie spod žaloby. A pretože bolo v záujme štátnej správy, aby nedochádzalo k bezdôvodnému predlžovaniu súdnych sporov (*infinitio*), kondemnačná suma znela na dvojnásobok sumy z pôvodného rozsudku. Rozsudok mohol byť oslobodzujúci alebo odsudzujúci. Prvému z nich niektoré pramene prisudzujú praktické plnenie funkcie odvolania³⁴⁶. Asi by však bolo vhodnejšie spresnenie v tom zmysle, že umožňoval nastúpenie obdobných účinkov, s jedným podstatným rozdielom. V uvedenom prípade síce došlo k oslobodeniu povinného, nebol to však on, kto celé konanie inicioval. Túto iniciatívu musela vyvinúť protistrana. Inštitút odvolania sa v rímskom procesnom práve nakoniec objavuje až v dobách konaní *extra ordinem*. Následkom odsudzujúceho rozsudku bolo, že si žalobca so súhlasom magistráta mohol odsúdeného odvieť a držať ho v súkromnej väzbe, pokiaľ si tento svoj dlh neodpracoval, alebo za neho niekto nezaplatil.

Koncom republiky sa na základe iniciatívy prétora (pravdepodobne Publia Rutilia³⁴⁷) ujala aj majetková exekúcia. Pôvodne bola určená pre prípady, kedy nebolo možné vykonať osobnú exekúciu. Neskôr, keď sa stala štandardnou formou exekúcie, veriteľ mohol v konaní žiadať podľa vlastného uváženia o uspokojenie svojho nároku exekúciou na osobu, majetok, alebo súčasne na osobu aj na majetok odsúdeného dlžníka. Rozhodujúci bol pritom typ procesu, pre ktorý sa veriteľ rozhodol.

Pre univerzálnu majetkovú exekúciu (*bonorum venditio*) bolo charakteristické zabavenie a predaj celého majetku dlžníka, čo vyúsťovalo do jeho nečestnosti (*infamia*)³⁴⁸. Tento inštitút by dnes bolo možné prirovnať riešeniu dlžníkovho úpadku konkurzom podľa insolvenčného zákona³⁴⁹, ku ktorému dochádza v prípade fyzickej osoby ktorá nemá dlhy z podnikania skôr výnimočne. Oproti tomu v Ríme bol konkurz pravidelným spôsobom exekúcie rozsudku vydaného vo formulovom procese

³⁴⁶ BLAHO, P. – REBRO, K. *Rímske právo*. 3.vyd. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X, str. 141.

³⁴⁷ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s, str.74.

³⁴⁸ Nečestnosť – postihnutie cti, ktoré vyvolávalo právne následky.

³⁴⁹ § 244 a nasl. zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a spôsoboch jeho řešení (insolvenční zákon).

a postihoval celý dlžníkov majetok za účelom rovnomerného uspokojenia všetkých jeho veriteľov, vrátane tých, ktorí svoje pohľadávky žalobou ešte neuplatnili. Na žiadosť veriteľa mu teda prétor priznal držbu majetku dlžníka (*missio in bona*), účelom ktorej bola správa a dohľad nad týmto majetkom (*custodia*). Ďalej bol veriteľ oprávnený k verejnému vyhláseniu tejto skutočnosti (*proscriptio*) v záujme toho, aby sa aj ďalší veritelia mohli pripojiť k už zahájenému konaniu. Po tridsiatich dňoch³⁵⁰ sa dlžník stával *infamis*. Ak bolo potrebné za účelom správy tejto majetkovej podstaty vykonať v súvislosti s ňou nejaké právne jednania (napr. podať žalobu), vykonával túto správu dosadený opatrovník (*curator bonorum*). Po zvolaní všetkých veriteľov si títo spomedzi seba zvolili jedného, ktorý sa mal postarať o predaj konkurznej podstaty (*magister bonorum*) a v lehote desiatich dní³⁵¹ predat' dlžníkov majetok ako celok vo verejnej dražbe tomu, kto sľúbi veriteľom zaplataenia najväčšieho percenta ich pohľadávok (*bonorum emptor*). Kupujúci sa pokladal za univerzálneho nástupcu dlžníka. Niektoré pohľadávky boli privilegované a bolo ich potrebné uspokojiť v plnej výške (napr. pohľadávky štátu).

Rímske právo poskytovalo dlžníkom aj inštitút, pomocou ktorého bolo možné osobnej exekúcii zabrániť. Jednalo sa o *cessio bonorum*, zavedené *lege Iulia de cessione bonorum* z roku 17 pred n. l., ktoré umožnilo uniknúť nielen osobnej exekúcii, ale aj zneuctievajúcemu predaju majetku tak, že dlžník svoj majetok dobrovoľne odstúpil veriteľom. Nenastupovala tu následne *infamia* a podmienkou bolo tiež schválenie *cessio bonorum* magistrátom.

Singulárna exekúcia (*distractio bonorum*), tak ako mnoho ďalších inštitútov v procesnom práve, vznikla pôvodne ako výnimočný prostriedok. Pôvodne bola možnosť jej využitia povolená iba pre senátorov. Spočívala v exekučnom predaji jednotlivých kusov majetku dlžníka kurátorom dosadeným na žiadosť veriteľov. Ani teraz nenastávala *infamia*. Neskôr bola táto výsada rozšírená aj na osoby právom obzvlášť chránené – nedospelých a choromyseľných³⁵². Magistrátom dosadený kurátor

³⁵⁰ V prípade, že sa jednalo o predĺženie pozostalosti, to bolo pätnásť dní.

³⁵¹ Ak išlo o pozostalosť do piatich dní.

³⁵² VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s, str.78.

speňažil potom jednotlivé kusy dlžníkovho majetku do výšky pohľadávok veriteľa. Po ich uspokojení zostávajúcu časť majetku dlžníkovi vrátil³⁵³.

V dobách *cognitio extra ordinem* prichádzala do úvahy exekúcia na osobu, alebo na vec (majetok). Osobná bývala využívaná hlavne pokiaľ išlo o nemajetných, súkromné väzenia však boli postupne nahrádzané štátnymi. Ak znel rozsudok na reálne plnenie, o jeho výkon sa starali súdni zriadení (*manu militari*)³⁵⁴. Majetková exekúcia bývala spravidla singulárna a realizovala sa vo forme zmocnenia sa určitých vecí (*missio in rem*), alebo pomocou zriadenia sudcovského záložného práva (*pignus in causa iudicati captum*). Na návrh veriteľa mohlo dôjsť aj k zabaveniu celého dlžníkovho majetku (išlo teda o univerzálnu majetkovú exekúciu), tento majetok však súdni zriadení už nespeňažovali ako celok (*venditio bonorum*), ale po jednotlivých kusoch (*distractio bonorum*). Súdni zriadení zabavovali v prvom rade hnutelné veci a až potom prichádzali na rad pozemky. Samotný predaj sa uskutočňoval verejnou dražbou po dvoch mesiacoch od zriadenia uvedeného záložného práva.

5.2 Osudzujúci rozsudok a trestné právo

Systém trestov sa v rímskom práve vyvíjal počas celého obdobia trvania Ríma. Na počiatku môžeme sledovať veľký vplyv náboženstva a zvykov predkov (*mores maiorum*). Trestné činy sa neposudzovali ako útok na život, zdravie alebo majetok jednotlivca, ale ako porušenie akejsi zmluvy ľudí a bohov (*pax deorum*). Narušenie takéhoto mieru potom podľa Rimanov nevyvolávalo boží hnev iba voči páchatel'ovi, ale proti celej spoločnosti. Primárnym účelom trestnej represie nebolo potrestanie páchatel'a ako takého, ale predovšetkým obnovenie pokojného spoluzitia medzi bohmi a obyvateľmi Ríma. Činov ohrozujúcich tento súlad a vyžadujúcich si priamy zásah štátu nebolo spočiatku mnoho, preto štát na počiatku zasahoval iba minimálne. Postih mnohých činov bol zverený do právomoci otcov rodín, ktorí mohli vyšetrovať trestné činy a po porade s domácim súdom (*iudicium domesticum*) vydávať „rozsudky“, a tiež ich aj vykonávať, prípadne dohliadať na ich výkon. *Pater familias* mal právomoc nad

³⁵³ Ulp. D.42,4,7,11.

³⁵⁴ SOMMER, O. *Učebnice súkromného práva rímskeho, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5, str. 155.

osobami podriadenými jeho otcovskej moci a odsúdiť ich mohol dokonca až na trest smrti.

Pre prípad závažného porušenia náboženských pravidiel (*scelus inexpiabile*) už nebolo také ľahké odčiniť toto konanie a dosiahnuť rovnováhu s bohmi. Páchateľ zodpovedal priamo svojou osobou a majetkom a následný trest sa označoval ako *supplicium*. Rovnaký výraz sa v neskoršej dobe používal v zmysle trestu smrti. Tento sakrálny trest mohol mať dve formy. Prvá z nich (*consecratio capitis et bonorum*) vyúsťovala do odovzdania páchatel'a bohu, ktorý bol urazený. Týkalo sa to tiež jeho majetku. Ďalej už nebol pod ochranou rímskeho štátu a bol ponechaný napospas božej pomste. V konečnom dôsledku to znamenalo nútený odchod z Ríma. Pri jeho návrate ho mohol ktokoľvek beztrestne zabiť. Týmto spôsobom sa trestali osoby, ktoré porušili chránené vzťahy v rímskej rodine³⁵⁵. Postih býva označovaný slovným spojením „*sacer esto*“ – je zasvätený. Druhým prípadom, ktorý predstavoval priamy výkon spravodlivosti je *duo necari*. Nečakalo sa, či na páchatel'a v budúcnosti dopadne boží trest, spoločnosť ukončila jeho existenciu hneď. Takto boli postihovaní páchatelia (napr. nočných krádeží) obesením³⁵⁶. Existovali však aj zločiny voči štátu. Nechýbalo tu síce náboženské pozadie, ustupovalo však do ústrania. Najzávažnejším z týchto trestných činov bola vlastizrada – *proditio*. Trestom za ňu bolo ubíčovanie k smrti po zavesení na strom. Ďalšou skupinou boli trestné činy spáchané pri službe v armáde³⁵⁷, pri ktorých nasledovalo bičovanie a sťatie sekerou. Tieto tresty boli využívané už počas kráľovstva.

Pri komiciálnom procese, nazývanom aj *iudicium populi*, patrili k najzávažnejším trestným činom vlastizrada, podnecovanie nepriateľa proti vlasti (*proditio*). Stíhali ho tak, ako aj v období kráľovstva *duumviri perduellionis*. Objavila sa aj ďalšia skutkova podstata – snaha o znovuoobnovenie kráľovstva (*affectatio regni*), ktorú stíhali tribúni ľudu. Za ňu prináležal páchatel'ovi trest smrti, ktorý postihoval aj vraždu, mágiu a zradu

³⁵⁵ Mohlo sa napríklad jednať o muža, ktorý predal svoju manželku. Rovnaký trest postihoval tiež odstránenie medzníkov medzi pozemkami.

³⁵⁶ Pochovaním za živa bola potrestaná kňažka bohyne Vesty, ktorá prišla o panenstvo. Toho, kto zverejnil nejaké náboženské tajomstvo, očakávala *poena cullei* (ktorá je spomenutá nižšie), v ďalšom období vyhradená otcovrahom.

³⁵⁷ Dezercia, prebehnutie k nepriateľovi, zrada spojencov a podobne.

klienta³⁵⁸. Postihované boli stále aj prehrešky Vestálok, z ktorých najzávažnejším bola opäť strata panenstva. Táto bola rovnako ako v predchádzajúcom období pochovaná zaživa a jej zvodca bol ukrižovaný. Tribúni ľudu si riešili útoky voči ich osobám na tribútnom zhromaždení sami. Zostrený trest smrti³⁵⁹ sa ukladal za vojenské trestné činy, o čom rozhodovali velitelia. K naplneniu skutkovej podstaty mohlo dôjsť predajom zbraní nepriateľovi, opustením strážneho stanovišťa alebo opevnenia, miesta v bojovej formácii, prípadne prebehnutím k nepriateľovi³⁶⁰. V rámci *coertitio* boli trestané drobnejšie priestupky, napríklad porušenie verejných hygienických noriem. Zákon XII tabúl tiež postihoval vedomé vynesenie nesprávneho rozsudku súkromným sudcom³⁶¹ a svedok, ktorý podal falošné svedectvo, bol potrestaný dokonca zvrhnutím z Tarpejskej skaly³⁶².

Trestami v rámci systému *quaestiones perpetuae* boli pokuta, či *interdictio aquae et ignis*. Najvyšší trest – smrť, bývala rozsudkom v prípadoch vraždy blízkeho príbuzného (*parricidium*). Tento trest nepodliehal provokácii, pretože nebol vyneseny na základe impéria, teda v rámci *coercitia*³⁶³. Rôzne druhy trestu zhanobenia (*infamia* – napr. strata *ius honorum*), prípadne dočasný exil, predstavovali penalizáciu za *crimen ambitus* (volebná korupcia) a s ním úzko spätý *crimen sodalitorum* (obchodovanie s volebnými hlasmi)³⁶⁴. V prípade *crimen maiestatis* (zneužitie právomocí, resp. nárokovanie si väčších práv, než dotyčnému z titulu funkcie prináležia) išlo často len o odstraňovanie nepohodlných politikov tribúnmi ľudu, čo však ukončil Sulla vytvorením špeciálnej poroty pre tento čin. Špecifickým prípadom *crimen maiestatis* bol *crimen vis* (násilie), ktorý zaviedol Plautiov zákon. Smrť hrozila tomu, kto sa dopustil útoku na ľudové zhromaždenie, resp. kto by s použitím násilia rušil jeho zasadnutie. Sulla postihoval aj falšovateľov všetkého druhu (*crimen falsi*). Na trest smrti boli odsúdení falšovatelia mincí aj závetov. Pred rovnakou porotou boli súdení aj

³⁵⁸ VIII 21.

³⁵⁹ Umlátenie alebo ukameňovanie.

³⁶⁰ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. Vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 329 s.

³⁶¹ X 3.

³⁶² VIII 23.

³⁶³ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 330 s.

³⁶⁴ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 330 s.

falošní svedkovia (tresty boli fixné, takže dotyčných mohol postihnúť rovnaký trest ako pôvodných obžalovaných). Pokutou sa trestal trestný čin *plagium*, ktorý spočíval v zotročení slobodného, či prisvojovania si moci nad cudzím otrokom. Samostatná porota bola zriadená pre súdenie úkladných vrahov a travičov na základe zákona *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, podľa ktorého bol trestným činom nielen dokonaný čin, ale aj jeho príprava, vrátane pokusov a konšpirácie. Na základe tejto normy boli trestaní aj lúpežníci, trestom bol exil. Počas Sullovej vlády sa podľa tohto zákona posudzovalo aj *parricidium*³⁶⁵.

V systéme *iudicia publica* nebolo trestom väzenie, aj keď obvinení mohli byť ponechaní vo väzení na neurčitý čas. V ranom princípáte sa stala bežným trestom pre neurodzených (*humiliores*) nútená práca, ktorá so sebou prirodzene prinášala obmedzenie slobody³⁶⁶. Bežným bolo využívanie práva na dobrovoľný odchod do vyhnanstva (*ius exilii*), aj keď v posledných rokoch republiky sa exil, resp. *interdictum aquae et ignis*, stal samostatným trestom³⁶⁷.

Zvláštnou kapitolou boli tresty za *crimen repetundarum* (vydieranie provianciálov správcom provincie počas výkonu úradu). Počas trvania republiky bol tento trestný čin upravený postupne takmer desiatimi zákonmi (z toho prvá bola *lex Calpurnia*) a vykazoval ako verejnoprávne, tak súkromnoprávne prvky. Podľa *lex Calpurnia* nebola v tomto prípade využívaná žaloba, ale *legis actio sacramentis*, podľa čoho rozsudok mohol znieť len na *simplum*, teda vrátenie predmetnej čiastky, alebo vyplatenie hodnoty veci v peniazoch. Časom bol trest sprísnený na *duplum* (dvojnásobok), čo Sulla opäť zmiernil na *simplum*. Koncom republiky sa tento trestný čin spájal s vylúčením zo senátu a zákazom budúcej politickej angažovanosti (snahy uchádzať sa o akékoľvek úrady)³⁶⁸.

³⁶⁵ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 332 s.

³⁶⁶ ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6, 6 s.

³⁶⁷ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, 330 s.

³⁶⁸ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, str. 332.

Pred Sullom znamenal najťažší trest (*poena capitis*) jednoducho smrť, bez bližšej špecifikácie vykonania rozsudku - na odsúdenie stačilo zvolanie *capite puniatur* – „nech je najťažšie potrestaný“. Sulla a neskôr po ňom aj Caesar nahradili vlastnú, bezodkladnú popravu zákazom vody a ohňa³⁶⁹.

Je potrebné podotknúť, že rímske právo poskytovalo páchatel'ovi trestného činu aj možnosť vyhnúť sa trestu odchodom do vyhnanstva (*ius exilii*)³⁷⁰. Obžalovaný tak mohol urobiť do sčítania hlasov. Polybius uvádza aj miesta kam bolo možné odísť – Neapol, Palestrinu, Tibur, prípadne aj iné miesta, s ktorými mal Rím uzatvorené zmluvy. Odchod bol využívaný aj v prípade, kedy sa neočakával hrdelný trest. V roku 171 pred n. l., Furius a Matienus obvinení z vydierania, trestom za čo bolo peňažné odškodnenie, odišli do Palestriny a Tiburu³⁷¹. V roku 476-5 pred n. l. Titus Menenius, obvinený z vydierania, nebol potešený zo zmeny ťažkého trestu na pokutu – nevydržal poníženie (*ignominia*), ochorel a zomrel³⁷². A v roku 391 Camilius, ktorý čelil trestu (pokute) 15000 *asses*, odišiel do exilu napriek záruke jeho klientov, ktorí sa ponúkli, že za neho zaplatia pokutu³⁷³. Dobrovoľný exil nebol upravený žiadnym zákonom, jednalo sa skôr o konvenciu. V neskoršom období už dobrovoľné vyhnanstvo nepredstavovalo možnosť ako sa vyhnúť trestnej represii, ale nadobudlo podobu samostatného trestu, ktoré malo dve formy. Miernejšie, *relegatio*, prikazovalo miesto pobytu alebo naopak zákaz pobytu na určitom mieste. Bolo ho možné uložiť tiež na určitú dobu a nebolo spojené so stratou majetku a občianstva. *Deportatio* bolo oproti tomu vždy doživotné a odsúdený strácal majetok aj občianske práva.

Na počiatku cisárstva, principátu, došlo k zmene pohľadu na trestanie páchatel'ov. Trestný postih páchatel'a už ďalej neurčovala zákonná norma, jeho výška a spôsob výkonu záviseli na voľnom uvážení sudcu v konkrétnom prípade³⁷⁴. Sudca pri posudzovaní okolností prípadu vychádzal z objektívnych a subjektívnych okolností, zo

³⁶⁹ BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1. vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X, 26 s.

³⁷⁰ Pol. 6,14,4-8.

³⁷¹ Liv. XXXXIII 2.

³⁷² Liv. II 52.

³⁷³ Liv. V 32.

³⁷⁴ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1, str. 335.

zohľadnenia jednaní predchádzajúceho spáchaníu činu ako aj z následného jednanía a v neposlednom rade aj z postavenía páchatel'a zo sociálneho hľadiska. Prípád sa teda posudzoval v celej svojej komplexnosti, čo v minulosti nebolo možné. Objavuje sa aj dualita trestov, podľa príslušnosti k spoločenským vrstvám³⁷⁵. Trestné konanía sa delía na kapitálne, pri ktorých môže byť uložený trest smrti, zákaz ohňa a vody, doživotné vyhnanstvo alebo práca v bani a tie ostatné³⁷⁶. Vznikol tiež celý rad nových trestov. Ako samostatný trest sa začal využívať zákaz výkonu úradnej funkcie. Novo zavedené boli aj telesné tresty. Zostril sa aj výkon trestu smrti – povedľa s'atia sa používalo aj obesenie a sprísnené spôsoby výkonu trestu smrti (*summa suplicia*), ako ukrižovanie alebo predhodenie šelmám. Ako vrah bol potrestaný sudca, ktorý poslal na smrť človeka bez riadneho procesu. Obdobie dominátu bolo charakteristické zjednotením druhov trestov (čo súviselo s odstránením mnohosti trestných konaní) a tendenciou smerujúcou ku sprísneniu potrestanía páchatel'ov trestných činov.

³⁷⁵ Inst. 4, 18, 4.

³⁷⁶ Inst. 4, 18, 2.

Záver

Vo svojej rigoróznej práci som sa pokúsil v komplexne spracovať problematiku procesného práva v antickom Ríme od čias obmedzovania svojpomoci a prechodu k riešeniu sporov a ukladaniu trestov pod dohľadom štátu až po vznik mimoriadneho súdneho konania (*cognitio extra ordinem*). V práci ďalej využívam komparačnú metódu a hľadám spoločné črty a odlišnosti procesných typov využívaných vo verejnom a súkromnom práve v zhodných časových úsekoch vývoja rímskej spoločnosti. Cieľom práce bolo teoretické zhodnotenie, analýza a systematizovanie dostupných poznatkov získaných o rímskom procesnom práve z domácich a zahraničných zdrojov a prameňov rímskeho práva.

Prvé dve kapitoly majú zhodnú štruktúru. V úvode je v krátkom zhrnutí charakterizovaný stupeň vývoja rímskej spoločnosti a východiská, ktoré sa premietli do vzniku konkrétneho procesného typu. Prvá kapitola je venovaná popisu postupu v rámci civilného legisakčného konania na základe troch legisakcií - *legis actio sacramento*, *legis actio iudicis arbitrive postulationem* a *legis actio per conductionem*. V jej ďalšej je popis konania pred ľudovými zhromaždeniami – komiciálny proces (*iudicium populi*). Nasleduje komparácia týchto konaní s popisom zhôd a rozdielností medzi nimi.

Druhá kapitola si kladie za úlohu popísať vznik a priebeh civilného konania *per formulas*. Poukazuje na odlišnosti rímskeho ponímania žaloby, postup v konaní v jeho dvoch fázach a štruktúru žalobnej formule. Ďalej sa zaoberá vznikom konania pred najskôr mimoriadnymi (*quaestiones extraordinariae*) a neskôr aj stálymi súdnymi porotami (*quaestiones ordinariae*, resp. *quaestiones perpetuae*), ktoré časom nahradili konanie pred ľudovým zhromaždením z dôvodu, že tento už na trestný postih páchatel'ov trestných činov v prostredí neustále sa rozširujúcej ríše kapacitne nepostačoval. Aj pri týchto konaniach je poukázané na ich spoločné prvky a odlišnosti.

Témou tretej kapitoly je popis okolností, za ktorých vzniklo v období cisárstva mimoriadne súdne konanie (*cognitio extra ordinem*), ktoré postupne nahradilo predchádzajúce typy procesov (formulový proces a proces pred súdnymi porotami) a stalo sa univerzálnym prostriedkom na riešenie civilných sporov a súčasne aj

trestných vecí. Následne sú charakterizované rozdiely a zhody v postupe pri trestnom a civilnom konaní, osobitné druhy civilných konaní a pôsobenie senátu ako trestného tribunálu v období ranného cisárstva.

Nie všetky spory sa odohrávali v intenciách konaní pred súdom. Ešte pred vznikom konaní pred súdom bežne dochádzalo ku riešeniu sporov alebo trestných činov v rámci svojpomoci alebo rodovej pomsty. Štát sa ju snažil neustále potláčať. Kapitola z toho dôvodu začína popisom použitia svojpomoci vo verejnom a súkromnom práve, pokračuje charakteristikou prétorom vytvorených prostriedkov ktorými pomáhal prekonávať archaickosť *ius civile* a prináša pohľad na *coercitio* rímskych magistrátov pri trestnej represii.

Posledná kapitola charakterizuje typický príklad rozdielu medzi rímskym civilným a trestným procesom – popisuje výkon rozsudku pri nesplnení povinnosti v civilnom práve a spôsoby vykonania odsudzujúceho súdneho rozhodnutia v trestnom práve.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje

- BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. vyd. Praha: Academia, 1995. 280 s. ISBN 80-200-0545-5
- BAUMAN, R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. 1.vyd. London and New York: ROUTLEDGE, 1996. 228 s. ISBN 0-415-11375-X
- BĚLOVSKÝ, P. *Advokacie a jurisprudence ve starověkém Řimě*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 116 s. ISBN 80-246-0975-4
- BLAHO, P. – REBRO, K. *Římske právo*. 3.vyd. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X
- CROOK, J. A. *Law and Life of Rome, 90 B.C. – A.D. 212*. 1. vyd. New York: Cornell University Press, 1984. 349 s. ISBN 0-8014-9273-4
- ECK, W. *Augustus a jeho doba*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, spol. s r.o., 2006, 120 s. ISBN 80-7021-688-3
- HARRIES, J. *Law and Crime in the Roman World*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 148 s. ISBN 978-0-521-53532-8
- HARRIES, J. *Law and Empire in Late Antiquity*. 2. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 235 s. ISBN 0-521-41087-8
- HEYROVSKÝ, L. *Obhajovací prostředky v civilním procesu římském*. 1. vyd. Praha: Alois Wiesner, 1915. 31 s.
- HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 7. vyd. Bratislava: PF UK Bratislava, 1929.
- HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*. 1. vyd. Bratislava: PF UK Bratislava, 1925. 400 s.
- IVOR, J. a kol. *Trestné právo procesné*. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2010. 1049 s. ISBN 978-80-8078-309-9
- JOLOWICZ, H. – NICHOLAS, B. *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. 3. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 1972. 528 s. ISBN 0-521-082536
- KELLY, G.P. *A History of Exile in the Roman Republic*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 260 s. ISBN 978-1-107-40733-6

- KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1
- KINCL, J. *Deset slavných procesů Marka Tullia*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1997. 267 s. ISBN 80-7179-178-4
- KINCL, J. *Právněhistorické studie č. 22*. Praha: Academia, 1979. 368 s. 509-21-827
- KINCL, J. *Právněhistorické studie č. 23*. Praha: Academia, 1980. 376 s. 509-21-827
- KINCL, J. *Právněhistorické studie č. 24*. Praha: Academia, 1981. 300 s. 509-21-827
- KUKLÍK, J. – SELTENREICH, R. *Dějiny angloamerického práva*. 1. vyd. Praha: Linde Praha, a.s., 2007. 879 s. ISBN 978-80-7201-688-4
- KUNKEL, W. *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*. 2. vyd. Oxford: Clarendon Press, 1973. 236 s.
- LITEWSKI, W. *Rzymski proces karny*. 1. vyd. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 149 s. ISBN 83-233-1607-4
- MALÝ, K. *Acta Universitatis carolinae. Iuridica 2- 3/1991*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991. 139 s. ISSN 0323-0619
- MALÝ, K. *Právněhistorické studie č. 36*. Praha: Karolinum, 2003. 302 s. ISBN 80-246-0579-1
- MALÝ, K. *Právněhistorické studie č. 39*. Praha: Karolinum, 2007. 365 s. ISBN 80-246-1366-6
- MAZÁK, J. a kol. *Základy občianskeho procesného práva*. 4. vyd. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2009. 897 s. ISBN 978-80 8078-275-7
- MIŘIČKA, A. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha: nákladem spolku „Všehrd“, 1934
- MOUSOURAKIS, G. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. 1. vyd. Aldershot (Hampshire): Ashgate publishing, Ltd., 2003. 462 s. ISBN 0-7546-2114-6
- NIPPEL, W. *Public order in ancient Rome*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 163 s. ISBN 0-521-38749-3
- ROBINSON, O. F. *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*. 1. vyd. New York: ROUTLEDGE, 2007. 255 s. ISBN 978-0-415-41651-1
- ROBINSON, O. F. *The Criminal Law of Ancient Rome*. 1. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. 212 s. ISBN 0-8018-6757-6

Římské právo a kodifikace. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze ve dnech 16.-17. Dubna 2010. 1. vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-23-6

SKŘEJPEK, M. *IUS ET RELIGIO*. 1. vyd. Pelhřimov: Vydavatelství a tiskárna 999, 1999. 317 s. ISBN 80-901064-8-X

SKŘEJPEK, M. *IUS PRIVATUM – IUS PUBLICUM. Vzájemné vztahy a souvislosti*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1992, ss. 35 – 164.

SKŘEJPEK, M. *Poodkryté tváře římského práva*. 1.vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2006. 198 s. ISBN 80-903609-3-9

SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo. Systém a instituce*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2011. 350 s. ISBN 978-80-7380-334-6

SKŘEJPEK, M. *Studie z dějin římské ústřední zprávy za principátu. Císařské kanceláře, jejich činnost a organizace*. 1. vyd. AUC Iuridica, 2 – 3, 1991, ss. 19 – 134.

SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Reprint pôvodného vydania. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 220 s. ISBN 978-80-7357-616-5

SOUKUP, L. *Pocta Prof. JUDr. Karlu Malému k 65. narozeninám*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-092-0

VAŇKOVÁ, J. *Rímske reálie pre právnikov*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2003. 222 s. ISBN 80-89047-70-X

VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. 1. vyd. Praha: Melantrich, a.s., 1935. 125 s.

ZAMAROVSKÝ, V. *Dejiny písané Rímom*. 1. vyd. Bratislava: Mladé letá, 1971. 403 s.

ŽIDLICKÁ, M. – SALÁK, P. *Actiones, condictiones, exceptiones. 13. Setkání právních romanistů České a Slovenské Republiky 13.-14.5.2011*. 1. vyd. Brno: MU Brno, 2011. 139 s. ISBN 978-80-210-5680-0

Slovníky a příručky

BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X

HAUSMANINGER H. – BLAHO P. *Praktické případy z rímskeho práva*. 3. vyd. Bratislava – Viedeň: IURA EDITION, spol. s r.o., 2008. 278 s. ISBN 978- 80-8078-239-9

SKŘEJPEK, M. – FALADA, D. – KUKLÍK, J. *Exegésis. Výklad právních textů*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 85 s. ISBN 978-80-7380-088-8

SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. 1. vyd. Praha: C.H.BECK, 1997. 116 s. ISBN 80-7179-123-7

Pramene – edície a preklady

BLAHO, P. – VAŇKOVÁ J. *Corpus Iuris Civilis Digesta, Tomus I*. 1. vyd. Žilina: Euro Kódex, 2008. 527 s. ISBN 978-80-89363-07-0

BLAHO, P. (preklad). *Justiniánske inštitúcie*. 1. vyd. Trnava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2000. 439 s. ISBN 80-88715-80-6

KINCL, J. (preklad). *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007. 326 s. ISBN 978-80-7380-054-3

SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva. Fontes iuris romani*. 2. vyd. Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2004. 375 s. ISBN 80-86199-89-4

WATSON, A. (English language translation). *The Digest of Justinian. Volume 1*. 2. vyd. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. 458 s. ISBN 978-0-8122-2033-9

WATSON, A. (English language translation). *The Digest of Justinian. Volume 2*. 2. vyd. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. 448 s. ISBN 978-0-8122-2034-6

WATSON, A. (English language translation). *The Digest of Justinian. Volume 3*. 2. vyd. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. 486 s. ISBN 978-0-8122-2035-3

WATSON, A. (English language translation). *The Digest of Justinian. Volume 4*. 2. vyd. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. 483 s. ISBN 978-0-8122-2036-0

Pramene rímskeho práva:

Digesta

Gai Institutiones

Institutiones Iustiniani

Leges Regiae

Lex XII tabularum

Zákony:

Zákon č. 89/2014 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon).

Zoznam použitých prameňov

Cicero, Marcus Tullius C.

De legibus

III, 3

In Verrem

V 63

Digesta

1,1,1,2

1,1,7,1

1,12,1

1,12,3

1,15,3,1

2,6,1

5,1,15,1

16,1

19,5,14

22,3,2

42,2,1

42,4,7,11

42,8,10,16

43,16,1,27

50,13,6

50,17,156

Gai Institutiones

III 180

IV 1

IV 2

IV 3

IV 9

IV 11
IV 12
IV 13
IV 14
IV 17
IV 19
IV 20
IV 21
IV 22
IV 23
IV 24
IV 25
IV 26
IV 27
IV 28
IV 29
IV 30
IV 31
IV 39
IV 42
IV 45
IV 46
IV 48
IV 51
IV 53
IV 53a
IV 104
IV 105
IV 139
IV 140
IV 142
IV 156

IV 157

IV 158

IV 159

IV 160

IV 170

IV 171

IV 175

IV 184

Institutiones Iustiniani

4,6,24

4,12,2

4,13,10

4,15,4

4,16,1

4,18,2

4,18,4

Lex XII tabularum

I 1

I 2

I 3

I 4

I 7

I 8

I 9

III 1

III 2

III 3

III 4

III 5

III 6

III 13

VIII 2

VIII 12

VIII 21

VIII 23

IX 2

X 3

Leges regiae

Dionysios 2,9

Livius, Titus L.

Ab Urbe condita

I 32

II 24

II 32

II 35

II 52

III 11

III 13

III 24

VI 1

VI 7

VI 42

V 32

X 47

XXXIX 12

XXXXIII 2

Polybios

Dějiny

6,14,4-8

Suetonius, Gaius S. Tranquillus

De vita Caesarum

Tiberius

33

41

Gaius

16

Tacitus, Publius Cornelius T.

Annales

I 75

III 24

Comparison of criminal and civil trial in ancient Rome

Resumé

The primary objective of this thesis was to carry out a complex processing of issues regarding procedural law in Ancient Rome, since the period of self-help restrictions and shift to state-supervised disputes resolution and sentencing, up to constitution of special proceedings (*cognitio extra ordinem*). In order to identify common traits and differences of procedural types utilized in public and private law in coincident time periods of Roman society evolution, the method of comparison was predominantly implemented. The secondary thesis objectives include theoretical assessment, analysis and systemization of available information about Roman procedural law from domestic and foreign sources of Roman law.

The first two chapters have common structure. A brief introduction characterizes the development level of Roman society and foundations of specific types of trials. The first chapter describes the procedures concerning civil legis actio trials based on three Legis Actions - *legis actio sacramento*, *legis actio iudicis arbitrive postulationem* and *legis actio per condictionem*. Next part describes trials in front of People's Congress – comitial trial (*iudicium populi*). A comparison of these trials as well as characteristics of its matches and differences follows.

The second chapter describes constitution and proceeding of civil trial *per formulas*. It points out the specifics of Roman understanding of legal action, its double-phase proceedings and action statement structure. It also deals with constitution of trials first in front of special (*quaestiones extraordinariae*) and later permanent juries (*quaestiones ordinariae*, resp. *quaestiones perpetuae*), which replaced the People's Congress trials due to its growing incapability to sanction criminal offenders in environment of the constantly expanding Empire. Common traits and differences of these proceedings are described as well.

The third chapter analyzes the circumstances of special proceedings (*cognitio extra ordinem*) constitution during the Empire era, which gradually replaced previous types of trials (*per formulas* trial and trial in front of judicial juries) and became universal means

of civil disputes solving, as well as criminal matters. Subsequently, the differences and common traits of procedures in case of criminal and civil trials are characterized, as well as special types of civil trials and activities of the Senate serving as a criminal Court in the early Empire.

Not nearly all disputes got to be dealt with along the lines of Court proceedings. Prior to Court trial constitution, it was common to resolve disputes or crimes using self-help or vendetta, both being continuously and actively suppressed by the State. Therefore, the chapter begins with description of utilizing self-help in public and private law, continues with characteristics of praetor-established legal means designed to help overcome the archaic *ius civile* and analyzes *coercitio* of Roman magistrates in case of criminal repression.

The final chapter characterizes the typical example of difference between Roman civil and criminal trial – it describes the judgment enforcement regarding infringement in civil law and means of the sentencing court decision implementation in criminal law.

Klíčové slová:

rímsky civilný proces, rímsky trestný proces

Key words:

roman civil trial, roman criminal trial